

K 42.174
2

ეთნოგრაფიული ნაგებობები
ს კ ა ნ ე თ რ ზ ე

ქართული
ენების
სამეცნიერო
ცენტრი

79737100
5/10 - 2008

„საბჭოთა სამართლებლო“ თბილისი — 1973

საქართველო
ბიბლიოთეკა

ეთნოგრაფიული
დეკორატი
სვანეთზე

*

К 42174
2

სპეგ-2000
შემოწმებულია

ქ. მანასი, სპ. საბ.
რესპუბლიკის
ბიბლიოთეკის
* თ ბ ი ლ ი ბ *

902.7(C41)

902.7(47.922)

ე 416

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

902.7 (C) (=99.962.1)

წიგნი წარმოადგენს მე-19 საუკუნის ცნობილი მო-
ღვაწეების — ლაზარე დაღუანის, ბესარიონ ნიჟარაძისა
და ივანე მარგიანის მიერ ქართულ პრესაში სევანეთზე
გამოქვეყნებული წერილების კრებულს. კრებულში
თავმოყრილი ეს წერილები მკითხველს წარმოადგენს
შეუქმნიან ძველი სევანეთის ყოფა-ცხოვრებისათვის და-
მახასიათებელ ნიშნებზე, ადამ-წესებზე, ცხოვრების პი-
რობებზე, ხალხის მისწრაფებებზე და შ.

შემდგენლები:

- ბ. ავალიანი

ბ. ზურაბიანი

3, A 0162 — 394—73.

M 601 (08) — 73

1980.11

1612

-255

წინასიტყვაობა

ბევრი თქმულა და დაწერილა სევანეთზე, მაგრამ საქართველოს ეს კოლორიტული, უაღრესად საინტერესო კუთხე სრულყოფილად და ამომწურავად შესწავლილი დღესაც არ არის. როგორც იტყვიან, სამკალი ჭერ კიდევ ბევრია. ახალი მასალის მოპოვებასთან ერთად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ძველის თავმოყრას და გამოქვეყნებას.

წინამდებარე კრებულის შედგენით კარგი საქმე გააკეთეს გ. ავალიანმა და გ. ზურაბიანმა. კრებულში წარმოდგენილ ავტორებს ლ. დადუანს, ბ. ნიჟარაძეს და ი. მარგიანს თვალსაჩინო ღვაწლი მიუძღვით მშობლიური კუთხის შესწავლის საქმეში. მათ დროულად აღიმადლეს ხმა მეფის მოხელეთა წინააღმდეგ, რომლებიც ცარიზმის საამებლად ცდილობდნენ საქართველოს კუთხეების გათიშვას და ძირს უთხრიდნენ ჩვენს ეროვნულ თვითშეგნებას. სამივე ავტორი და განსაკუთრებით ბ. ნიჟარაძე გულმხურვალედ მონაწილეობდა დიდ ეროვნულ-საგანმანათლებლო მოძრაობაში. სვანები ყოველთვის ბურჯად უდგნენ საქართველოს და მე-19 საუკუნის მეორე ხახვეარშიც მესვეურნი და მეწინავენი იყვნენ, რის საბუთად ეს კრებულიც გამოდგება. კრებულში გამოქვეყნებული წერილების საერთო თვისებაა გაბედულება, პრინციპულობა

და სიმართლე; მხილება და შეურიგებლობა ყოველგვარ მახინჯი მოვლენისა, რასაც თავს ახვევდნენ მეფის მოხელეები კოლონიადქცეულ საქართველოს.

ფართო მკითხველი წინამდებარე წიგნში წარსული ცხოვრების ბევრ საინტერესო სურათს იხილავს, ხოლო მკვლევარი სანდოდ ფიქსირებულ მრავალ ფაქტს იპოვის.

აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ამა თუ იმ კუთხეზე ძველ პერიოდიკაში გაბნეული წერილები ნაკლებხელმისაწვდომია. აღრიზდელი ჟურნალ-გაზეთები მხოლოდ ცენტრალურ ბიბლიოთეკებშია თავმოყრილი და თითოეული მათგანი ხშირი ხმარებისაგან დაცვეთილი და განადგურების პირზეა მისული. მსგავს კრებულთა დაბეჭდვით მათ დროულ შვებას ვეცემთ. იმედი გვაქვს გამოცემლობა „საბჭოთა საქართველო“ მხოლოდ „ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე“ გამოცემით არ დაკმაყოფილდება და სხვა ძველ ავტორთა ნაწარმოებების გამოქვეყნებითაც გაახარებს მკითხველს.

გ. ჩიბაია

შ ე მ დ გ ე ნ ლ ე ბ ი ს ა გ ა ნ

საქართველოს ერთ-ერთი ულამაზესი კუთხის სვანეთის წარსულის ისტორია დღემდე სათანადოდ შესწავლილი არ არის. სვანეთის მრავალრიცხოვანი კოშკები, ოდესღაც გემოვნებით მოხატული ეკლესიები, სვანური სიმღერები და ცეკვები, ამასთან სამართლისა და ზოგიერთი სხვა საყოფაცხოვრებო ტრადიციები ამ კუთხის დიდ და შინაარსიან კულტურულ წარსულზე მიგვანიშნებენ. ამის შესახებ მოხდენილად აქვს ნათქვამი მწერალ კონსტანტინე სიმონოვს: „სვანეთზე ისე ვერ დავწერ, თითქოს ამ მხარეს უკვე ვიციონძდე, მაგრამ იმის უფლება კი მაქვს, რომ მისი მშვენიერებით თავბრუდახვეული ვიყო... სვანეთის კოშკები თავისი დროისათვის ისეთივე მწვერვალია ტექნიკისა და ისეთივე საოცრება ადამიანის გენიისა, როგორც ჩვენი მეოცე საუკუნისათვის — სულ ახალი და ახალი ნაბიჯები ადამიანისა ზეცაში“¹.

მე-19 საუკუნეში ბევრმა რუსმა თუ უცხოელმა იმოგზაურა სვანეთში. ყველა მათგანი შეეცადა აღეწერა სვანეთის როგორც გეოგრაფიული გარემო, ისე ხალხის ყოფა-ცხოვრება. ამ მოგზაურთა აზრი სვანეთის შესახებ ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავდება, მაგრამ უმრავლესობა ამ კუთხეს წარმოგვი-

¹ გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1969 წ., 8 აგვისტო, № 32.

დგენს როგორც ძალზე ჩამორჩენილსა და განუვითარებელს.
რასაკვირველია, თვალის ერთი გადავლებით შექმნილ მოსახლე-
დილებებზე დაფუძნებული ეს დასკვნები ძირშივე მცდარი და
მიუღებელია.

უფრო საიმედო ცნობებს მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის
სვანეთის ყოფა-ცხოვრებასა და ხალხის ზნე-ჩვეულებებზე
გვაწვდიან სვანი მოღვაწენი: ლაზარე დადუანი, ზესარიონ ნი-
ქარაძე და ივანე მარგიანი, რომლებიც პერიოდულად წერი-
ლებს აქვეყნებდნენ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში.

დასახელებული მოღვაწეების წერილთა კრებულს წარმო-
ადგენს ჩვენს მიერ შედგენილი ეს წიგნი. წერილები ამოკრე-
ბილია 1872 — 1903 წლების ქართული ჟურნალ-გაზეთებიდან.

წიგნში არ შევიდა ბესარიონ ნიქარაძის ის წერილები, რო-
მლებიც მოთავსებულია ალ. რობაქიძის რედაქტორობით გამო-
ცემულ ორტომეულში: „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები“.

ლაზარე დაღუპანი¹

ლაზარე დაღუპანის წერილები ძირითადად იბეჭდებოდა გაზეთ „დროების“ ფურცლებზე. იგი სვანეთის პირველი მკვიდრია, რომელმაც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გაზეთებისათვის წერილების მიწოდება დაიწყო და ამით შესაძლებლობა მისცა ქართველ მკითხველს ცოტად თუ ბევრად გასცნობოდა საუკუნეობით მიძინებული და მივიწყებული სვანეთის ყოფა-ცხოვრებას.

ათი წლის მანძილზე აწვდიდა პრესას ლაზარე დაღუპანი თავის წერილებს. ამ ხნის განმავლობაში იგი თითქმის მარტოდმარტო წერდა სვანეთზე. ცნობილი მოღვაწის ბესარიონ ნიქარაძის თანამშრომლობა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში ძირითადად 1880 წლიდან იწყება. საინტერესოა ის გარემოება, რომ 1881 წლიდან, როდესაც ბესარიონ ნიქარაძე იწყებს ინტენსიურ სამწერლო მოღვაწეობას ლაზარე დაღუპანი

¹ ლ. დაღუპანის შთამომავლობა ამჟამად დაღუპანად იწერება.

ძირითადად წყვეტს თანამშრომლობას ქართულ პერიკლიკა-ში და ამის შემდეგ მისი მხოლოდ ორი წერილი იქვე გამოქვეყნდა.

ამგვარად, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ ლაზარე დადუანმა პირველმა დაიწყო სვანეთის ყოფა-ცხოვრების გაშუქება ქართულ პრესაში და ათი წლის ნაყოფიერი მოღვაწეობის შემდეგ ეს საქმე გადაულოცა ბესარიონ ნიქარაძეს, რომლის მუშაობა ამ მიმართულებით ფართოდაა ცნობილი.

ლაზარე დადუანის ცხოვრების შესახებ ვიცით შემდეგი: იგი დაიბადა 1851 წელს ზემო სვანეთში, მულახის თემის სოფელ მუქალში. მამამისი ისმაილ დადუანი ადგილობრივი გლეხი იყო, დედა მართა ლომთაძე კი რაკვიდან, სოფელ მეორე ტოლადან ყოფილა.

ლაზარესათვის წერა-კითხვა დედას უსწავლევია. შემდეგ იგი ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში მიუბარებიათ. აქ ლ. დადუანი დამეგობრებია ამბროლაურის რაიონის სოფელ ჩორჯოს მკვიდრს ვარლამ დავითის ძე გაბიჩვაძეს, შემდეგ წმიდა ხალხოსნური მოძრაობის ერთ-ერთ მესვეურს დასავლეთ საქართველოში. ამ მეგობრობის შედეგი იყო ის, რომ ლაზარეს ცოლად შეურთავს ვარლამის და ებე გაბიჩვაძე. ცნობილია აგრეთვე, რომ ვარლამის ხელმძღვანელობით ლაზარე დადუანი ხალხოსნურ იდეებს ავრცელებდა რაჭა-ლეჩხუმსა და სვანეთში.

მეფის ხელისუფლების მიერ ხალხოსნური მოძრაობის დათრგუნვის შემდეგ ლაზარე დადუანი სვანეთშია. მიუხედავად თავისი სასულიერო განათლებისა, მას სასულიერო სამსახურში ვერ გხედავთ. ამის მიზეზი ალბათ მისდამი, როგორც ხალ-

ხოსნისადმი, ეკლესიის უნდობლობა იქნებოდა, ან იქნებ მას/ ხალხოსნური იდეებით გამსჭვალულ ადამიანს, თქვენთან სახლი სურდა სასულიერო სამსახური. სვანეთში ლაზარე ცხოვრობდა სოფელ ბეჩოში და სიცოცხლის დასასრულამდე თავად თენგიზ დადუშქელიანის სახლში მდივნად მსახურობდა.

1894 წელს ლაზარე დადუანი გარდაიცვალა. მისი ნეშტი ბეჩოდან შშობლიურ სოფელ მუქალში გადაუსვენებიათ და დაუკრძალავთ მუქალის მაცხოვრის ეკლესიის ეზოში, სადაც მისი საფლავის ქვაზე ამოკვეთილია ინიციალები: „ლ. დ.“. ასეთი წარწერით გამოქვეყნებულია მისი ზოგიერთი წერილი.

ლაზარეს ჰყოლია ერთი ვაჟი, რომელიც ოთხი წლისა გარდაცვლილა. ქალიშვილი ბაბილინა კი, მამა რომ მოუყვდა, ექვსი თვისა ყოფილა. ლაზარეს გარდაცვალების შემდეგ მის მეუღლეს დაუტოვებია სვანეთი და რაჭაში ძმებთან დაბრუნებულა. ებეს ძმები უშვილონი ყოფილან და მემკვიდრედ ლაზარეს ქალიშვილი ბაბილინა აუყვანიათ, რომლის შთამომავლობა ამჟამად ამბროლაურის რაიონში ცხოვრობს. სოფელ მუქალში, ლაზარესეულ სახლში, მისი დის შთამომავლობა — ქოჩგიანები ცხოვრობენ.

ლაზარე დადუანის წერილები მრავალმხრივ საინტერესო ცნობებს შეიცავენ ძველი სვანეთის ეკონომიური და კულტურული მდგომარეობის შესახებ. თავის წერილებში იგი ააშკარავებს უსარგებლო და ხალხისათვის მავნე ადამ-წესებს, ილაშქრებს სიხარბისა და გარყვნილების გზაზე დამდგარი მღვდლებისა და აღვირახსნილ მეფის მოხელეთა წინააღმდეგ.

მიცვალეხულის გადაჭარბებული რიტუალებით დაკრძალვისა და შემდეგ მისი სულის საცხონებლად გამართულ რემონიალების საწინააღმდეგოდ ლ. დადუანი თავის ერთ წერილში შენიშნავს: „სვანები მდიდარი ხალხი იქნებოდა, რომ მკვდრის წესების შესრულებას ნამეტნავად არ მისდევდნენ. ჯერ ჭირისუფალს ტირილზე დასჭირდება 70—80 მანეთის პური და ამდენისავე არაყი, შემდეგ აღაპზე ამდენივე პური და არაყი და უკანასკნელი 150 მანეთის საკლავი. ფული რომ არა ჰქონდეს სვანს, მამულებს გაჰყიდის და ტირილსა და აღაპზე მოიხმარს ასე ნაშოვნ ფულს“¹. ამავე წერილში ლ. დადუანი დიდი სიხარულით ამცნობს მკითხველს: „აქამდის მთელს სვანეთში არავითარი სასწავლებელი არ არსებობდა და ახლა კი ღვთის მადლით და ცოტა ჩვენის მეცადინეობითაც იმართება სამი სასწავლებელი: ორი მართლ-მადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების შემწეობით და მესამე ორკლასიანი სკოლა სახელოსნო განყოფილებით“.

ლაზარე დადუანი თავისი წერილებით გვევლინება როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების უარყოფითი მხარეების წინააღმდეგ ამხედრებული და დაჯეჩავებული ხალხის მხურვალე გულშემატკივარი. ბევრ წერილში იგი განსაკუთრებული სისასტიკით ესხმის თავს უქნარა, მარტო საკუთარ შემოსავალს დახარბებულ სასულიერო პირებს. ამის პირდაპირი შედეგი იყო იმ ხანებში სვანეთში მომუშავე რომელიღაც სასულიერო პირის მიერ „შუანელი ბ...ს“ ფსევდონიმით გაზეთ „დროების“ 1874 წლის № 412-ში დაბეჭდილი სტატია, რომელშიც ცდი-

¹ „ივერია“, № 22, 1891 წ.

ლობს თავი დაიცვას ლაზარე დადუანის წერილებზე წაყენებული ცრალდებებისაგან.

ლ. დადუანი ზოგიერთ წერილში მწერლურ ნიჰსა და უნარსაც ამჟღავნებს. ბუნების სურათებისა და ხალხის ყოფის აღწერის რეალისტურობითა და მხატვრულობით ზოგი მისი წერილი იმდროინდელი მხატვრული პროზის დონეზე დგას და სასიამოვნოდ იკითხება.

სვანეთის ჩვეულებები

სვანების ჩვეულებებს შუა მეტისმეტად შესანიშნავია მკვდრის დასაფლავება, მისი სუფრის კურთხევა, ალაპის გადახდა და სხვა, რომლების დროსაც მკვდრის ჭირისუფალს ბევრი რამ უნდებდა. აი მაგალითად: როცა ვინმე მოკვდება, იმისი ჭირისუფალი ცდილობს, რომ ეს მკვდარი კარგა გაისტუმროს: ჩააცვას კარგა, სუფრა კაი უკურთხოს და ამითი მკვდარი მადრიელი წავიდეს. იმ დღესვე შეუდგებიან მომარაგებას, რა დღესაც ვინმე მოკვდება და ამზადებენ ყოვლისფერს: გამოაცხობენ პურს, არაყს იყიდიან და მესამე დღეს კი უნდა დამარხონ. ამ დღეს მოიყრის მრავალი ხალხი თავს, დილიდან საღამომდინ ტირიან და მაშინ გამოასვენებენ მკვდარს. გამოსვენების დროს მკვდრის წინ მოჰყავთ ხარი, რომელსაც თავზე შემოავლებენ მკვდარს. ეს ხარი პაპას უნდა მისცენ, რომელიც რამდენჯერმე უწირავს ხოლმე. იმათ მოჰყვებიან პაპები ჯვრებით და სანთლებით. საფლავზე მთელი კრებული დაიჩოქებს და ერთის ხმით იტირებს. მშვენიერი შესახედავი არის ამ დროს ხალხი საფლავის გარშემო: არანაკლებ ათასის კაცისა დაიჩოქილია და ერთის ხმით ტირის, დგება და იჩოქებს. დასაფლავების შემდეგ ხალხი დაჯდება ჭამათ.

მკვდრის ჭირისუფალი ჰგლოვობს რამდენსამე წელს. რო-

ცა სწორი დღე მოაწევს, ესე იგი რა დღესაც გაუხდება ჩვენი
დღე, დაპკლავენ ოთხს ან ხუთს ტახს, დაპატიყებენ მეზობ-
ლებს, უკურთხებენ სუფრას და გაუმასპინძლდებიან ჩვენი
ამის შემდეგ იქნება ალაპი. მკვდრის ჭირისუფალი მოაგროვებს
მრავალს არაყს, პურს, ხუთ ხარს, მთელს მახლობელს სოფლე-
ლებს დაპატიყებს, დაათრობს, გააძღებს და გაუშვებს სახლში.
ვისაც ერთმანეთის ჯინი სჭირს ამ ალაპზე ამოიყრის თავის გუ-
ლის ჯავრს. დახვდება იმ გზაზე, სადაც უნდა გაიაროს თავის
წინააღმდეგმა და კარგა შეაქცევს. მერმეთ მოჰყვება „ლაგვან-
ნი“. ამ ლავანზედ მკვდრის ჭირისუფალი მოაგროვებს ხოლ-
მე მარტო პურს და არაყს. პური ბლომათ უნდა იყოს გამომ-
ცხვარი. დაპატიყებს თითქმის მთელს მახლობელ სოფლელებს
და აგრეთვე შორებლებსაც; თავის სოფლიდან თითქმის ყველა
უნდა მოვიდეს. როცა ხალხი მოვა, დააჯენს დას-დასათ და რა-
მდენიც კაცი, ბავშვი, თუ გინდ იყოს ძუძუმწოვარი და ქალი
არის, იმდენს თითოს ხუთ-ხუთ პურს დაუღებს სუფრაზე და
აგრეთვე არაყს, რამდენსაც დალევს. ერთი კაცი ვთქვათ ერთ
პურსაც ვერ შესჭამს და მონარჩენი სახლში უნდა წაიღოს
სტუმარმა. ჭამის შემდეგ ხალხი წავა სახლებში.

წასვლის დროზე, ყოველ ადგილას დგანან ლავანის გადა-
მხდელის კაცები, დაუდგამენ არყით სავსე ჭურჭლებს წამ-
სვლელებს და სანამ არ დალევს კიდევ მრავალს, არ გაუშვებენ.

შემდეგ ლავანისა იქნება დიდი ალაპი, რომელსაც ეძახიან
„ბაცხს“. ამ უკანასკნელ ალაპზე სვანები უფრო იდეალურად
იქცევიან. ალაპის გადამხდელი თუ კი შეძლება აქვს, დაპკლავს
ათ ხარს ანუ ნაკლებს, იმოდენს ტახს, გამოხდის არაყს, გამო-
აცხობს ურიცხვ პურს და დაპატიყებს მთელ არემარეს. როცა
მთელი ხალხი მოვა, უმთავრესი პაპა დააწყობს კერიის გარშე-

მო სხვა პაპებს, უმთავრეს ხალხს, თვითონ დაიკავეს ხელში
შამფურზე ამცობილს შემწვარს ცხვარს, დადგება თავში სხვა
პაპებს უკავიათ ხელში ყავარჯნები. როცა ხალხი მსხვერპლად,
უმთავრესი პაპა უელის კერიას და იმასთან სხვანიც და სთვლის
რაც სვანეთში წმინდის ეკლესია არის და ან რაც გაუგონია
სხვა ქვეყნებიდან, — ამნაირათ: „ჰე დაუსანამო, დაუსრულე-
ბელო ღმერთო, ცისა და ქვეყნისა, აცხოვნე მ. გ. ზ...ი...“ და
სხვა. ამას კი წარმოსთქვამს პირველათ ქართულათ და მერმეთ
დაიწყებს სვანურათ: პირველი პაპა: „დიდაბ ხოშამ ღერბათ“
(დიდება დიდ ღმერთს). მეორე პირი: დიდაბ! (დიდება).
პირველი პაპა: — „დიდაბ ლამარია მ“. (დიდება ღვთისმშო-
ბელს მ.). მეორე პირი: — დიდაბ! პირველი პაპა: „დიდაბ მა-
ცხვარ ქუთაშიშ“ (დიდება ქუთაისის მაცხოვარს). მეორე პი-
რი: — დიდაბ! პირველი პაპა: — დიდაბ ივან ნათლისმცემელს
(დიდება იოანე ნათლისმცემელს). მეორე პირი: — დიდაბ! პირ-
ველი პაპა: — დიდაბ მაცხვარ მულახიშ (დიდება მულახის მა-
ცხოვარს). მეორე პირი: — დიდაბ... და სხვა და სხვა.

ამის მოთვლას მოუნდენა პაპა თითქმის ხუთს საათს, შემ-
დეგ ცერემონიისა, ხალხი დაჯდება ეზოებში, კალოებზე და თუ
ვერ დაეტევა ეზოს გარეთაც დასხდებიან. თითო სოფელს ათ-
ათი თავზე მდგომი ეყოლება; მოართმევენ პურს, ხორცს,
ყველს. ჭამის შემდეგ წავლენ თავ-თავის სახლებში და მონა-
რჩენსაც წაიღებენ.

პირველი პაპა მიიღებს ერთ დიდ პურს, რომელიც არის
ხოლმე წონით 12 გირვანქა; იმოდენ პურს, სხვას კიდევ, ხორცს,
არაყს და სხვას. რომელი პაპაც უფრო ბევრ ეკლესიებს ჩა-
მოთვლის, ის არის პირველი პაპა სვანეთში. ორი პაპის სახელი
განთქმულია მთელ სვანეთში. ეს პაპები არიან ერთ სოფელში,

მესტიაში. ამათ რომ ბიზლია სცოდნებოდათ, ბევრ წმიდა/ვა-
ცებს ჩამოსთვლიდნენ. ამას გარდა რამოდენ ტანისამოსს, გვე-
ჯეულობას და სხვას უკუთხებენ ხოლმე მკვდარს. მარცხენა
ხელისა

ზოგიერთი მოხუცებული ცოლ-ქმარი სანამ ცოცხალნი
არიან, სიკვდილის დრომდე გადაიხდიან თავის თავზე ამ აღა-
პებს: როცა მოგვდები, ყოველისფერი მზად დამხვდება საი-
ქიოსაო, არც მომშივდება, არც მომწყურდება და არც შემციფ-
დებაო, წავალ საიქიოს და ვაქეიფებო, იტყვიან ხოლმე.

წარმოიდგინეთ რამდენი ზარალი მიეცემა სვანს, რომელსაც
ამნაირი შემთხვევები მუდამ კარზე ადგია, და თუ ეს ჩვეულე-
ბები ვერ შეასრულა, თავს ვერ გამოაჩენს, კაცს ველარ ეჩვენ-
ება სირცხვილით. თუ ვისმესთან ლაპარაკი შეხვდა, ის მაშინ-
ვე დასცინებს: — „შენ რომ კაი კაცი იყო, შენი მკვდრები ყვე-
ლა უწყესოთ გყავს დამარხულიო“.

სვანეთი, 15 თებერვალი 1874 წ.

მისის ყოვლად უსამღვდელოესობის იმერეთის ეპისკოპო-
სის გაჩრიელის ამ წელს მოგზაურობამ ბევრი სასარგებლო
ცვლილება მოახდინა სვანეთში. კარგი იქნებოდა, რომ ყოვლად
უსამღვდელოესი ხშირად ნახულობდეს სვანეთს, მაგრამ საუბე-
დურით თვითონ ბუნება თითქო ეწინააღმდეგება ამ ჩვენს სურ-
ვილს. იმ დიდი მთების ცხენით გამოვლა, რომლებიც ცნობისმო-
ყვარე მგზავრს შეხვდება სვანეთში, შესაძლებელია მხოლოდ
ივნისიდან სექტემბრის ნახევრამდე; სხვა დროს კი გადასვ-
ლა ძლიერ ძნელია და ამიტომაც მოკლებული ვართ ეპისკო-
პოსის ხშირათ ნახვას. ბოლოს რაკი ღირსი გახდა სვანეთი მი-

სი მობრძანებისა, დიდ სიხარულში იყო ხალხი და ემზადებო-
და უარის უთქმელათ, მტკიცეთ აღესრულებია ყოველივე მი-
სი ბრძანება.

მზარეულის
გაზაფხულის
მეზღვეობის

სვანები საჩქაროთ თავს იყრიდნენ იმ ალაგას, სადაც მათი
უსამღვდელოესობა ისურვებდა.

ხალხი აქ ჯერ უსწავლელია და ვერას გებულობს და
ამგვარი მათი მდგომარეობით მღვდლები ხერხიანათ სარგებ-
ლობენ, რადგანაც იმედი აქვთ, რომ მთავრობას მათზედ ვერა-
ვინ ვერას აცნობებს. მათი ზრუნვა, შფოთვა მარტო იმაზედ
არის მიქცეული: თუ როგორ მივიღოთ ჯამაგირი და კარგად
ესკამოთ, ხალხმა გინდ კისერი იტეხოს და გინდ წყალში გადა-
ვარდეს, რას დავეძებთო.

აი ამგვარი კეთილი აზრებით და მიმართულებით არიან
სავსენი სვანეთის საზოგადოების მწყემსები, ზოგიერთს გარ-
და. ისინი მარტო იმას ფიქრობენ, თუ როგორ მუცლები გაი-
ტენონ და არა იმას, რომ დასტოვონ რაიმე სახსოვარი შემდე-
გისათვის, რომ მომავალს შეეძლოს სთქვას, რომ ეს კაცი რო-
დისმე ყოფილა დედა-მიწაზე და თავისი სიცოცხლე ხალხზე
მზრუნველობით დაუღვევია. ამნაირი რეპუტაციის თავის თავზე
გაკეთება სვანეთში ბევრს ღვაწლს არ თხოულობს. აი მაგა-
ლითებრ ავიღოთ თავისუფალი დრო, როდესაც შეუძლიათ მშ.
მღვდლებს ბევრს კარგ აზრებთან გააცნონ ისინი.

აქ ხალხი ყოველ თავისუფალ დღეს ჩვეულებრივ თავს
იყრის მაიდანზე; რასაკვირველია, განათლებულ ხალხებსავით
იმათ სხვა ინტერესები არა აწუხებთ რა, მხოლოდ როგორმე
დრო გაატარონ თუ სიმღერით, ორფერხულით, ცეკვით, თო-
ფის ნიშანზე სროლით და სხვით. ამაზედ უკეთეს დროს რო-
გორ იპოვნის კაცი იმათ ქადაგებისათვის.

რა ბედნიერება იქნება ჩვენთვის, რომ ამ უკმ დღეებს თვისთვისაც უქმათ არ იხდიდნენ და იზამდნენ იმდენ სიკეთეს, რომ ხანდახან ამ მაედანზე მობრძანდნენ და ხალხს უქმად გონ.

უეჭველია, ხალხი მათის სიტყვის უარს არ გახდება და სწავლებას ხალხისით მიიღებს.

შობა-ახალწელიწადი სვანეთში

შობის წინა დღეს მთელ სვანეთში თითქმის დილიდამ სალამოდის არრას სჭამენ, არც თუ დიდები, არც პატარები. მთელი დღე მზადებაში არიან. მაგივრათ სალამოს კორკოტს შაძლებიან. კორკოტი, როგორც იმერეთში, აქაც იციან.

შობა დღეს, როგორც კი მამალი იყივლებს, მცხობელი დედაკაცი ადგება და ყველიან პურებს გამოაცხობს. როცა ის ცხობას გაათაფებს და მზათ ექნება ცხელ-ცხელი ყველიანი პურები, ერთი ყმაწვილი: ათი-თორმეტი წლისა, ადგება საწოლიდამ, შიშველ-ტიტველი გავა კარში, დადგება მარჯვნივ მხრით თავის სახლს და შემოუვლის სამჯერ. იმას ამ დროს სრულებით არა აცვია რა. სულ შიშველ-ტიტველი არის ამ უშველებელ ნამჭერიან თოვლში და იძახის: „ნიშვევი ქვითი პარინკიარი“, ესე იგი: როგორც ახლა მე შიშველი და ცარიელი ვარ, ეგრე ცარიელი გაუშვი ღმერთო ჩვენგან ჩვენი ქურდიო.

სადილათ წამოაქციევენ რაიმე საქონელს, ან ხარს, ან ძროხასა და ნამარხულევს ამოიყრიან ჯავრსა. ამ დღეს ბევრ ადგილას ალაპებიც იციან და ვინ იცის, რამდენი ჩხუბი და უბედურება მოხდება ხოლმე! შობა დღეს ამის გარდა არა არის რა შესანიშნავი.

ეხლა ორიოდე სიტყვა ვსთქვათ ახალწელიწადზე და ნათლისღებაზე. ამ ორ უკანასკნელ დღესასწაულს უფრომნიშვნელონი ცერემონიები მოჰყვება, ვინემ შობას. ახალი წლის წინაღობის სენაეთში სულ საღამოდან დაწყებული შუალამემდი აცხოზენ ბევრს პატარა ყველიან პურებს, ამასთანავე ერთს დიდს გამოაცხოზენ, რომელსაც შუაზე ჯვარი ექნება გამოსახული. მოიმარაგებენ თაფლს, ყველს, ხორცს და სხვას; ჩააწყობენ გიდელში და კარებთან დაჰკიდებენ, რომ მაკვლიელს მზად დახვდეს. როგორც ირიქრაცებს. უმფროსი კაცი ოჯახში ადგება და ცეცხლს დაანთებს, რომელიც სულის შებერვით უნდა დაანთოს, ამიტომ ის ბევრ წვალეზაში არის და ბოლოს კალთის ქნევით ცეცხლს დაანთებს.

ის კაცი გააღვიძებს მწყაზარ დედაკაცს, დედაკაცი გააღვიძებს ერთ ყმაწვილს. ესენი უნდა იყვნენ ყველაზე კეთილი ხასიათისანი ოჯახში.

მამაკაცი ახსნის ხარს, რომელიც ყველაზე დიდი ტანისა არის საქონელში, მოაბამს ბაწარს რქებში და გაუძღვება ხარს წინ. ბავშვი ხარს მისდევს. დედაკაცს ხორაგიანი გიდელი ჰკიდია ზურგზე. სანამ სახლში არ დაბრუნდებიან, ამათ ხმა არ უნდა ამოიღონ, ესე იგი არ უნდა დაელაპარაკონ ერთმანეთს. მივლენ წყალზე და ხარს წყალს ასმევენ. შემდეგ დაბრუნდებიან სახლში, მივლენ კალოზე და თოვლის ზვინს დასდგამენ, შუაზე ნაძვის ხეს ჩაურტობენ, შემოუვლიან ამას გარშემო და შევლენ სახლში. სანამ მაკვლიელები მობრუნდებიან სახლში, ყველანი ადგებიან. როცა მაკვლიელები კარებს მიადგებიან, წინამძღოლი კაცი იძახის: „ყორ მიკარ, ყორ მიკარ“ (კარი გამიღეთ). „ღერთემიში ხელწიფიშ ეურ ამღვე ყორ მიკარ“ (ღვთისა და ხელმწიფის წყალობა მომაქვს კარი გამიღეთ). შე-

დის სახლში, სამჯერ კერას შემოუვლის, ეხვეწებიან ყველანი
 ღმერთს, განსაკუთრებით მაკვლიელი კაცი, რომელიც უძღვება.
 შემდეგ ყველა დაჯდება თავის საჯდომზე. მაკვლიე-
 ლი კაცი აიღებს ხელში დიდ ჯვარიან ბედის პურს, დააწყობს
 მასზედ ყველს, ხორცს, თაფლს, პურს და ვერცხლის ფულს,
 დაჰყვება თავიდამ და ყველას მოულოცავს. პირველათ ვინც
 უფროსია იმასთან მივა, მოაკიდებინებს მასზედ ხელს და ატრი-
 ალებს მარჯვნივ; მაკვლიელი ეუბნება: „ღმერთმა მრავალს წე-
 ლიწადს მოგასწროს, ცოლშვილი გიცოცხლოს, გაგამრავლოს,
 მტერს გაშოროს“ და სხვა. მერმეთ აკბეჩინებს დიდ პურზე, რაც
 იმ პურზე ეწყობ, ყველას ხელში ჩაუყრის. კიდევ დააწყობს
 იმოდენს მასზედ და სხვას მიულოცავს. ამნაირათ ყველას. ამ
 დღეს ყველამ უნდა დაიაროს მთელი სოფელი და მოალოცვი-
 ნოს ყველას. ახალწელიწადს არ შეიძლება სვანმა უარი რამე-
 ზე გამოაცხადოს, რაც უნდა სთხოვო, ამიტომ როდესაც ვინმე
 მოვა წინასწარ აჩუქებს რაიმეს, სანამ ის რაიმეს სთხოვს. თუ
 უარი ვუთხარი ვისმეს, ის დამწყევლისო და მთელ წელიწადს
 დაწყევლილი ვიქნებიო, იტყვიან.

ამ დღეს ან მეორე დღეს ვინც მონადირეა, ნიშანს დაიდგამს
 და თუ კარგა ამოიღო ნიშანში, მთელს წელიწადს დაბედნიე-
 რებული იქნება თოფის სროლაში და ბევრს ინადირებს და თუ
 ნიშანს დააცილა, შენი მტრისას იმას გულს შემოეყრება, ხომ
 მთელი წლის განმავლობაში ვერას მოვკლავო. ეს არის მისი
 წინასწარმეტყველი.

როგორც კაცს, საქონელსაც იმ დღეს მიულოცავენ ახალ
 წელიწადს: ბევრს თივას აჭმევენ და როცა დაუყრიან თივას,
 იმასაც ლოცავენ. გათავდა ახალწელიწადი და ჩვენი სვანები
 ნათლისღებას ეღიან.

ნათლისღების წინაღღეს სვანები ემზადებიან, რომ მკვდრებს კარგად დახვდნენ. ნათლისღებას და ორს შემდეგ დღეებში აქ მიცვალებულების მოხსენება იციან. სვანი ფიქრობს, რომ მკვდრები მათ ეწვევათ და ამიტომ ყველა სცდილობს, რომ ყოვლისფერი ბლომათ ჰქონდეს, პური, არაყი, ხორცი, ხილი და სხვა.

წინა დამეს თითო ოროლა პურს ფანჯრებზე შესდებენ, რომ მკვდრის სული მოვიდეს და ჭამოს. სადილობის და ვახშობის დროს დიდი სუფრები ხორაგით სავსეა, ყველა მეოჯახენი დიდი და პატარა ფეხზე დგანან და ევედრებიან მიცვალებულებს. უფროსი კაცი დაიწყებს: „საბრალო დედე ი ბაბა! ლახხუმრედ მა ემმა იკფოლდეს ი ნშგდოლდეს, ისგვეი იაქაშ მამა არი, მარე ჩიგარ ამეი მად ირა; კოატ კოტოლ სგაი მა ლანმეხრედ, ნიშგვეი აშხე ი მერმა ბარაქ ლახქვენდ; ბოფშარს ხოჩამდ ხაჩომდად. ჩიუ შეენდბა ჯარხ საბლუ. ქრისტეი ტაბაგთეის-გაუ ჯიგადხ“ (საბრალონო დედა და მამა, თუ რამე მოიხმარებოდეს, თუ შეიძლებოდეს და მიირთმეოდეს, სათქვენო არასფერი არის, მაგრამ ყოველთვის ეგრე არ იქნება; ცოტ-ცოტა თქვენც მოგვეხმარეთ, მადლი მოგხვდებათ; მარცხს აგვაშორეთ, ჩვენს ერთსა და მეორეს ბარაქა მიეცით, ბავშვებს კარგა მოეპყარით, ღმერთმა ყველას შეგინდოთ; ქრისტეს სუფრაში მოგცეთ მან მონაწილეობა!).

დააბრუნებს დედაკაცი პურს მარჯვნივ და მამაკაცი არაყს წაუქცევს თავს. ეს ჩვეულება მუდამ, ყოველ სადილ-ვახშამზე იციან სვანეთში, მაგრამ განსაკუთრებით ამ ორ დღეში. ვახშამს სჭამენ და დიდხნამდის არ დაწვებიან: მკვდრები მოგვეხმა-

ნებიანო. დიდხნამდი სხედან და რიგ-რიგობით დიდი და მარტარა სხვა და სხვა ზღაპრებს ამბობენ. ზღაპრები შემოთვლიათ და ძილიც მოეკიდათ; დაწვენენ. ცოტა წაიძინეს და უცნაურად თი დედაკაცი წამოდგა და გაადვიდა თავისი ქმარი. მამაშენი სკამზე იჯდა კერასთან და რალაცაზე გულმოსული იყო. იმასთან ჩვენი ახალგარდაცვალებული ბავშვი იყო. უცბათ ადგებიან ყველანი, სადაც მკვდრები ნახა დედაკაცმა, არაყი უნდა დაღვარონ და რომ ბავშვს რამე მოსწონებოდა ვაშლი და თხილი დაუფანტონ. უსათუოდ ცუდი მასპინძელი დავხვდითო და იმიტომ გვემდურინაო.

ერთხელ ამ ნათლისღების დროს აი რა ეზმანა ერთ დედაკაცს: ვითომ თავისი დედა და თავისი ქმრის მამა ახალგარდაცვალებულნი ეზოში შემოვიდნენ, ვითომ ისინი ეკლესიიდან გამოვიდნენ; არც ერთ მათგანს კარგი ტანისამოსი არ ეცვა, ორივე ძონძებში იყვნენ გახვეულნი. იმათ მისდევდა უკან მგელი და რომ არც ერთ მათგანს იარაღი არ ჰქონდათ, ძრიელ შეეშინდათ და თავის შთამომავლობას დაუწყეს, რომ ჩვენ არც ტანისამოსი და არც იარაღი არ გაგვატანეს საიჭიოსაო. ამ დროს ძაღლები გამოცვივდნენ ვითომ ჩვენ სახლიდგან და მგელი გაიქცაო. ძაღლის ყეფა რომ გავიგონე, გავედი გარეთ და ესენი დავინახე. შემეშინდა და ყვირილი დავიწყე, ამ ყვირილში რომ ვარ გამომეღვიძა. ყელა ადგნენ რასაკვირველია, ერთი პაპა მოიყვანეს ამ შუალამეზე და რა ადგილსაც ესენი ნახა ქალმა, იმ ალაგას გაფინეს სუფრა ხორაგით სავსე, თოფი, ტანისამოსი და პაპამ აკურთხა. თოფი და ტანისამოსი პაპამ წაიღო და სხვა იქვე გააჭრეს. ამ სამ დღეში აი ამ ნაირათ ეშინიათ მკვდრებისა და მერმე კი არა.

ახალწელიწადს და შობას, როგორც სხვა დიდ დღეებში-

დაც, ღმერთს შეაძლებენ სასამელ-საჰმელს, ერთი ქვე-
ვებს ხელში არაყს, მეორე პურებს, მესამე ხორცს, ~~აღმოსავლეთიდან დადგებიან და ევედრებიან ღმერთს. ამ ხვეწნაზე თითქმის მთელი სვანეთის ეკლესიებს ახსენებენ:~~ „დიდაბ დიდაბ ხოშა ღერბათ, ქვეყნი მოწრე ი ეჩი შუნისგა მუყდანი, ჩივ ლუმზურე ი ჩივ ლუხნაშ, ლახხუმარ მა ჰემა იშგდოლდეს, ნომა ანცურე ისგვა უშადდ, ლეჟა ბიქეს ათხო ნიშგვეი მაზიგი ლექვა ლიცს. ლამარია ქუთაშიშ ლანეშდ, სოლომ ანგლეზ ჩუ ან-
ლეიზ, თარინგზურ, მარცხვა მულახიშ, ისგვა შუნისგა ხვარიდ ი სი ჯიხა ჰე დომ ანცვირე ისგვა უშადდ და სხვა და სხვ. (დი-
დება ღმერთსა, დიდო ღმერთო, ღმერთო ყოვლისფრით და-
ლოცვილო და ყოვლის შემძლებელო! მოიხმარე თუ რამ იკა-
დრებოდეს, ნუ დაგვტოვებ შენს შეუწყენებლად; ზევით ქარს გაატანე და ქვევით წყალს ჩვენი ჰირი. ღვთისმშობელო ქუთაი-
სისაო, მოგვეხმარე; სოლომონ ანგელოზო, გაგვაძლიერე; მთა-
ვარანგელოზო, გააქრე ჩვენის ცუდის მყოფელი; მაცხოვარო მულახისაო, შენს ხელში ვართ და შენ იცი თუ არ დაგვტოვებ შენს შეუწყენელად).

როცა რამეს დაჰკლავენ, გულ-ღვიძლს მწვადათ შესწვავენ და ეკლესიაში წაიღებენ, ამასაც ღმერთს ევედრებიან მიირთვას. ამნაირი მკვდრის პატივისცემა მთელ სიცოცხლეში იცი-
ან, მაგრამ როგორც ზევით ვსთქვით, განსაკუთრებით ამ სამ დღეში და აღაპებში. ღმერთს შესწირავენ ხოლმე ხორავს დიდ დღეობით, როდესაც რაიმე საუფლო უქმე არის.

სვანებმა რომ ამდემი რამეების მკვდრის მოხმარება არ იცო-
დნენ, სწორეთ მდიდარი ხალხი იქნებიან. მთელ სიცოცხლე-
ში ცოცხალ კაცს არ მოუნდება იმდენი, რამდენსაც სიკვდი-
ლის შემდეგ მოახმარენ.

გვინებ, ჩვენს საქართველოს ადგილებში ისე ხშირად ვხვდებით მოდის სეტყვა (კოხი), როგორც სვანეთში. ერთი წელიწადიც არ გაივლის ისე, რომ რომელიმე სვანეთის ადგილებში კოხი არ მოვიდეს. სვანებს ისე არაფრის ეშინიათ, როგორც ამდენ ზიან მომცემის სეტყვისა. გვალვა რომ იყოსო კიდევ იმედი გვაქვს ჩვენს მოსავალზე — ყოველგან ვერ აწყენსო და კოხი კი ჩვენს ყანებს ყოველგან აწყენსო.

სეტყვას სვანები არ ეძახიან ბუნების მოვლენას, არამედ როდესაც სეტყვა მოვა, იტყვიან ხოლმე რომ ღვთის რისხვა არისო ჩვენზედაო, უსათუოდ ღმერთი გავარისხეთო და დასასჯელად ეს მოგვივლინაო. ეს მოვლინება რიგ-რიგობს ხოლმე სვანეთის ნაწილ ადგილებში; ერთს წელიწადს ერთს ადგილას მოვა, მეორეს მეორე ადგილას და სხვა.

ყველაზე უფრო შესანიშნავი სეტყვა ამ ახლო ხანში იყო თავისუფალი სვანეთის ერთ საზოგადოებაში — მესტიაში. სეტყვა მოვიდა შუალამისას. იმის წინა დღეს მშვენიერი დარი იყო, ღრუბელიც არსად სჩანდა და არავინ ელოდა უბრალო წვიმასაც. სეტყვის რახა-რუხმა მთელი საზოგადოება გააღვიძა და აატირა; მისი ხმა სად არ გადიოდა, მთელი არემარე ხმას აძლევდა; ეს გაგრძელდა ორ საათს. ამ ორ საათს ისეთი ყოფა დააწია, რომ ამათი ნაშრომი სულ ღვარს გაატანა. ჯერეთ კოხმა დაჰკეკა ნაშუშეგარი და შემდეგ ტალახის ღვარმა დაიტანა ძირს. სეტყვა სიმსხოთი იყო სწორეთ მტრედის კვერცხის ოდენა და წვეტიანი გრძელი. მეორე დღეს იყო ტირილი და ვაება მთელს მესტიის საზოგადოებაში. საშინელი, სამწუხარო სანახავი იყო მეორე დღეს მთელი ამ სოფლის არემარე. სულ და-

ლექსი და წაღებული იყო მათი ნამუშევარი. სეტყვა ამნაირად გაეფუჭებინა ნამუშევარი, ყანაში რომ შესუფთავდებოდა გარჩევილი თუ რა ეთესა. საკვირველიც ის იყო, რომ მანქანამ სოფელში მოვიდა და მახლობელ სოფელში, რომელიც ერთი ვერსით არის ამ სოფელზე მოშორებული, იქ არც უბრალო წვიმა ყოფილა, თურმე იმ დროს, როდესაც სეტყვა აქ ქვეყანას აქცევდა.

იმ დღეს ლუკმა არავის ჩაუდევს პირში. საწყლები იმნაირათ იყვნენ დაღონებული და სასოწარკვეთილებამი ჩავარდნილნი, რომ აღარა ეშველება მათს უბედურებასაო; ცხენები და სხვა პირუტყვები, რაც დარჩნენ გარეთ იმ ღამეს, ზურგები დასივებული ჰქონდათ, ფრინველები ხეებს ქვეშ გაფატრულნი ეყარნენ. ამნაირად მოვიდა სეტყვა სვანეთში. საზამთროდ ზოგნი ამ სოფლის მცხოვრებნი ოსეთში წავიდნენ; ვინც დარჩნენ, საქონელი და იარაღი დაჰყიდეს და ზამთარი რავარც იყო გაატარეს.

ამისთანა შემთხვევაში სოფელს შეუძლია, თუ გინდა სამწიფელისწადსაც რომ არა მოუვიდეს რა, თავი ირჩინოს, თუ სოფელი მდიდარია. საუბედუროთ ეს სოფელი ღარიბი არის და ამიტომაც გაუჭირდათ ეგრე. ჩვენს სვანეთში იციან პურის შენახვა. ეს პური წახდენის მაგივრად თანდათან კეთდება. აქ თუ გინდ ოცდაათ წელს გასძლებს და წახდენით კი არ წახდება და ამგვარ დროს კარგათ გამოდგება. მე ვიცი ბევრი მოსახლე ჩვენს სოფელში, რომლებთაც რამოდენიმე ასი კოდი პური აქვსთ; შენახული აქვსთ თუ გინდ ხუთი ექვსი წლის წინ ნამუშევარი. სახარჯო პური რომ შემოაკლდესთ, თუ გინდ ნახევარი წლისა, ისესხებენ და იმ ძველ შენახულ პურს არ მოაკლებენ, რაც უნდა გაუჭირდესთ.

სეტყვის მოსვლას ჩვენი სვანები ზარის რეკვით უხუდებია
ხალხში არის ცრუ სარწმუნოება, რომ სეტყვას ზარისა ემინდა
ნო და არ მოვალ. იმის მოვლენას სვანები რაიმე ცრუ მარწმუნობას
ნობას მიაწერენ; აი მაგალითებრ: როდესაც ზემოხსენებული
სეტყვა მოვიდა, ხალხში ხმა გავარდა, რომ გუშინ ტბის მახლო-
ბლად ჩხუბი მოსვლიათ ვილაცებს და სეტყვაც იმის მიზეზით
მოვიდაო.

ორიოდე სიტყვა ამ ტბაზე: მესტიის მახლობლად მთაში
ერთ მინდორში სდგას დიდი ტბა. ამ ტბაში სვანები ფეხს ვერ
ჩაპყოფენ, ხმამალა ვერ დაიყვირებენ იმის მახლობლათ, ქვას
ვერ ისვრიან შიგ, ვერც საქონელს ჩაუშვებენ და სხვა. როდესაც
ამ ტბას მიჰკარებია ვინმე, მაშინვე სეტყვა მოსულაო, იტყვიან
ხოლმე. აი ამ ტბის მახლობლათ, იმ კოხის მოსვლის წინა
დღეს, რომელიც ზემოთ ავსწერეთ, მოსვლოდათ ვილაცებს
ჩხუბი, თოფიც გაეგდოთ. რასაკვირველია კოხი უნდა მოსუ-
ლიყოგო და რატომ მეტიც არ დაგვემართათ. აქ ხმა მალღაც
არავის ულაპარაკნია და თოფის სროლაც თავის დღეში არავის
ახსოვსო.

ამ ცრუ მორწმუნეობაზედ ძლიერ დამყარებულნი არიან
ამ სოფლის მცხოვრებნი. ეს ტბა წმინდა არისო და რადგან
ჩვენ ხალხი უწმინდურები ვართ, არ უნდა მივეკაროთო მას.
ერთს პატიოსანს ამა სოფლის მღვდელს უნდოდა გამოეყვანა
ისინი ამ მორწმუნეობისაგან, ეუბნებოდა, რომ მე ჩავალ იმა-
ში, ტანს დავიბანო და თუ სეტყვა მოვიდეს, მაშინ რაც ზარა-
ლი ნახოთ, სულ მე გიზლოთო. მღვდელი აპირებდა წასვლას.
რაკი მთელმა სოფელმა ეს შეიტყო, თოფებით გამოუდგნენ
მღვდელს, დააბრუნეს: შენ გინდა დაგვლუბო, მაგრამ ჩვენ ამის

ნებას არ მოგცემთ იცოდეთ. მღვდელმა ვერ გაჰბედა და დაანება, რადგან ხალხისა ეშინოდა.

მამასახლისი და სუდიები სვანეთში

დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც სვანეთში მამასახლისები და სუდიები დააყენეს. თვითონ სვანები სცდილობდნენ კიდევაც იმისთანა კაცები ამოერჩიათ მოსამსახურეთ, რომ სიტყვა-ბასუხში მარჯვე ყოფილიყვნენ. სვანეთის საზოგადოებაში მართლაც ზოგიერთი საიმედონი გამოდგნენ, მაგრამ საუბედუროთ ბევრნი კი არაფერს კეთილ საქმეზე არ ზრუნავენ. უმეტესათ მამასახლისებათ და სუდიებათ, ვინც ქართული ენა იცოდა, ის ამოარჩიეს. ასე ეგონათ საწყალ სვანებს, რომ ვინც ქართული ენა იცისო, ის ყოვლისფერში გამოცდილი იქნებაო. თავად-აზნაურობას სისხლი მოსდიოდათ ყელში, როდესაც გლეხებს ირჩევდნენ სოფლის მოსამართლეთ და იმათ ყურადღებას არავინ აქცევდა. სახელდობრ, მულახის საზოგადოებაში ერთს გლეხკაცს და აზნაურიშვილს გვარიანი ჩხუბი შეექმნათ მაზედ, თუ როგორ იქნება თქვენი, გლეხების ჩვენს უმფროსებათ დაყენებაო. ჩვენ აზნაური ვართ და თქვენ ჩვენი მოყმე გლეხები. დღეს აზნაურიშვილებმა უნდა მოვიყაროთ თავი და ვსთხოვოთ ქუთაისის გუბერნატორს უფ. ლევაშოვს, რომ როგორც იმერეთში და რაჭა-ლეჩხუმში თავად-აზნაურობას მიეცათ ფული გლეხებისა, ეგრეთვე ჩვენც მოგვეცენ. ამ აყალ-მაყალმა ლევაშოვის ყურამდის მიაღწია; მან მოიხმო ის აზნაური და ჰკითხა: „რა უნდა გაძლიოს შენ ამ გლეხმა, რომელსაც შენ ეხლა ეჩხუბებოდი და შენი გლეხი ყოფილა“. „მაგან უნ-

და მადლიოს წელიწადში, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ერთი კარგი პური". (კარვა ერთი აბაზის პურია). მეორე სოფელში მეორე აზნაურსა ჰკითხეს: „რა უნდა გაძლიოს შენ ამ ერთმა გლეხმა რომელმაც რაღაცაზედ უჩივლა იმ აზნაურს. — ერთი გიდელი კვარიო, მიუგო აზნაურმა. ამისთანა ბატონებს რა უნდა მისცემოდათ, ან ვინ აუსრულებდა მათ თხოვნას?

მამასახლისების და სუდიების თანამდებობა რაც არის, თუმცა პირველათ შემოკლებით აუხსნეს, მაგრამ ეგრე მალე ვერ გაიგეს და რადგანაც გამოუცდელნი არიან, ეგენი თავის დღეში კარგად ვერ წაიყვანებენ საქმეს. ამათ უნდა ჰყვანდეთ იმისთანა პირო, რომელიც უნდა ასწავლიდეს საქმეების გარჩევას და მათს წარმოებას.

მამასახლისებმა ზოგიერთს სოფლებში მალე ააშენეს სამწერლოები, მაგრამ ხარჯი ტყუილა უბრალოდ წავიდა. აქ ვერ ნახავ ვერც მწერალს და ვერც მამასახლისს ვერასოდეს. თუ ვისმე რაიმე სათხოვარი აქვს, ან შეწუხებულია ვისგანმე და ან რასმე დაწერა უნდა, მთელი სოფელი უნდა დაიაროს და ბოლოს გაჭირვებით სადმე სუფრაზე მჯდომს ნახავს მოსამართლეებს; განუცხადებს თავის საჩივარს და სთხოვს დააკმაყოფილოს, მამასახლისი ეტყვის შემდეგ: რასაც კანონი მოითხოვს, მოგეცემა და კანონის გადაჩივება არ შემოძლია არც მე და არც ჩემს თანაშემწეს, არც მოსამართლეს და არც სხვას. ხვალ სადილათ ან ვახშმათ მოვალთ და მოგარიგებთ.

მოჩივარი წავა, მოამზადებს კარგ სადილს ან ვახშამს და ელოდება მამასახლისს ან მისს მოსამართლეს. სანამ დათვრებიან მოჩივრებს იმედს აძლევენ და როცა დათვრებიან, სახლში წავლენ და იმის საჩივარს ყურადღებასაც აღარ მიაქცევენ. უმჯობესი იქნება ეს ამბები ავხსნათ, რომ მკითხველმა უფრო

ნამდვილათ გაიგოს იმათ დაუდევნელობა. ერთი საწყალი გლეხი კაცი სცხოვრობს მუჟალის საზოგადოებაში. ამას ჰყავდა ერთი უღელი ხარი, ერთი ძროხა და ოთხი ცხვარი. მისი ცხვარნი დრიანს დღეს ის სახლში იყო და ცეცხლს უჯდა და საქონელი გარეთ ეზოში ჰყავდა. ერთი ოხერი მგლის მსგავსი ქურდი მოდიოდა ამ დროს ტყიდან, სადაც მუშაობდა და წვიმის გამო უკან დაბრუნდა. გაიარა იმ გლეხიკაცის კარებზე, რომელიც ზევით ვსტქვით, დაინახა ეზოში საქონელი და გული შეექნა: ამას რომ წავართვა ერთი ხარი ან ძროხა, ვინ რას მიზამს, თვითონ არაფერი შეუძლია და სხვას რა დარდი აქვს მაგისი, ბრძანებდა აზნაური. კიდევაც აასრულა, რაც განზრახვა ჰქონდა; ერთი უკეთესი ხარი გაიგდო წინ და გასწია სახლისაკენ. თვითონ საწყალი გლეხი გვიანობამდე არ გამოსულა გარეთ და აბა ისე რას გაიგებდა. სხვა ვინც შეეყარა იმ გამარჯვებულს, აყვედრიდნენ, არცხვენდნენ პირში — როგორ არ გრცხვენია, რომ საწყალ კაცს, დღიურ ლუკმას რომ მაგითი სჰამსო, მაგას ართმევო. შენც არ მომიკვდე, იმან ყურიც არ გაიბერტყა, ან რისა უნდა შინებოდა? საწყალმა გლეხმა მარტო საღამოს ეამზე შეიტყო და წავიდა სახვეწნელად იმ აზნაურთან, დაუჩოქა და ეხვეწა დაებრუნებინა ის ერთი მისი მაცხოვრებელი. იმან ტყუილათ ხმაც არ გასცა, როცა გლეხი დაღონებული დაბრუნდა, აზნაურმა წააქცია ხარი და იმ კვირაში ქეიფი გასწია. წავიდა საწყალი გლეხი საჩივლელათ, ძლივს გაჭირვებით იპოვნა მამასახლისი. მამასახლისსაც არ უნდოდა იმისი საჩივრის ყურადღებაში მიღება, რადგანაც ღარიბი გლეხი იყო და არას მოელოდა მისგან, მაგრამ მისმა სუდიამ წასჩურჩულა ყურში, რომ მაგას კარგი ცხვრები ჰყავსო, წავიდეთ, ქეიფი გავსწიოთ და მერე თუ რამე მოვახერხებთ, გავარიგებთ. მომჩივანს იმედი მის-

ცენ და გაუშვეს სახლში. მოვიდა სახლში, ერთი მსუქანი ცხვირით დაპკლა და მისი შესაფერისი არაყი და პურები მოაგვინა ზადა.

მობრძანდა მამასახლისი თავისი თანამემწეთი, სუდიებით და კიდეც ვილაცები მოჰყვენენ. ვახშამს უკან დამთვრალემა დაიწყეს ქადილი, რომ როგორ შეუძლია იმ კაცს ამისი შეწუხება, მე უკანასკნელი გლეხი ვარო, მაგრამ მაგისტანებს აღარ ჩავიდნო, იკვეხნოდა მამასახლისი.

შუალამისას შემოეპარნენ ვილაც ქურდები კიდეც იმ საწყალ გლეხკაცს სახლში და ის დანარჩენი საქონელიც მოჰპარეს, მაშინ როცა სოფლის მოსამართლენი ყველა იქ იწვნენ.

გათენებისას მოსამართლენი სახლში წავიდნენ და ამისი საქმე დაივიწყეს. ისიც იცოდა თვითონ მამასახლისმა, ვინაც ლამე შემოეპარნენ გლეხს, მაგრამ რას დაეძებდა. მეორე წელს კი ყველამ გაიგო, რომ იმ ლამის ქურდები იყვნენ თვითონ მამასახლისის შვილები. ერთმა სუდიამ ამნაირს უღმერთობაზე ჩივილი დაუწყო მამასახლისს, მაგრამ მალე დააშოშმინეს საქმე. რომ არ გაუვიდა საწყალ გლეხს, სუდში დაუწყო ჩივილი, მაგრამ აი უბედურება კიდეც; მამასახლისის უბრძანებლათ მწერალმა თხოვნა არ გაუკეთა; იარა სვანეთიდან ლეჩხუმში, აქაც თარჯიმანი ვერ იშოვა და თავი გაანება.

აი ამნაირ გზაზე არიან დამდგარნი პირველათვე ჩვენს სვანეთში სოფლის მოსამართლენი. ვინ მოსთვლის იმდენ უსამართლობას, რამდენიც იმათ ჩაუდენიათ!? ურიგო არ იქნება რომ ამას ყურადღებას მიაქცევდეს ვისაც კანონი უფლებას აძლევს და სწორს გზაზე დააყენებდეს მათ.

თუმცა სვანები დღესასწაულობენ წმინდა აღდგომას ქრისტიანულად, მაგრამ ისრე სიხარულით არ მიეგებებიან, როგორც უფლიშს. (კვირაცხოვლობა). აგიწერთ — როგორ დღესასწაულობენ ამ დღეს ფარის საზოგადოებაში. ამ დღისათვის შემოდგომიდგანვე დაიწყებენ მზადებას. მოჰკრეფენ თუ არა ყოველივე ჭირნახულს, რამოდენიმე მოსახლე შეერთდებიან ერთად, კაცი და ქალი, დიდი და პატარა ერთს კვირა დღეს იმ მოსახლისას, რომელსაც წილად აქვს შეხვედრილი უფლიშის მასპინძლობა. ამ დღეს იმ მოსახლემ კარგად უნდა უმასპინძლოს; შემდეგ უნდა მოკრიფონ თვითოეულს სულზე თვითობათმანი ფქვილი ღვთის, ღვთისმშობლის, მთავარანგელოზის, წმ. გიორგის და წმ. ბარბარეს შესაწირავად ანუ მისალოცად. ამ შოგროვილს ფქვილს ის მოსახლე შეინახავს.

დიდმარხვის მეხუთე კვირას შეიყრიან თავს კიდევ იმავე მოსახლისას, რომელმაც უნდა უმასპინძლოს ყველას სადილათ და ვახშმათ პურით და არაყით. ეს კვირა უფლიშის წინამორბედი; ამ კვირიდამ დაიწყებს ის მოსახლე არყის მზადებას უფლიშისათვის; არაყი უნდა მოხარშოს თავის საკუთარ ჭირნახულიდამ ათ ქვაბამდინ, თვითო ქვაბში გამოვა თვითო ვედრო არაყი; ამ მოსახლესვე უნდა ჰყვანდეს გასუქებული საკლავები, ხარი ან ვერძები და სხვა წერილმანი საკლავები. თვითოეული მოსახლე უნდა შეეწიოს ორ-ორ ვედრო არაყს. ამგვარს შეკრებულებას ეძახიან „სკარს“ (სკარი ქართულად სხვებრ არ გადითარგმნება თუ არ ფსონობა).

უფლიშის შაბათს საღამოს შეგროვდებიან იმავე მოსახლისას, გადაჰკრავენ ლაზათიანად არაყს და წავლენ თავიანთ სა-

ხლებში, მეორე დღეს, ესე იგი უფლიშს, სადღესასწაულო ტა-
ნისამოსში გამოწყობილნი ულოცავენ ერთი-მეორეს დღესასწა-
ულს, როგორც იმერეთში ახალწელიწადს იციან. ყველაწი
თავისუფალი არიან სადილის მზადებისაგან, გარდა იმ მოსა-
ხლისა, რომლის სახლში არის სკარი, ის კი დიდ ფაცა-ფუცშია;
მან უნდა მოამზადოს სადღესასწაულო ყოვლითურთ შემკობი-
ლი სადილი, როგორც შეეფერება უფლიშს, რომელზედაც შე-
იძლება იქმნეს სამოც სულზედ მეტიც და ნაკლებიც. ეს არის
დამოკიდებული, თუ რაოდენი მოსახლეც არიან ერთად ამხა-
ნაგნი.

სანამ სადილად დასხდებოდნენ თვითოეულ მოსახლიდამ
თვითო კაცი არყით, პურით და ცეცხლის ალზე გაკოწვლილი
პირუტყვის ღვიძლით (ეს ჩვეულება იმ დროიდგან არის დარ-
ჩენილი, რეე მართლმან რომ შემოიღო პირუტყვების არმაზი-
სადმი შეწირვა. თვითოეული სვანი აგიხსნით, რომ ეს ღვიძ-
ლის შეწირვა ძველიდგანვე აქვთ ნაანდერძევი) წავლენ ერთ
მალალ გორაზედ, სადაც არის ძველი ნაეკლესიევი; იქ შესწი-
რავენ თავიანთ საგზალს ხოშა ღერმთს (ღვთაებას) და თვითონ-
ვე შესქამენ. იქილამ დაბრუნებული მოიყრიან თავს მასპინ-
ძლისას, დასხდებიან სადილად და რჯულზედ გადაპკრავენ. ვა-
ხშამსაც ამნაირადვე შეექცევიან.

მეორე დღეს ორშაბათს, როგორც წინადღეს, თვითო კა-
ცი მოსახლიდამ წავლენ მარტო არყით და პურით მეორე გო-
რაზედ, სადაც არის ძველი მთავარანგელოზის ნაეკლესიევი,
იქ მოილოცავენ, როგორც წინა დღესა და იქილამ ისევ თავიანთ
მასპინძლისას დაბრუნდებიან.

მესამე დღეს, სამშაბათს, კიდევ ისევე თვითო კაცი წავლენ
წმინდა გიორგის ეკლესიაზედ (ეს ეკლესია ეხლაც არის, მდი-

დარი ხატითა და ჭვარით, მაგრამ სიძველის გამო წირვა არ
სრულდება მასში). აქ კი ბლომათ წაიღებენ შესაწირავს, კიდევს,
პურს და არაყს; შემდგომ მოლოცვისა თითქმის საღვთისმშენ
იქ ატარებენ დროებას თამაშით და თოფის სროლით.

ამ სამშაბათიდან შეჩერდება შესაწირავი ანუ მოლოცვა
კვირამდინ. კვირას მთელი სოფელი იყიდის ხარს, დაკლავენ
იქ, სადაც უფლიშის ორშაბათს მოილოცეს, შესწირავენ მთა-
ვარანგელოზს, ტყავს არაყზედ გაპყიდიან, მიიტანენ თვითო
დიდ ყველიან პურს, იმოდენას რომ თვითო კაცი თვითოს თუ
წაიღებს ტაბაკზედ დაკრულს. დასხდებიან და სადილს სჭამენ.

მეორე დღეს, ორშაბათს, კიდევ უქმად არიან, შემდეგ კი
დაიწყებენ მუშაობას.

მესამე კვირას კიდევ მთელი სოფელი ხარს იყიდის და იქ
დაკლავენ და შესწირავენ, სადაც უფლიშის დღეს ღვიძლები
შესწირეს. სადილსაც იქ სჭამენ. მეოთხე კვირას კიდევ იმ გორა-
ზედ შეგროვდებიან მოსალოცათ მარტო პურით და არაყით,
სადაც უფლიშის ორშაბათს მიულოცეს. უფლიშიდამ ამ კვი-
რამდინ ყველანი იქ ისადილებენ და ვახშობენ, სადაც სკარი
აქვთ, იმ ფქვილით, რომელიც შემოდგომაზედ შეკრიბეს; ამ
კვირეს დაილევს ეს ფქვილი და კიდევაც გამოეთხოვებიან
უფლიშის სკარს.

ის მოსახლე, რომლის სახლში სკარი იყო, მიულოცავს მე-
ორე მოსახლეს, რომელსაც წილად ერგება მომავალი წლისა-
თვის სკარი, რომ უკეთ უმასპინძლოს.

სკარი ყველას არ ექნება, ზოგიერთი მარტო თავის სახლში
დღესასწაულობს, მაგრამ მოლოცვაში კი ყველგან დაესწრება.

უფლიში მთელს სვანეთში იციან, მხოლოდ ზოგიერთ სო-
ფელში რაოდენიმე განსხვავებით.

ეჭვს ივნისს ერთის მღვდლის სახლში ვიყავ თქვენი სვანეთის სოფელში. რადგანაც შორიდგან მისული ვიყავი, ნასადილევს ცოტა წამეძინა. ძილში ბუკის ხმა შემომესმა. ამ დროს ბუკის ხმამ ძრიერ გამაკვირვა, ამიტომ, რომ ბუკს სვანები უკრავენ მაშინ, როდესაც საზოგადოებას რაიმე უბედურება ეწვია, ან მტერი დაეცა, ან ქურდებმა მოსტაცეს რამე, გარდა ამისა კიდევ უქმე დღეს საღამ-საღამოთ, როდესაც რაიმე საზოგადო საქმეზე უნდა მოილაპარაკონ ხოლმე.

— ხომ პარასკევი ან კვირა არ არის დღეს? ვკითხე თავის თავს; ცოტა ხნის შემდეგ გამახსენდა, რომ მე დილას წირვაზე ვიყავი და კვირა დღე იყო და მაშინ მივხვდი, რომ ალბათ ბუკს იმიტომ სცემენ, რომ უსათუოდ საზოგადო საქმეზედ უნდა მოილაპარაკონ. გამოველ გარეთ. მზე ჩაწურულიყო; მხოლოდ სვანეთის მთებს კიდევ ადგა და რაღაც სასიხარულო ფერათ ანათებდა. წმინდა ხავერდის ფერი ცა ეხურა სვანეთის თოვლიან მთებსა. მშვენიერი და სასიამოვნო საღამო იყო.

შორიდგან ისმოდა ახალგაზრდა ბიჭებისა და ქალების ორპირი სიმღერა: ერთის მხრით იმღეროდნენ ბიჭები და მეორეს მხრით ქალები; მალე ორფეხულიც გააბეს. მსმენელი ადვილად გაარჩევდა მათს ხმებში ერთის მოხუცებულის ხმასა; თუმცა კი ხმა ყველაზე უსუსტესი ჰქონდა, მაგრამ ის იმღეროდა წმინდა სვანურს კილოზედ; მისი სიმღერის სიტყვები ადვილი გასარჩევი იყო. ახალგაზრდების სიმღერის კილო კი არც სვანური იყო და არც ქართული.

ერთი მოხუცებული კაცი ჩემს მახლობლად გაჩერებულიყო და ყავარჯენზე დაყრდნობილი ყურს უგდებდა მათს სიმ-

ღერას და როგორც სიმღერა შესწყდებოდა, ამოიხვეწე ~~შეზღა~~
ხოლმე. ბოლოს, როცა გაათავეს, ერთი კიდეც ამოიხვეწე ~~შეზღა~~
სთქვა: — ღმერთო, როგორ მალე დაეცა ჩვენი ახალგაზრდობა!
რა დროება მოვიდა და რას მოვესწარიო? აფსუსი არ არის,
ჩვენი ძველი მამა-პაპების სიმღერა მიატოვეს და რალაც ახალ
მოდის უაზრო სიმღერები შემოიღეს. ეს რომ ჩვენ მამა-პაპებს
გააგონა, უღირს შვილებს დაგვიძახებენ! ყავარჯენი იქვე გა-
აგდო, მივიდა ძველ კაცებთან და უთხრა:

— ძმებო, თუმცა სიმღერის გუნებაზე არა ვარ, მაგრამ მა-
ინც უნდა ახალგაზრდებს მაგალითი უჩვენოთ: ჩვენ ვართ ძვე-
ლი ღროის კაცები, რაც ჩვენ მამა-პაპებმა გვასწავლეს, ის უნ-
და ვასწავლოთ ჩვენს შვილებსაც... მოდით აქ, ხელი მომიკიდეთ
და გავაბათ ძველი ჩვენი მამა-პაპური ორფეხული სიმღერა და
გავაგონოთ ჩვენს ახალგაზრდებს, თუ როგორ იმღეროდნენ
ჩვენზე უკეთესები ჩვენი ძველები.

მალე მშვენიერი სიმღერა გააწყეს; — აი ორფეხულით სი-
მღერა ეგრე უნდა! ასე იმღეროდნენ ჩვენი ძველები; უყურეთ
შვილებო, თქვენი სიმღერის მაგივრათ, ესე იმღერეთ. თქვენ
ამაზე უკეთეს სიმღერას ვერ შემოიღებთ; ისწავლეთ სიტყვები,
კილო და ფეხის აწყობა... ვის ნახავთ თამარ დედოფლის, ამი-
რანის, ავთანდილის, გიორგი ერისთავის მსგავს კაცებს, რომ-
ლებზედაც უნდა გამოსთქვათ ლექსები? საით გაემგზავრებით
ლაშქრათ და ვის ეჩხუბებით და რას გამოსთქვამთ?! ამეებს
თქვენ ველარ მოესწრებით და ისევ ესენი ჩაიბეჭდეთ გულში,
რაც იმოქმედეს ძველებმა და რაც გამოსთქვეს!..

მეორე მხრით ინგურის ხმა აყრუებდა მთელს არე-მარეს.
დანგრეული სახლები და ციხეები ხმას აძლევდნენ მის ქუხილს.
მწყემსები სოფლის ყოველ მხრიდან მორეკავდნენ საქონელს

სამწყემსურიდგან. საქონელი კუნტრუშით შედიოდა ეზლებში.
ქალები ხეებს ქვეშ ქვებზე დამჯდარნი აშვენებდნენ თავის
ტკბილ სიმღერით უამისოდაც მშვენიერს საღამოს. ეროვნული
ხიზლიძეთა

ზოგიერთი თავისმოყვარე ახალგაზრდა ქალები და კაცები ყრილობას არ ეკარეზიან, იბერებიან და დასეირნობენ ორ-ორი ერთად და რაღაცებზე საიდუმლოთ ლაპარაკობენ. ათი-თორმეტი წლის ყმაწვილები იქვე ჯირითობენ და ამითი თავს იქცევენ.

ეკლესიის მახლობლად ამალლებულს ადგილზე დგას დევის მსგავსი კაცი და ბუკს უკრავს: მაგრამ ბუკის ხმაზე ნახევარი სალხიც არ მოდის; ხალხი ბევრი მოვიდა, მაგრამ უმეტესი ნაწილი ახალგაზრდობაა და ახალგაზრდობას კი არ ხმობილობენ, არამედ ძველ კაცებს, მოხუცებულებს და რადგანაც ყველა იმ საზოგადოების ძველი კაცები არ მოვიდა, საზოგადო საქმეზე მოლაპარაკებას თავი გაანებეს; ისევ სიმღერა, ცეკვა და ცხენის ჭენება. ყველა კარგ გუნებაზე იყო და მხიარულობდნენ; მხოლოდ ათი-თორმეტი მოხუცნი სოფლის უფროსნი გულ-მოსულათ ლაპარაკობდნენ და ხშირათ იხედებოდნენ ერთი სასლისაკენ; ხან და ხან მუჰსაც იკრავდნენ გულში. რა აწუხებდათ მათ? რაზე იყვნენ გულმოსულნი? არავის მათი არ სრცხვენია, ყველა ამით სჭამს, სცარცავს და ატყავენს. ხალხის კარგს გზაზე დაყენების მაგივრათ, სცდილობენ პირველათ მათს სისუსტეში გავარჯიშდენ, მერმე, როცა კარგათ დახელოვნებული იქნებიან, მოსდგებიან და ყველას ლუკმა-პურს პირიდგან აცლიან...

ყველა ამაებს თავის თვალით ხედავენ, ყველა ესენი გაგებული აქვთ და ამაზედ არიან გულმოსულნი და დაღონებულნი.

უფალო რედაქტორო! ვთხოვთ ამ მცირე შენიშვნას შიშვეთ ადგილი „დროებაში“ და მიაქციოთ ყურადღება ჩემს თხოვნას.

1866 წელში, როდესაც აქ სვანეთში პრისტავათ იყო უფილია მამაცოვი, მან წაიღო ერთი აქაური ეკლესიიდან სამი დიდი ტყავის ქალაღი. ახლა ვილაცასგან გავიგონე, რომ უფალი მამაცოვი გარდაიცვალაო და ვთხოვთ იმ პირთ, რომლებიც მის ოჯახს იცნობენ, მოაქებინონ ის ქალაღები და საღაც რიგი არის იქ წარადგინონ.

ამ ეტრატებში წერია შემდეგი: საიღგან მოვიღნენ ან როღის სვანები? რა იყო მათი გღდმოსახლების მიზეზი? რა სარწმუნოებისა იყვნენ სვანები, როღესაც ისინი ღაესახლნენ სვანეთში? საიღგან წარმოსღგნენ მთელი სვანეთის გვარები? ვინ იყვნენ მათში გღეხნი, თავადნი და აზნაურები? საიღდან მოვიღნენ ან როღის თავადები — ღადიშკელიანები? რაგვარი მმართველობა იყო თავღაპირველად სვანეთში? რა იყო მათი პირველი მუშაობა? ხენათესვა, ნაღირობა და სხვა ქვეყნებში საჩხუბრათ გამგზავრება? თითო საზოგადოებაში რამღენნი მცხოვრები იყო?

სხვათა შორის მოვიხსენიებ ორს საზოგადოებას, როგორც მასში სწერია — ბეჩოს და მუქალის. ბეჩოში ორას წლის განმავლობაში ესახლა 700 მოსახლე! წარმოიღგინეთ უფალო რედაქტორო, ახლა ამ საზოგადოებაში მხოლოღ 59 მოსახლე სახლობს. მუქალის საზოგადოებაში იმოღენივე წლის განმავლობაში ესახლა 688 მოსახლე და ახლა მხოლოთ 47 მოსახლე სახლობს. რამ შეამცირა ამათი რიცხვი? ჩხუბებმა და ქამიანობამ?

მუქალის საზოგადოებაში ნახევარი სამოსახლო სახლები უქმნად დგანან.

აქ აიწერებიან უმთავრესნი ჩხუბნი და უამიანობანი, უმწიფესნი ნიერათ აღწერილი არის ერთი უმთავრესი ჩხუბი თათრებსა და სვანებს შორის მუქალის ერთ გაშლილ დიდ მინდორში. იქ არის ნათქვამი: ამა და ამ ეკლესიაში რომ დამტვრეული ხატი არისო, ის იმ დროს არისო დამტვრეული; როდესაც სვანებს გაუჭირდათ, გამოასვენეს ერთ ეკლესიიდან დიდი უცხო ღვთისმშობლის ხატი, მაგრამ ურჯულონი მაინც მოერივნენ და ის ხატი ისარ-მშვილდით ლუკმა-ლუკმა გახადესო. რა იარაღს ხმარობდნენ სვანები ჩხუბში? სად, ვის მიჰყავდათ საჩხუბრათ. მამაცს რანაირათ აჯილდოებდნენ და ბოროტს რანაირათ დასჯიდნენ. როგორც მახსოვს იმ ეტრატში სწერია, რომ თუ ვინმე რამე ცუდს წარმოსთქვამდა, ენას მოსჭრიდნენ; ეკლესიიდან თუ რამეს მოიპარავდა, თვალებს ამოსჭრიდნენ, ხელებს, ცხვირს და ყურებს მოსჭრიდნენ; კაცს თუ მოჰკლავდა, ხან მდულარე წყალში ჩააგდებდნენ და ხან გახურებულ რკინაზე დააჯენდნენ.

აწერილი არის იმაში ეგვიპტელების და სკვითების ჩხუბი ერთს დიდს მინდორში, მაგრამ კარგათ არ ვიცი, თვითონ სვანეთში თუ მის მახლობელ ადგილებში და ვისი მხარე ეჭირათ სვანებს ამ ჩხუბის დროს.

აიწერება სასულიერო წოდება: რომელ საზოგადოებაში რამდენი სამღვდელო პირი იყო და რამდენი მღვდელმთავარი ჰყავდათ მათ. მოხსენებულა, თუ რა ცერემონიით იცოდნენ წირვა-ლოცვა? რა შესანიშნავი დღესასწაულები იცოდნენ? ერთ ადგილას არის, მაგალითად მოყვანილი ერთი გლეხი კაცის აღაპი...

იმედია უფალო რედაქტორო, ვინც განსვენებულ იქნა მა-
 მაცოვს იცნობდა, მის ოჯახობას ჰკითხოს და დაეხმარებინა და
 სადაც რიგი არის იქ წარადგინოს. თქვენც იმედია მიიღებთ
 თავის თავზე შრომას, უფ. რედაქტორო და ზოგიერთს პირა
 დათაც ეტყვიოთ და ეცდებით მის მოძებნას.

ამისთანები სვანეთის ეკლესიებში, უფალო რედაქტორო,
 ბევრი იპოვება, მაგრამ რადგანაც ზოგიერთს პირებს ამნაირათ
 მიაქვსთ და ჰკარგავენ, სვანები დაშინდნენ და აღარავის არ
 უჩვენებენ. რაც გვაქვს ისიც დავკარგოთ და მაშინ სულ აღა-
 რა დავგრჩება რა.

ეს ეტრატები ჩვენის ისტორიის მასალებათ ძვირფასნი რამ
 არიან. სვანეთის შესახებ ცოტა ვიცით და ამ ეტრატებიდგან
 კარგად გავიცნობთ. ეს ეტრატები არიან დაწერილი მშვენიე-
 რს ძველს ქართულს ენაზედ და საკვირველი დიდებიც არიან,
 ასე რომ თითო ძლივს გაიშლება მცირე ოთახში.

სვანეთიდან, 29 აპრილს

წრეულს თითქმის მთელი სვანეთი დაიმშა. ცუდად არის ამ
 ხალხის საქმე. რა მხარეს უნდა მიმართონ? გზა არსაით აქვთ,
 ივლისის თვემდინ საცხენო გზები არსაით ეხსნებათ და მანამ-
 დინ სულ ზურგით უნდა ზიდონ თუ კი რამე იშოვნეს.

თოვლიც გვარიანად გვეწვია, უფრო სადადიანო სვანეთში,
 სადაც ზვავებმა მიაქც-მოაქციეს და დალეწეს გზები ისე,
 რომ, ერთმა ზვავემა ოთხ დღედაღამეს გააჩერა და დააგუბა
 ცხენისწყალი.

წარსულ მარტის თვეში დაიწვა ორი მფსახლე მულახის
 საზოგადოებაში, რომლებიც ძლიერ საწყლად დარჩნენ. მარ-

თალია ამნაირი შემთხვევა სვანეთში ძლიერ იშვიათად ხდება, მაგრამ თუ კი მოხდა მისი ჩაქრობა ძნელია. წყლით ვერას უშველი ორ ეტაჟიან სახლს, რადგან დარბაზი ზედა მსაფინჯან და მუდამ არის საესე თივით.

ხევისთავებმაც, თუმცა მოსპეს ჩვენში ქურდობა, მაგრამ მეორეს მხრით ძლიერ შეგვაწუხეს და წაახდინეს ბევრი საქმე. ერთს საზოგადოებაში არის ამორჩეული 17 ხევისთავი. ესენი რომ მივლენ დამნაშავეის სახლში, რასაკვირველია, არყით, ხორციით და პურიით უნდა გაძლენ.

ვთქვათ ამ მოსახლემ მოიპარა ძროხა; ერთი ძროხის ფასს თვითონ შესჭამენ, ხუთი ძროხის ფასს გადაახდევინებენ; ძროხის პატრონს ორ ძროხის ფასს მისცემენ და სხვას თვითონ დაიტოვებენ.

სწარმოებს საქმე მომრიგებელ მოსამართლესთან ან ოლქის სასამართლოში, ხევისთავებისათვის სულ ერთია, მაინც თავისას არ იშლიან. არ დაეძებენ მას, თუ სასამართლოში როგორ გათავდება საქმე. ათის წლის საქმესაც ხელს ჰკიდებენ, ასე რომ, ახლა ეს ხევისთავები ჩვენში შეიქმნენ ყველა სასამართლოებზედ უმთავრესნი.

ყველგან სკოლა, ყველგან სწავლა და სვანეთში არა. მთელს სვანეთში ერთი უბრალო სასოფლო სკოლა არ არის, თუმცა ახლა მაინც არის საშუალება, რომ დაფუძნდეს პატარა სკოლა იმ ოთხი ათასი მანეთით, რომელიც სვანეთის სკოლისათვის ანდერძით დასტოვა განსვენებულმა ეჭიმმა რეიხმა. მაგრამ არავინ დაგვეძებს.

ერთს ადგილას გვალდას მთებში, მესტიისა და მულახის საზოგადოებათ შუა გაუდნობელ ყინულის ძირში, როგორც დამაჯერეს ბევრმა სვანებმა, უნახავთ რაღაც მადნის ნამუშევარი,

სადაც ეყარა ბევრი უროები, კეტები და სხვა. სჩანს, რომ ჩვენი ძველი „ქართველთა კეისარნი“, როგორც იტყვნენ ხუანგები, პოულობდნენ რაიმე ძვირფას მადნეულს. მაგრამ დროზედ იმ ადგილს არავინ მიაქცია ყურადღება და ყინულმა დაჰფარა სამუდამოთ.

ამავე ადგილის მახლობლად იპოვება გოგირდი, რომელსაც ბევრი ძებნა არ უნდა, მაგრამ ხელუხლებლად რჩება.

მე დავესწარი ს. ყვედრეშს ახალ კვირას წირვაზე. მოგახსენებთ, რომ კარგი მხნე მღვდელი კი ჰყოლიათ! მომეტებულის მოხუცებულობისაგან კანკალებს და ლაპარაკიც ეშლება. იმას არც დიაკვანი ეპირვება და არც სტაროსტა; მართო თითონ ასრულებს საღმრთო ლიტურგიას და იხსენიებს იმ მღვდელმთავარს, რომელიც მის დიაკვნობაში ცოცხალი ყოფილა და იმ მეფეს, რომელსაც თითონ იცნობდა თავის სიყმაწვილის დროს.

ერთს კაცს, ჩემთან ატუზებულს ეკლესიაში, ვკითხე თუ ეგრე როგორ შეიძლება წირვა მეთქი, და მან მითხრა, რომ ასე დასჯილი შევიქენით ღვთისგანო და რა ვქნათო. თუ რამე ვუთხარიო, გვეტყვის, რომ ჩემგან უბრალო დალოცვაც ეყოფა კაცსაო.

ხმა სვანეთიდან

მკითხველს ეცოდინება, რომ სვანეთის საპრისტავო ლეჩხუმის მაზრაზეა მიწერილი და ექვემდებარება უკანასკნელის უფროსს. ამისათვის ლეჩხუმის მაზრის უფროსები დროგამო-

შეებით მოდიან ხოლმე სვანეთში დასახედავით და მისს
კარგიანობის გასაგებად.

წრეულსაც სექტემბერში სვანეთს ეწვია ლეჩხუმის
უფროსი როძევიჩი. როძევიჩმა სვანების სიყვარული დაიმსახუ-
რა თავისი უბრალო და ტკბილის მოქცევით ხალხთან. ხალხში
ბატ. როძევიჩი ისე იქცევა, როგორც ერთი მათგანი. აქ ერთს
გაუცინებს, წაეხუმრება, იქ მეორეს დაადებს ბეჭზე ხელს და
ისე ელაპარაკება, იქ ბავშვს მოიყვანს თავისთან, დაუყვავებს,
რამე პატარა საჩუქრებს მისცემს და სხვა: ამგვარი თავმდაბ-
ლი და ტკბილი კაცი სვანების საქმეა და კიდევაც იმიტომ
უყვარსთ ბ. როძევიჩი.

პირველად ბატ. როძევიჩმა ნახა კალის და უშგულის სა-
ზოგადოებანი. ორივე ამ საზოგადოებამ ერთი ხმით მოახსენეს
როძევიჩს საჩივარი სვანეთის პრისტავზე. „ჩვენ — უთხრა
საზოგადოებამ — ბატონ გუბერნატორისა და თქვენს მოსვლას
მოველოდით, თორემ რამე უბედურება მოგვიხდებოდაო, იმ-
დენად შეგვაწუხა პრისტავის მრავალგვარმა შეუსაბამო და
უკანონო ქცევამო“. აქ ხალხმა ჩამოუთვალა თითოეულად სა-
ჩივრები, რომელთაგან ჩვენ მარტო რამოდენიმეს მოვიყვანთ,
რადგანაც ყველა საჩივრის დასახელება მოუხერხებელია.

თავდაპირველად ხალხმა მოახსენა, რომ პრისტავმა კერძო
ინტერესისათვის მოახდინა უწინდელი უკანონოდ მცხოვრებ
ცოლ-ქმართ გაშორებაო, რომელმაც დიდი ეკონომიური ზარა-
ლი და ზნეობითი მწუხარება გამოავლებინა თვით დაშორე-
ბულთ, მათ შვილებს და ჩვენცაო. „მათის ცოდვით ჩვენც ვი-
წვითო“, დაუმატა ხალხმა.

რამდენიმე კაცმა, რომელთაც უკანონო ცოლები მოაშორეს,
მოსახლობაზე ხელი აიღოვო. ხალხმა დაიჩოქა და სთხოვა რო-

ქვეჩს, ეს მ-ვის¹ უგვანო განკარგულება დაერღვია, თუ არა
ჰსურს, რომ სვანეთში უბედურება მოხდესო.

მეორედ იჩივლა ხალხმა, რომ იმავე პრისტავმა² 1882 წლის ბეგარა გამოგვართვა და როგორც გავიგეთ, ხაზინაში არ წარუდგენია და არც ჩვენთვის დაუბრუნებიაო. ამას გარდა 1883 წელს ჩვეულებრივ ბეგარას კომლზე ექვს-ექვსი შაური მოგვემატა და არ ვიცით რისთვისაო. ბოლოს ერთიანად დაიგრიალა ხალხმა და სთხოვა ბატ. როძვეჩის, რომ პრისტავი გადაეყვანა სვანეთიდან, თორემ მაგისი გაძლება არ შეგვიძლიაო.

მაზრის უფროსმა დაამშვიდა აღელვებული ხალხი და დაჰპირდა, რომ ყოველს მისს კანონიერ მოთხოვნილებას დააკმაყოფილებს და უკანონო ცოლ-ქმრობის შესახებაც იშუამდგომლებს მთვარობასთან. მხოლოდ ამიერიდგან კი უნდა მოისპოს ამგვარი კანონიერი ცოლ-ქმრობის მოტაცება, რაზედაც ხალხმა თანხმობა გამოაცხადა.

კალის საზოგადოებიდან მაზრის უფროსი ჩაჰყვა სვანეთის საზოგადოებათ. ხალხი ყველგან თავმოყრილი ხვდებოდა; ყველგან მაგნაირი, რამოდენიმე დამატებითი საჩივრები ხვდებოდა ბატონ პრისტავზე. სხვათა შორის ლატალის საზოგადოებაში რაღაც „ხუთი ძროხისა და ხარის ტყავების ისტორიისა“ უთხრეს ბატონ როძვეჩის: „მ-ვმა ისე შეგვაძულა თავი, რომ გთხოვთ პრისტავად სულ უცხო ვინმე დაგვინიშნოთ“. ეს ლატალელების თხოვნა მთავრობამ კიდევ ასრულა: სვანეთის პრისტავად დაინიშნა ზუგდიდის პოლიციის პრისტავი, გვარად ა-კი. მ-ვი უადგილოდ იქნა დათხოვნილი. რა მოჰყვება

1, მ-ვი უნდა იყოს მამაცოვი.

ბეგრის ფულების ისტორიას და სხვა საჩივრებს, ჯერ არ გრ
ციო; კარგი კი იქნება მ-თვის, თუ იგი მარტო უადგილოდ დათ-
ხოვნას, ფულების გადახდას (800 მანეთამდე) დაფუძნებული
პასუხისგებაში არ მისცეს სასამართლოს წესით.

უწინდელ უკანონო ცოლ-ქმართ შესახებ, რომელნიც ის-
ტონმა მ-ვმა ერთის ბრძანებით გააშორა, ჩვენ ნამდვილად გა-
ვიგეთ, რომ გუბერნიის ადმინისტრაციას, თანახმად ბატონ
როძევიჩის წარდგინებისა, დაურღვევია მ-ვის ბრძანება და
უწინდელ უკანონოდ შეუღვლილთ ნება მიეცათ ერთად ცხო-
ვრებისა.

აქ კი საჭიროდ ვრაცხთ ახლად დანიშნულ პრისტავზე ჩვე-
ნი მოსაზრება წარმოვსთქვათ: მას აქეთ, რაც რუსეთის მმარ-
თველობა შევიდა სვანეთში, რუსი პრისტავად სვანეთში პირ-
ველად ინიშნება. როგორ შეეთვისება ხალხს ახალი პრისტავი
და ხალხი მას, ამას მომავალი გვიჩვენებს.

სოფ. ბეჩო (სვანეთი)

თითქმის 40 წლის კაცი ვარ და ამნაირი მშვენიერი ზამთა-
რი, როგორიც წელს არის, არ მახსოვს ყოფილიყოს ჩემს სამ-
შობლო სვანეთში. თოვლი აქ-იქ არის წელს, მაშინ, როდესაც
ამ დროს წინათ ორი ალაბი და ალაბნახევარი ყოფილა აქ.
მაგრამ საუბედუროდ ჩვენდა, ამნაირს ხმელსა და უთოვლო
ზამთარს ყოველთვის თან მოსდევს დიდი ავადმყოფობა. მარ-
თლაც და წელს მთელს სვანეთში გახშირებულია ყოველნაირი
ავადმყოფობა: ცხელება, მუცელა, ფერდა, წითელა, ყვავილი

და სხვა. ხალხი იხოცება უმოწყალოდ, განსაკუთრებით ახალგაზრდობა, ყვავილისა და წითელასაგან.

შარშან, ღვთის მადლით, ნამუშავეარი გვარიანი შოგადოდ ყველგან სვანეთში...

სვანები მდიდარი ხალხი იქნებოდა, რომ მკვდრის წესების შესრულებას ნამეტნავად არ მისდევდნენ. ჯერ ჭირისუფალს ტირილზე დასჭირდება 70—80 მანეთის პური და ამდენისავე არაყი, შემდეგ ალაპზე იმდენივე პური და არაყი და უკანასკნელი 150 მანეთის საკლავი. ფული რომ არა ჰქონდეს სვანს, მამულებს გაჰყიდის და ტირილსა და ალაპზე მოიხმარს, ასე ნაშოვნ ფულს, სირცხვილს კი არა სჭამს. რამდენი იღუპება ამით ვინ მოსთვლის?

წარსულს შემოდგომაზე ტირილი იყო მიცვალებულისა მულახის საზოგადოებაში. მკვდრის წესის აგებაზე მთავარ-დიაკონიც ეხმარებოდა მღვდლებს. ერთმა დედაბერმა მთავარ-დიაკონის გინგლა რომ დაინახა, მოეწონა და, როცა მიცვალებული დაასაფლავეს და მთავარ-დიაკონმა თავისი გინგლა სხვა შესამოსელთან შეინახა, მივიდა ეს დედაბერი და გინგლა მოიპარა. რისთვის მოიპარა? განა მისთვის, რომ რისთვისმე მოეხმარა? არა. მისი ქმარი, აწ უკვე გარდაცვალებული, თურმე სვანური მთავარი პაპა ყოფილიყო და იმხანებში ემზადებოდნენ იმის ალაპის გადახდას. ეს დედაბერი ამ კაცის ქვრივი იყო და როცა ალაპს უხდიდნენ, ეს გინგლაც უკურთხა ალაპზედ თავის ქმარს. აჰა ჩემო ქმარო, ეს-ლა გაკლდა და ესეც გიშოვე და საიქიოს დაიკიდეო, აქაც მთავარი პაპა იყავი და საიქიოსაც ის იქნებო. მაგრამ ვაი იმისთანა კურთხევას!.. ხალხმა მაშინვე იცნო ნაქურდალი და სასამართლოში ამოაყოფინეს დედაკაცს თავი.

აქამდის მთელს სევანეთში არავითარი სასწავლებელი არ
არსებობს და ახლა კი, ღვთის მადლით და ცოტა ჩვენი ძეგლი
დინეობითაც, იმართება სამი სასწავლებელი: ორი მარტვილში
დიდებელ ქრისტიანობის აღმადგენელი საზოგადოების შემ-
წეობით და მესამე ორკლასიანი სკოლა სახელოსნო განყოფი-
ლებით. ჯერ-ჯერობით კი მათს დაარსებისათვის ხელი არ მი-
უყვიათ. ყველას წინ გაუსწრო ამ საქმეში სამმა საზოგადოე-
ბამ: მულახისამ, იფარისამა და მესტიისამ. რაკი გაიგეს, რომ
სკოლები იმართებიანო, შეეჯიბრნენ ერთმანეთს ეს სამი სა-
ზოგადოება და ხარჯი იტვირთეს სკოლის შესანახავად. მაგალი-
თებრ, მულახის საზოგადოებამ იკისრა სკოლის აშენება თავი-
სი ხარჯით, 200 მანეთი შეჰკრიბა წიგნების ფასად, აღუთქვა
სკოლას მოსამსახურე და შეშა. ამითი მულახის საზოგადოებამ
დაირჩინა ორკლასიანი სასწავლებელი. იფარის და მესტიის სა-
ზოგადოებამ იღვეს თავს სკოლებისათვის შენობის აშენება,
მოსამსახურეებისა და შეშის მიცემა. ამითი ამ უკანასკნელებმა
დაირჩინეს ორი სასწავლებელი ქრისტიანობის აღმდგენელის
საზოგადოებისა. სხვა სოფლებმა არც სკოლები მოინდომეს
და არც ხარჯის გაწევა იტვირთეს ამ საგნისათვის.

ბესარიონ ნიჟარაძე

ბესარიონ ნიჟარაძე, ანუ როგორც ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული წერილების უმრავლესობას აწერს, „თავისუფალი სვანი“, ქართველი მკითხველისათვის კარგად ცნობილი მოღვაწეა¹. მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი ცნობები ასეთია:

ბესარიონ სიოშის ძე (შიოს ძე) ნიჟარაძე დაიბადა 1852 წლის 21 ნოემბერს ზემო სვანეთში, სოფელ უშგულში. 1866 წელს იგი შევიდა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, რომელიც დაამთავრა 1874 წელს და ჩაირიცხა თბილისის სასულიერო სემინარიაში.

¹ ბესარიონ ნიჟარაძის ცხოვრება ვრცელად აქვს აღწერილი პროფ. ალ. რობაქიძეს წიგნში: ბესარიონ ნიჟარაძე „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები“, ტომი I, თბილისი, 1962 წ.

თბილისის სასულიერო სემინარიაში ბ. ნიქარაძე სწავლობდა 1878 წლამდე.

1878—1883 წლებში ბ. ნიქარაძე მსახურობდა საბოჭაულოში საქმისმწარმოებლად; 1883 წელს კი კვლავ ქუთაისში გადადის და სათავადაზნაურო სასწავლებელში აღმზრდელად იწყებს მუშაობას. ამ თანამდებობაზე დარჩა იგი 1892 წლამდე.

1891 წელს ბესარიონ ნიქარაძემ ცოლად შეირთო ქუთაისელი აზნაურის ქალი ალექსანდრა ბავლეს ასული ნორაქიძე და მეუღლითურთ სვანეთში დაბრუნდა. იგი ინიშნება სოფელ იფარში ახლად გახსნილი სკოლის გამგე-მასწავლებლად. ამავე პერიოდში ბესარიონი მღვდლად ეკურთხა და საეკლესიო სამსახურიც დაიწყო. მსახურობდა მღვდლად იფარისა და მესტიის ეკლესიებში, ამასთან სისტემატურად მასწავლებლობდა და აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში.

1919 წლის მაისში ბესარიონ ნიქარაძე ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა მესტიაში. მისი ნეშტი გადაასვენეს და დაკრძალეს უშგულის ლამარიას ეკლესიის გალავანში. ბესარიონ ნიქარაძეს დარჩა სამი შვილი: რაფიელი, ციციონ და ბიძინა.

სვანეთიდან, 31 დეკემბერს

სვანებმა ძველათ ქურდობა არ იცოდნენ. ძველი სვანების ცხოვრება ვერც ერთ მაგალითს ქურდობისას ვერ წარმოგვიდგენს. მართალია, იმ დროში სვანი მეზობელ ხალხებს — აფხაზებს, ჩრდილოეთ-კავკასიის თათრებს, მეგრელებს, რაჭველებს

და ლეჩხუმელებს წაართმევდა ხარის, ცხვრის, თხის და ცხენის ჯოგებს. მაგრამ დამალულად კი არა, აშკარად, საქონელი რადგანაც ის მიტაცებულ საქონლით იმდენად დატვირთული, რამდენადაც სახელით, რომ წაართვა სხვას საქონელი და ამითი დაიმტკიცა სიმამაცე. ეს მტაცებლობა სვანებს უკანასკნელ დრომდინაც ვერ მოაშლევინა რუსის მმართველობამ; სვანეთის პრისტავების ხელში სვანებმა ოთხჯერ მორეკეს წაართმეული ჯოგები: ერთხელ სამეგრელოდამ, ორჯერ აფხაზეთიდან და ერთხელაც 1871 წელს თერგის მაზრიდან.

ამ წლიდან კი მტაცებლობა ქურდობად შეიცვალა, რადგან მტაცებლობას მთავრობა სდევნიდა და ოსები ქურდობის დროს ძალიან ხელს უწყობდნენ სვანებს. წავა სვანი ოსეთში ცხენის საყიდლად ცოტა რაზე საფასითა და ეუბნება ოსს: „20 მანეთი მაქვს და ცხენს ვერ მაშოვნინებო?“. ქურდი ოსი ეუბნება: „ოცი მანეთი რათ გინდა, 10 მანეთი მომეცი და ისეთ ლაფშას დაგახვედრებ მთის წვერზედ, სადაც შენ უნდა გაიარო, რომ ას მანეთად გიღირდეს“. ღარიბი სვანი სცდება და აძლევს 10 მანეთს, ოსი კი თავისი მხრით მოუყვანს ლაფშას და აძლევს სვანს, რომელიც შემდეგ 60—70 მანეთად ჰყიდის. ამ სვანს სხვებმაც წაჰბაძეს და ამნაირად გავრცელდა ქურდობა. ცხენის ქურდმა სვანმა არც სხვა საქონელი დაზოგა, მაგალითად ხარი, ძროხა, ცხვარი და სხვა. ამაებს სვანი სხვა მხარეში არ ჰყიდის, თავის სახლში სჭამს.

ამგვარი ქურდობა სვანს გაუგეს — ერთჯერ, ორჯერ და ხუთჯერაც; უჩივლეს მომრიგებელ-მოსამართლესთან, მაგრამ რა გამოვიდა! მომჩივანს მოწმეები არა ჰყავს, რომელთაც ენახოთ ქურდი მოპარვის დროს და ისე ხომ არაფერი გამოვა. მართალია სვანი მომჩივანი ეფიცება რჯულს, ღმერთს, რომ ჩემი

ქროზა მაგან მოიპარაო, მაგრამ მის ფიცს რა მნიშვნელობა ექნება სულში.

მაგრამ გარეშე სულისა არის ერთი სახსარი სვანეთში, რომელიც არ საჭიროებს მოწმეებს და ადვილად გამოსტეხს ქურდს სვანს და მოაშლევიანებს შემდეგისათვის ქურდობას. ეს გახლავთ წმ. კვირიკე, რომელზედაც ორიოდ სიტყვა უნდა მოვახსენოთ...

წმ. კვირიკეს ეკლესია, ანუ მონასტერი მდებარეობს სიმაღლით ერთ ვერსიან გორაზედ. მდ. ენგურის მარცხენა ნაპირას თავისუფალ სვანეთში. თვითონ ეკლესია პატარაა; ამენებულია ოლილ სპენტიკის ქვისაგან ბიზანტიის სტილზედ. შიგნით მოფენილია მხატვრობით; მრავალი ძვირფასი ხატი და ჯვარი, ვერცხლის ჭურჭლები სხვადასხვა ღირსებისა და მშვილდისრები შესანიშნავ ბოძლებით — შეადგენენ ამ ეკლესიის სიმდიდრეს. გარშემო ეკლესიას ქვითყირის გალავანი არტყია, რომლის კედელში კოშკებია ჩატნეული. გალავანს შიგნით ერთი საჯალაბო სახლია, სადაც მონაზვნები ცხოვრობულან. ოჯახის ავეჯეულობა ყველაფერი არის აქ. გალავანს გარშემო ნაძვნარი არტყია. გზა ამ ეკლესიაზედ მიდის ერთის მხრით და ისიც ბილიკი; სხვა მხრიდან იგი მიუვალია.

ეკლესიაში სხვა ხატებს შორის, შესანიშნავი არის ერთი, რომელსაც სვანები „შალიანს“ უწოდებენ. ეს „შალიანი“ ჯვარცმის ხატია, სიმაღლით 7 ვერშოკი, სიგანით 5 1/2. ამ ხატში ძვეს ორი ძვირფასი ქვა და ერთი მძივი, 4 პატარა ვერცხლის კოლოფი, 18 წითელი მარჯანი; ხატის შიგნით დახატულია წმ. კონსტანტინე, ელენა და სხვა წმინდანები. ხატს დასახურავი კარი აქვს, რომელზედაც დახატულია ჯვარცმა. და რომელზედაც 51 თვალი ასხია სხვადასხვა ფერისა და ღირსებისა.

უკანა მხარეს ხატისა დახატულია აღდგომა. აი ეს განსაკუთრებული სვანების „შალიანი“, რომელზედაც ხალხის ზებირები შემდეგ მოგვითხრობს: შალიანი კაცის სახელი ყოფილა მცხოვრები თავისუფალ სვანეთის იფარის საზოგადოებაში, სოფელ ზეგანს. ერთ დღეს მას თავის შვილისთვის ძროხები გაურეკინებია სამწყემსურში. შალიანის შვილს პატარა ქვა უსროლია ძროხისთვის; ქვას ტყვიასავით გაეხვრიტა ძროხა და მოეკლა. მტირალი მწყემსი მამასთან დაბრუნებულა და უთქვამს ეს შემთხვევა. მამას ის ქვა მოუნახავს, მიუტანია მჭედელთან და უთხოვია ცელის გაჭედვა, რომლისთვისაც ფოლადის მაგიერ ის ქვა უნდა ჩაეტნია. მჭედელს გაუჭედია ცელი.

იმკამად იმერეთში მეფეები ყოფილან, სვანეთი ვალდებულ იყო თურმე, ყოველ წელიწადს დაეთიბა მეფეებისათვის გეგუთის მინდორი, ქუთაისის ახლო. იქ წასვლის დრო რომ მოსულა, სხვა მთიბავეების რიცხვში, შალიანიც წასულა და ეს ცელი წაუღია. როცა ქუთაისს მისულან, შალიანი მეფესთან გამოცხადებულა და უთქვამს: — „მეფე! თუ გეგუთის მინდორი, რომელიც სვანეთმა უნდა დაგითიბოს, მართო მე მოვთიბო ერთ დღეს, რაც გთხოვო ის მაჩუქეო“.

— კარგიო, უთქვამს მეფეს.

შალიანს ეს ცელი ლაფშა ცხენისათვის კუდზე მოუბამს, გეგუთის მინდორი მოურონებია. კუდზედ გამობმული ცელი თავისით სთიბავდა თურმე და საღამომდის გეგუთის მინდორი სრულიად გათიბა. მეფეს ძლიერ გაუკვირდა და უთხრა: — აბა მითხარი რა გაჩუქოო? შალიანს ზემოთხსენებული ჯვარცმის ხატი უთხოვია და კიდევ მიუღია. ხატი მაშინვე სვანეთში წამოუღია და როცა კალას საზოგადოებაში მოსულა, აქ ყველას სცოდნიათ, რომ შალიანს სასწაულთმოქმედი ხატი მოაქვსო.

აქ ერთი ქალი თავის ქმრის ჩაგონებით, შეუჩნდება შალიანს და თავისთან დააწვენს; როდესაც ამას ქმარი და საზოგადოებრივი იგებს, შალიანს ამ ხატს დაატოვებინებენ შეურაცხყოფისათვის და დაასვენებენ იქ, სადაც ღღეს არის.

სვანეთს შალიანისათვის ამ ხატის მოტანისთვის ის უპირატესობა მიუნიჭებია, რომ მის შთამომავლობას, რომელნიც ღღეს მულახის საზოგადოებაში ცხოვრობენ და შარვაშიძეებად ითვლებიან, არა ხდებათ ერთი ძროხა, რომელიც ყოველმა სვანმა, ვისაც წმ. კვირიკეზე ფიცი უნდა, უნდა მოუყვანოს ეკლესიას, რის მერე ფიცის ნება აქვს.

ამ ხატს ხალხი საკვირველის მოწიწებით და სასოებით უყურებს. სვანი დაიფიცებს მაგაზედ, მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში. მაგ. ორი თემი ერთმანეთს ეჩხუბება, — ორივეს მხრით რამდენიმე კაცი მოკვდა; ახლა უნდათ გარიგება, მაგრამ ერთმანეთის ნდობა არა აქვთ; ამ შემთხვევაში მიდიან წმ. კვირიკეზედ დასაფიცებლად და ეს იმას ნიშნავს, რომ ამიერიდან ეს ორი თემი ერთი მეორეს ცუდს ვერ გაუბედავს, რადგანაც წმ. კვირიკეს შალიანის ხატს ვერ გასტეხს და თუ გასტეხა, გამტეხი დარწმუნებულია, რომ ის აღრე თუ გვიან შთამომავლიანად ამოვარდება. ამგვარ შემთხვევათ ჩათვალეს წრეულს სვანებმა ქურდობის გაჩენა და ამისათვის სამმა საზოგადოებამ, სადაც უფრო გახშირებულია ქურდობა: მესტიამ, მულახმა და იფარმა, გასწიეს წმ. კვირიკეზედ. ყოველი მამრობითი სქესი ამ საზოგადოებისა იქ იყო. შალიანზედ გადასცეს, ვინც არ გაამხილოს ნაქურდალი, რაც ამ 5 წლის განმავლობაში მოუპარავს. წმ. კვირიკე ვერავინ გასტეხა და თავის ცოდვებში ყველა გამოტყდა; ხალხს არჩეული ჰყავდა პირები, რომლებსაათვისაც, როგორც მოძღვრისათვის, ქურდს თავისი ნა-

ქურდალი უნდა ეთქვა. ამ ამორბეულმა პირებმა შემდეგ გან-
ჩინება დასდვეს:

1. ქურდი ნუ უჩვენებს სახელდობრ იმ პირს, ვისაც რა-
მე მოჰპარა, რადგანაც ამას შეიძლება აყალ-მაყალი და ჩხუბი
მოჰყვეს.

2. ქურდს გარდახდება ფასი ნაქურდალი საქონლისა და
ამას გარდა ჯარიმა მოპარული საქონლის მიხედვით.

3. ქურდებისაგან მოცემული საქონლის ფასიც და ჯარი-
მაც სოფელმა უნდა მოიხმაროს.

ეს განჩინება კიდევ აასრულეს. ამ ფიცის შემდეგ შემოხსე-
ნებულ საზოგადოებებში არაფერი დაკარგულა; ხალხი კმაყო-
ფილია და იმედი აქვს, რომ წმინდა კვირიკე და შალიანი სვა-
ნეთში ქურდობას მოსპობენ, რადგანაც ყოველ ქურდს ეცოდინ-
ება, რომ იმას დააფიცებენ შალიანზედ, სადაც ყველაფერი
უნდა ითქვას და საზოგადოებას ნაქურდალი ერთი ორად უნდა
უზღოს.

ს ვ ა ნ ე თ ი

თუმცა იანვარი და თებერვალი დარად წავიდნენ, მაგრამ
მარტმა თავისი არ მოიშალა და ბლომად ჩამოყარა თოვლი,
რის გამოც სვანეთში ჩვეულებრივი თოვლიანი ზამთარი მო-
ვიდა. მარტში თოვლის მოსვლამ ის ზარალი მისცა ხალხს, რომ
საქონლის საკვები თივა შემოეღია და ხალხის შიმშილობას
საქონლის შიმშილობაც დაერთო, რის გამოც ოთხფეხი საქო-
ნელი, ეს პირველი წყარო სვანების ცხოვრებისა, უანგარიშოდ
იხოცება. ამნაირად საცოდავ სვანებს არც თავისი საქმელი

აქვთ და არც პირუტყვისა! იანვარში და თებერვალში, მარტ
თალია, თოვლი არ მოვიდა, მაგრამ, ნაცვლად ამისა, ძლიერ
ყინვები დაიჭირა.

ჯერ-ჯერობით მთელ სვანეთის მხარეს ექიმი კი
შალიც არ ჰყოლია და არცა ჰყავს!.....

ეხლა კიდევ უნდა გავიმეორო ის, რაც ათასჯერ თქმულა.
უბედურება ის არის, რომ ჩვენ, სვანებს, ექიმის გარდა, იმის-
თანა არსებითი რამაც გვაკლია, ურომლისოდაც ხალხის ცხო-
ვრება, მისი წინსვლა ყოვლად მოუხერხებელია. ეს გახლავთ
უგზობობა. თუ სვანეთს, მთებში მომწყვდეულს, გზა არ გაუკეთ-
და, მისი ცხოვრება და წარმატება ისე არ შეიძლება, როგორც
პატიმრისა, რომელიც დამწყვდეულია ცხრაკლიტულში. ერ-
თადერთი ადგილი, სადაც სვანეთს გზა უნდა გაუკეთდეს, არის
ენგურის ხეობა ზუგდიდამდე. ადრინდელის ქუთაისის გენე-
რალ-გუბერნატორის თ. ერისთავის დროს 1858 წელს ამ ხეო-
ბაზედ გაყვანილი ყოფილა კარგი საცხენო გზა, რომელიც არ-
სებობდა 1869 წლამდე, როდესაც ესევე გზა განახლდა ქუთა-
ისისვე სამხედრო გუბერნატორის გრაფ ლევაშოვის თაოსნო-
ბით. შემდეგ ამისა ეს გზა ისევ უყურადღებოდ დარჩა და
დღეს არა თუ ცხენი — თხასაც უჭირს გავლა ამ გზაზე. ადრე
გაკეთებული ხიდები ამ გზაზე ჩატყდნენ და გზები ჩამოიქცნენ.
ამ ხეობაში გზის გაყვანას, აი რად ვაძლევთ ჩვენ უპირატესო-
ბას: ერთი, რომ ეს გზა პირდაპირ აერთებს სვანეთს სიმინდით
მდიდარ სამეგრელოსთან, საიდანაც შიმშილობის დროს სვანებს
შეეძლოთ სარჩოს მოტანა; მეორე ამ ხეობაში მთავრობას გზა
უფრო იაფად დაუჭლებოდა, რადგანაც ხეობაში გორები არ
შეხვდება და მესამე აქ არ იცის თოვლის ზეავები, რომელნიც
ასე ხშირია სხვა მხრით სვანეთის გზებზედ და რომელნიც ხში-

რად იმსხვერპლებენ ხოლმე მოგზაურთა. სხვა მხრით სვანეთში საცხენო გზის გაყვანა მოუხერხებელია, რადგან ყოველგნით სვანეთს მაღალი მთები არტყია, სადაც ვერცხვებმა თოვლი მოდის. აწ უკვე განსვენებულმა ადრინდელმა სვანეთის პრისტავმა გრიგოლ კლდიაშვილმა აღძრა ეს საკითხი 1880 წელს და მთავრობასთან შუამდგომლობდა ამ გზის გაკეთებას, მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროდ, ჯერედ არაფერი განაჩენი არ გამოსულა.

იმედს არ ვკარგავთ, რომ ეხლანდელი ქუთაისის გუბერნატორი, რომელიც დაახლოებით იცნობს სვანეთს და სვანების გაქორცვულ მდგომარეობას, ამ მხრით შემწეობას აღმოგვიჩენს და გვიშუამდგომლებს უმაღლესს მთავრობასთან, რომ ენგურის ხეობაში გზა გაგვიკეთონ.

სწავლა-ბანათლების საქმე სვანეთში

ყოვლად ღარიბი და დაცემული კუთხეა ჩვენის ქვეყნისა სვანეთი. პირველად სვანეთის ნივთიერი მდგომარეობა უნდა გაუმჯობესდეს, რომლის შედეგი შეიქნება მისი გონებითი განახლებაც. სვანეთის ნივთიერი გაუმჯობესებისათვის პირველ სახსრად უნდა ჩაითვალოს გზების გახსნა სხვა მეზობელ ხალხებთან. როდესაც სვანეთს გზები გაუკეთდება, მაშინ სვანი მისვლა-მოსვლას, ვაჭრობას მიეჩვევა, გაიმრავლებს შინაურ საქონელს, რომლისთვისაც ბუნება ხელს უწყობს მას, რაკი ნახავს, რომ საქონელს ფულად აქცევს და ფულით სარჩოს და სხვა ცხოვრების დასაკმაყოფილებელ მოთხოვნილებას შეიძენს.

ამყამად ყოველს ამას სვანი მოკლებულია და რაკ შემოთ-

ხსენებულს მიზეზს, ე. ი. უგზობას ადგილი აღარ ექნება სე-
ნეთში, მაშინ ხალხი სწავლასაც მოინდომებს და ხელმოწერბ-
ლიც ექნება ნივთიერად.

ეროვნული
მიზლიოთქა

აქ მიიწინა მოკლედ აღვწერო სწავლის მსვლელობა სვანეთში
რუსის მართებლობის შემოსვლის დროიდან აქამომდე.

იმთავით სვანეთი „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელმა
საზოგადოებამ“ მიიღო თავის მფარველობის ქვეშ და პირველად
მან დასვა სვანეთში საფუძველი ხალხის სარწმუნეობითი და
გონებითი წარმატებისა. ამ საზოგადოებამ თანდათან გაამწესა
სვანეთში კანონიერი სამღვდელეობა, გაუჩინა მათ ჯამაგირები
ორმოც-ორმოცი თუმანი. ამავე საზოგადოებამ 1864 წელს
ააშენა საბატონო სვანეთის ფარის საზოგადოებაში სკოლის-
თვის სახლი; გამოგზავნა სასწავლო ნივთები, მაგრამ, რადგანაც
მასწავლებელი სვანურის მცოდნე იმ დროებში ვერავინ იშოვ-
ნა, სახლი სახლად დარჩა და სასწავლო ნივთები დღესაც სა-
ზოგადოებისაგან გამოგზავნილ ყუთებშია.

1871 წელს სოფელს მესტიაში ამავე საზოგადოებამ გახსნა
სკოლა. მასწავლებლად გამოგზავნა საზოგადოების ხარჯით გა-
მოზრდილი, სვანური ენის მცოდნე ბ. ი. კერესელიძე; მაგრამ
ამ სკოლამაც ცოტა ხანს იცოცხლა. ამის შემდეგ საზოგადოებას
სკოლა არ გაუხსნია სვანეთში; მაგრამ ამითი არ თავდება სა-
ზოგადოების ღვაწლი სვანეთის წინაშე. საზოგადოება ზრდიდა
1870 წლამდინ თავის ხარჯით შვიდ სვანს ქუთაისის სასულიერ-
ო სასწავლებელში, მხოლოდ ამ წლიდამ ყველა სასწავლე-
ბლებში სტიპენდიანტების ხარჯმა მოიმატა და საზოგადოებამ,
ხარჯის მომრიდემ, სვანების სტიპენდიანტების რიცხვი შეა-
მოკლა სამად; დღეს კი არც ერთი სვანი აღარ იზრდება სა-
ზოგადოების ხარჯით. მართებლობას სვანეთში სკოლა არ გა-

უხსნია არაოდეს. არც ერთს სვანეთის პრისტავს 1879 წელს
დინ სკოლის გახსნა არ უთხოვნია მთავრობისათვის, თუმცა
მათ — პრისტავეებს, მაშინ ამ კეთილის საქმის სისრულე
ყვანა ადვილად შეეძლოთ. 1879 წელს სვანეთის ახლად დანი-
შნულმა პრისტავმა, აწ უკვე განსვენებულმა გრიგოლ კლდია-
შვილმა, დიდად მსურველმა სვანეთის წარმატებისა, გარეშე
მთავრობისა, მიჰმართა იმ დროს დაფუძნებულ „წერა-კითხვის
განმავრცელებელ საზოგადოებას“ თხოვნით, გაეხსნა მას სკო-
ლა სვანეთში. მანვე რამდენჯერმე პირადადაც და წერილობი-
თაც მიმართა საზოგადოების მაშინდელ თავმჯდომარეს ბატონ
დ. ყიფიანს, რომელიც წერილობით იმედს იძლეოდა სვანეთში
სკოლის გახსნაზე, მხოლოდ ბატონი ყიფიანი სთხოვდა განსვე-
ნებულ კლდიაშვილს, რომ სკოლის ასაშენებლად ხის მასალა
მოემზადებინებინა ადგილობრივ მცხოვრებლებისათვის და
ერევნებინა მასწავლებლად ვინმე ნასწავლი სვანი, ცოტა ჯამა-
გირით. ყოველი მასალა მომზადდა, ორი მასწავლებელიც ნაშო-
ვნი იყო, რომლებიც თანხმდებოდნენ, თუ საზოგადოებას ჯამა-
გირის მიცემა გაუჭირდებოდა, მუქთად სკოლის წაყვანას,
ოღონდ მას (სკოლას) საზოგადოებისაგან სასწავლო ნივთებით
შემწეობა ჰქონიყო; საზოგადოებას ცნობილი ჰქონდა აგრეთვე,
რომ ბეჩოს კამანდის ექიმმა რეიხმა, აწ განსვენებულმა, 4000
მანეთი დასტოვა განსვენებულ კლდიაშვილის ჩაგონებით, სვა-
ნეთში სკოლის გასახსნელად, რომლითაც საზოგადოებას შე-
ეძლო ესარგებლა. ყოველივე ეს ცნობები მიმართულ იქნა სა-
ზოგადოებისადმი, მაგრამ საზოგადოებამ დღემდის არაფერი
პასუხი არ მისცა ბ. რომჭევიჩს, ლეჩხუმის მაზრის უფროსს,
რომელმაც ღვაწლი დასდო ამ საქმეში და ამნაირად ეს საქმე
დასაწყისშივე ჩაიფუშა. ხის მასალა, სკოლისათვის მომზადე-

ბული კლდიაშვილის მეცადინაობით, დალბა, ადგილობრივი მანდა, რომელიც სახლის აშენებას და მებელის გათლას ჰპირდებოდა სკოლას, 1881 წელს გადაიყვანეს და რაც ყველანაირად ვერ შეუხაროა, 4000 მანეთი ექიმ რეიხისაგან შეწირული, სხვა ფულებს შორის დაიკარგა სკოპინის ბანკში და ასე განსვენებული კლდიაშვილის წადილი, სვანეთში სკოლის გახსნისა, დარჩა შეუსრულებელი.

სიტყვამ მოიტანა და არ შემოძლიან ორიოდ სიტყვა არ ვუძღვნა განსვენებულ კლდიაშვილის პატიოსან და სვანეთისათვის სასარგებლო მოღვაწეობას. განსვენებული მსახურობდა სვანეთში მხოლოდ ოთხი წელიწადი. ამ მოკლე ხანში თავის გულკეთილობით, სამაგალითო პატიოსნებით და მამობრივი ქცევით მალე დაიმსახურა ხალხის ნდობა და სიყვარული და დღესაც მისს სიკვდილს მთელი სვანეთი ჰგლოვობს. მცირეს ხანში გაიცნო განსვენებულმა სვანეთი და სვანეთმაც იგი იცნო. ვაი რომ ამაოდ დარჩა გრიგოლ კლდიაშვილის ცდა, წადილი სვანეთის გონებრივი წარმატებისა. თუ რამდენად ჰსურდა მას სწავლა-განათლების გავრცელება სვანეთში ამას ის მცირე მაგალითიც გვიმტკიცებს, რომ ერთი ობოლი სვანი თავის ხარჯით აიყვანა გასაზრდელად, რომელიც სიკვდილის დროს თავის ცოლ-შვილს არამდიდარს ჩააბარა. ეს ობოლი დღესაც განსვენებულ კლდიაშვილის ოჯახის ხარჯით სწავლობს ერთს ქუთაისის სასწავლებელში.

ხმა სვანეთიდან

კავკასიაში სხვა ისეთი ხალხი არ მოიძებნება, რომელზედაც ასე დამშინებელი გავლენა ჰქონდეს ზუნების მოვლენათა, როგორც აქვსთ სვანებზე. ხალხი დარწმუნებულია, რომ ღმერთი

ყოველად მოწყალე და სახიერია და უკეთუ იგი უვლენს ხალხს (ასე ფიქრობს ხალხი) ხანგრძლივს წვიმას და გვალვას, რომელიც ნამუშევარს აზიანებენ, ეს იმის ნიშანია, რომელიც ღმერთს რაღაც აწყენინა, შესტოდა. ამასვე ფიქრობს ხალხი, როდესაც მის ყანებს ესტუმრება დამაუნდილებელი თოვლი და დამამზნევებელი სეტყვა. რით დაიმსახურა ხალხმა ღვთის წყრომა და რა საშუალებით, მსხვერპლით შეიძლება ღვთის ამგვარი რისხვის თავიდან აცილება? ასეთს გონებრივსა და სულიერს პროცესს ეძლევა ხალხი, ასე ეკითხება თავს და აი რა გვარს პასუხს იძლევა ამ ორივე კითხვაზე.

საზოგადოდ სვანები მტკიცედ ადგიან მამა-პაპურ ჩვეულებასა, რომელშიაც დროის განმავლობაში სხვადასხვა ცვლილება ხდება. მაგალითად: უხსოვარის დროიდან სვანები კვირაში უქმობენ სამს დღეს: პარასკევს, შაბათს და კვირიაკეს. ეს დღეები ბოლოს დროს ზოგიერთ პირთა წყალობით სამუშაო დღეებად გადაიქცნენ. უწინდელს დროში მელოგინე ქალი 40 დღეზე ადრე არ გამოვიდოდა კარში. დღეს ეს ჩვეულებაც ირღვევა ზოგიერთებისაგან. უწინ დედაკაცები ეკლესიაში ვერ შედიოდნენ; დღეს კი დადიან სხვა დროს თუ არა, ჯვარის წერის დროს მაინც. ძველად სადა ტანისამოსით კმაყოფილდებოდა ხალხი; დღეს, როგორც ქალები, ისე კაცები სხვადასხვა გვარად შეკერილს და შეღებულს ტანისამოსს იცვამენ. ერთი სიტყვით სხვა „ზამანა“ და „ეონა“ დადგა, ასე ამბობს ხალხი. თუ საზოგადოების რომელიმე წევრი ზემოდ მოყვანილ ჩვეულებებს არ ასრულებს, იგი ამითი არისხებს ღმერთს, რომელიც საზოგადოებას სჯის (ავდრით, სეტყვით, სნეულებით და სხვ.) ამისათვის, ხალხის აზრით, საჭიროა დამნაშავეს დასჯა ჯარიმით (პიბარ) და საზოგადოების მხრით მსხვერპლის შეწირვა განრი-

სხებულ ზეცისადმი. მაგალითებს ყოველწლობით ხელდასწრებით
ხი, მე კი ამ ზაფხულის შემთხვევებს მოვიყვან.

ამ წელს, აგვისტოს 9-ს უშგულის საზოგადოებრივი მოვიდა სოფლად და ნამუშევარი დააზიანა. დილით ადრე
სახლში მომესმა ბუკის ხმა. რასაკვირველია, მაშინვე მივხვდი,
რის ნიშანი იყო ბუკის დაკვრა ასეთ ავდრიან დროს (რადგან
ამგვარების მოწამე ბევრჯერ ვყოფილვარ). მამასახლისს დავუ-
ძახე, ვიკითხე — ვის აბრალეობთ მეთქი დღეს თოვლის მოსვლას.
მან მაშინვე ჩამომითვალა ის პირები, ვის შეცოდებასაც ხალ-
ხი აწერდა უდროოდ თოვლის მოსვლას. მამასახლისს ვუთხა-
რი, რომ ცდილიყო ხალხი დაეშალა, მაგრამ ჩვენს ლაპარაკში
იგი უკვე თავმოყრილი იყო, ჩვეულებრივს საზოგადო ყრი-
ლობის ადგილას ბუკით და დროშით ხელში (დროშა ეკლესია-
შია და ამგვარ შემთხვევაში გამოაქვსთ ხოლმე).

ხალხმა ერთი ყაყანი შექმნა, ყველანი ერთმანეთს ეკითხე-
ბოდნენ ვინ დაგვლუბა, ვინ გაგვირისხა ზეცა და ბოლოს კი-
დეც დაასახელეს მიზეზნი თოვლის მოსვლისა. აღმოჩნდა, რომ
სამს მოსახლეს შაბათობით ემუშავნათ, როდესაც ხალხს აკ-
რძალული აქვს ამ დღეს მუშაობა და ორი მელოგინე ქალი გან-
საზღვრულ დრომდე, ე. ი. 40 დღემდე გამოსულიყო კარში.
იგრილა ხალხმა და შიადგა იმ სახლს, სადაც ერთი მელოგინე-
თავანი იყო. პირველად ძროხას ართმევდა, მაგრამ მელოგინეს
ქმარმა საზოგადოებას შეახვეწა ორი ცხვარი და ერთი ხბო,
ოღონდ ძროხას ნუ გამომართმევთო. საზოგადოებამ პატივდება-
ში მიიღო ეს ხვეწნა და დაუბრუნა ზემოთ ნათქვამ სამს საკ-
ლაეში ძროხა. ერთი დიდი ცხვარი მეორე დამნაშავე მელოგინეს
წაართვეს (ეს როგორღაც უფრო ნაკლებად აღმოჩნდა დამნა-

შვე) და ორ-ორი მანეთის არაყი შაბათის გამტეხ მოსახლე-
თა. ხალხი მივიდა ღვთისმშობლის ეკლესიასთან, თან წაიყვანა
საკლავები და წაიღო არაყი. საკლავები ღვთისმშობლის ეკლესიაში
წირეს, იქვე დაჰკლეს, შესქამეს, არაყი დალიეს და საღამოს
სახლში დაბრუნდნენ იმ იმედით, რომ გამოიდარებდა, მაგრამ
ცა მაინც საავდრო ღრუბლებით იყო გადაფარებული. ღამე
ისევ თოვდა. მეორე დღეს, აგვისტოს 20-ს, სამი გოჯის სიმა-
ღლეზე, დაჰფარა თოვლმა მოუმკელი ყანები და სოფლები.
დაუკრეს ისევ ბუკი. შეიყარა საზოგადოება; შეიქმნა ყაყანა
იმაზე, თუ რისთვის სჯის მათ განგება ასე მწარედ. სხვა მიზეზი
რომ ვერაფერი მონახეს, ხალხმა გადაწყვიტა ერთი ხარის
ყიდვა და მისი მსხვერპლად შეწირვა ღვთისმშობლისათვის.
სთქვეს და გაათავეს. გამოიღეს კომლზე თვითო „ლეღვლიაქი“
ქერი (ლეღვლიაქი პურის საწყაოა — 1½ ფუთი). იყიდეს
ერთი მსუქანი ხარი ამ ქერით და მოიყვანეს ეკლესიის კარებ-
ზე; ხალხმა დაიჩოქა, შეახვეწა თავისი თავი და წინ ხარი უდგა
შესაწირავად. შემდეგ დაჰკლეს ხარი იქვე. ოჯახებიდგან სადი-
ლის პურები დაიბარეს. ხარი აქ მოხარშეს და სადილად შესქა-
მეს. ნაშუადღევს ცამ უკუჰყარა ღრუბლები და გამოიღიმა.
ხალხი სიხარულისაგან ფეხზე აღარ იდგა: სწორედ ამ
მსხვერპლს თხოულობდა ღმერთი ჩვენგანაო.

სიტყვამ მოიტანა და საინტერესოდ მიმაჩნია აღუუწერო
მკითხველს ის გადასახადი, რომლითაც ხალხს დაუბეგრია თა-
ვისი თავი თითქმის ყოველს თვეში, ოღონდ კარგი მოსავალი
მოვიდეს და სიმშლი არ მიადგეს სვანის ცოლ-შვილს. მაგა-
ლითისათვის ავიღებ უშგულის საზოგადოებას:

1) ყოველ წლის იანვარს საზოგადოება (67 მეკომურია)
იხდის კომლზე თვითო ლეღვლიაქ ქერს. (ლეღვლიაქი ღირს

1 მ. 50 კ.) სულ 67 ლედვლიაქს, რომელიც ფულად შეადგენს 100 მ. 50 კაბ. ამ მოგროვილი ქერით, რომელსაც სკანდინავიურად „ზორ“ (ქართული ზორა) ჰქვია, ხალხი ყიდულობს საკლავებს მსხვერპლად ღვთისადმი.

2) მარტში ხალხი იხდის კომლზე თვითო „ჩაბანად“ ქერს (ჩაბანალი ლედვლიაქის მეექვსეღია, აბაზად ჰღირს)), რომელიც ფულად შეადგენს 13 მან. და 40 კაბ. ამ ქერით ყიდულობენ არაყს და სწირავენ მარტის ღმერთს (სჩანს ორის ღმერთს „მარსს“ ცხერებს არაყი ურჩევნია).

3) აპრილში კომლზე იხდიან სამ-სამს „ლედვლიაქ“ ქერს, სულ საზოგადოებიდან მოიბოჭება 201 ლედვლიაქი, ფულის კვალობაზე 301 მან. და 50 კაბ. ამ ქერითაც საკლავებს ყიდულობენ და სწირავენ აპრილის თვეს.

4) ნაადღვომევს ახალ კვირიაკეს, ან მის მომყოლს, ორი მოსახლე გამოიღებს ერთ საკლავს ცხვარს ან ხბოს. ესეც, რასაკვირველია, მსხვერპლია კარგი მოსავლის სათხოვნელად. ფულად რომ ჩავაგდოთ, ეს საკლავები (რიცხვით 34), შეადგენს 100 მან. და 50 კაბ.

5) ივნისში ხალხი ყიდულობს ერთს ხარს, რომლის ფასად უნდა გამოიღოს კომლზე თვითო ლედვლიაქი, სულ ფულად 100 მან. 50 კაბ.

6) ივლისში ორ კომლზე ერთი საკლავი ცხვარი ან ხბო. ფულად ეს საკლავები შეადგენენ 100 მან. და 50 კაბ.

7) აგვისტოში, თვით მარიაამობა დღეს ოთხ ძროხას ყიდულობს ხალხი ნამუშევართ და ჰკლავს ღვთისმშობლის ეკლესიაზე. ფულად ეს ძროხები შეადგენენ 80 მან.

8) აგვისტოშივე ხალხი ყიდულობს ერთ ძროხას კოხის წინამძღოლის შესაწირავად (სკარხალა მუყედვ), რომ კოხი არ

მოუშვას საზოგადოებაზე. ესეც ფულის კვალობაზე 20 მან/ არიან კიდევ სხვა წერილმანი შეწირულებანი, რომელთაგან აქ არ მომყავს, როგორც მაგალითად, თხის შეწირვა ელიობას და სხვა. ზემოდ ნაჩვენები გადასახადი ხალხისა მსხვერპლების და ზვარაკების საყიდლად რომ ერთად შევეერთოთ, აღმოჩნდენა, რომ 67 კომლი უშგულის საზოგადოება იხდის წელიწადში 900 მანეთზე მეტს და ამ ცხრაას მანეთის საკლავს ხალხი სწირავს ღმერთს მხოლოდ იმიტომ, რომ მან, ე. ი. ღმერთმა კარგი წელიწადი მოიყვანოს და ხალხი არ დაამშოოს. მე ვუჩვენე აქ გადასახადები და შეწირულებანი მხოლოდ უშგულის საზოგადოებაში; იგივე ამბავი და შეწირულებანი იმეორება ყოველ სვანეთის საზოგადოებაში მცირე განსხვავებით.

თვით სადადიანო სვანეთიც, რომელიც კარგი ხნიდგან იმყოფება იმერეთის გავლენის ქვეშე არ არის მოკლებული ზემოთ ნაჩვენებ ხარჯებსა და ჯარიმებსა. უბედურება ის არის, რომ ყოველ წელიწადს მსხვერპლისა და ზვარაკების გადასახადი კისრად აწევს ხალხს და ბევრჯერ ცუდი წელიწადიც არა შორდება. აი როდის ატყდენა ხალხს ორგვარი უბედურება და ეს უბედურება არ მოიხსნება სვანეთში იმ დრომდე, ვიდრე ადგილობრივ სკოლები არ გაიხსნება, რომლებშიაც სვანების ბავშვებს შეეძლებათ მცირეოდენი განათლების მიღება მაინც.

წესები მიცვალებულზე სვანეთში

თავდაპირველად მე აღვწერ სურათს მომაკვდავის უკანასკნელის ჟამისას. ეს სურათი სხვათა შორის გვიხატავს ხალხის თავისებურ შეხედულებას მომაკვდავის წინასწარმეტყველურ

მნიშვნელობაზე და, მაშასადამე, გვიხატავს ეტნიურ თვისებებზე / რებას (этнические особенности) სვანებისას, რასაც უმთვედ რესად ეხლაც და შემდეგშიაც მივაქცევ უურადღებულს ველს ჩემს ეტნოგრაფიულს შენიშვნებში სვანების შესახებ.

როდესაც ავადმყოფი უკანასკნელს ხანშია, მას გარს ახვევია ნათესაობა, რომელიც გარდა იმისა, რომ უკანასკნელს სალამს აძლევს მომაკვდავს, ეკითხება, გაუმკლავნოს, თუ რა მოელის მას — ნათესაობას — მომავალში. სვანებს ღრმად სწამთ, რომ მომაკვდავის სული უკანასკნელს ხანებში „საიქიოსაა“ ქრისტესთან; იგი გარეულია ნათესავ მიცვალებულთა სულებში და, მაშასადამე, სვანის წარმოდგენით, ნამდვილად ხედავს და იცის „იმა სოფლისა“ ამბები.

როგორც ზემოთ მოვიხსენიე, სვანები მომაკვდავს წინასწარმეტყველობის ნიქს აწერენ; მათი აზრით მომაკვდავმა დაჰქეშმარიტებით იცის ყოველი კაცის, ოჯახის, სოფელ-საზოგადოების და მთელი სვანეთის ბედისწერა მომავალში და რასაც იტყვის ვისმეზე — ჰქეშმარიტებაა. რაკი ეს ასეა, ყოველი დამსწრე, მონათესავე და უნათესაეოც ვაჟი და რაცხს რამდენიმე კითხვა მისცეს მომაკვდავს, უკანასკნელისათვის ვითომ ცხადს, მაგრამ ცოცხალთათვის ბუნდოვანს მომავალზე.

პირველად ნათესავი ეკითხება მომაკვდავს, თუ როგორ არიან ამის საკუთარი მიცვალებულები საიქიოს: ცხონებულნი თუ წაწყმენდილნი; ემდურებიან მას, თუ კმაყოფილნი არიან და სხვა. შემდეგ ეკითხება — რამდენი ხნის სიცოცხლე აქვს მას, დამკითხავს, ანდა მის ოჯახიდგან, სახელდობრ, ვინ არის განწირული სასიკვდილოდ და როდის შეეშთხვევა რამ ჩხუბი, ნივთიერი ზარალი მას, ანუ მის ოჯახს, თუ მოელის რაიმე

ბედნიერება (მაგალითად, ვაჟის შეძენა ბედნიერებად ითვლებო-
ბა). ბოლოს ეხვეწება მომაკვდავს უშუამდგომლოს მისი მშვენი-
რებულთან, რათა მათ არ აიცრუონ გული მასზე, არ გამოიშე-
ტონ და არ დააბეზლონ ქრისტესთან, თუ მან სხვა და სხვა მი-
ზეზებისა გამო საჭირო წესები (საკურთხი და სხვა) ხანდისხან
თავის დროზე ვერ აუსრულოს და სხვა.

თუ მომაკვდავი საზოგადოებაში ცნობილია ჭკვიან კაცად
და ამასთანავე ღრმა მოხუცია, რომელსაც თავის სიცოცხლეში
ბევრი რამ უნახავს და გამოუცდია, მაშინ მას საზოგადო და
საქვეყნო საქმეებსაც ჰკითხავენ ხოლმე. აი, აგერ მოდის ხან-
ში შესული დარბაისელი სვანი, მიდის მომაკვდავთან და მი-
უჯდება. ყველანი ჩუმდებიან. მოხუცი დარბაისლურ სახეს მი-
იღებს და ეკითხება მომაკვდავს: როგორი წელიწადი იქნება
მომავალ წელს, გლახა სნეულება ხომ არაფერი გამოჩნდება,
როგორი მომავალი ელის საზოგადოდ სვანეთს. მომაკვდავი
იძლევა პასუხს, ხან საწყენს და ხან სასიამოვნოს: ეს მის წი-
ნასწარმეტყველობის ნიჭზეა დამოკიდებული. აქ მოვიყვან ერთ
მაგალითს. წარსულის წლის ოქტომბერში თავისუფალი სვანე-
თის ერთ საზოგადოებაში მიიცივალა გლეხი გეგი ბეშიძე¹ ას
წელს გადასული ღრმა მოხუცი, ცნობილი ჭკვიან გლეხად და
ძველ ხალხურ სიმღერების მცოდნედ. პირველს ორს კითხვაზე
ბეშიძემ სანუგეშო პასუხი მისცა თურმე: ე. ი. წელიწადიც კა-
რგი მოვა და არც რა სნეულება გამოჩნდებაო; მესამე კითხვა-

¹ ამ გეგი ბეშიძეს იხსენიებენ თავიანთ მოგზაურობაში ბ. ბ. რადე და
სტოიანოვი. პირველს ამითვანს სურათიც გადაუღია ბეშიძისა მგზავრობის
დროს. Зап. Р. Георг. общ. кн. VII, 1866 წ. და КН. X, 1876 წ. Тифлисъ.
(მენიშენა ეკუთვნის ბესარიონ ნიყარაძეს — შემდგ.).

ზე კი როგორც გადმომცა თვით მკითხველმა და სხვა დამსწრე-
ებმა, სხვაფრივ მიუგოო.

აქ, ვგონებ, უადგილო არ იქნება ისიც შევნიშნოთ, რომ ხალხის სიტყვით, რამდენიმე წლის წინად, რუსის მმართველობის შემოსვლამდე სვანეთში, რამდენიმე მომაკვდავმა იწინასწარმეტყველა თურმე, რომ სვანეთს დაიპყრობს „წითელი და ქერა“ კაცებიო ე. ი. რუსი, რომლის სახელი მაშინ არ სცოდნიათ.

თუ მომაკვდავს ენა არა აქვს ჩავარდნილი, იგი იძლევა პასუხს მისდამი მიმართულს კითხვაზე და თავის ფიქრით (თუ კი ფიქრი შეუძლია) ნამდვილ პასუხსაც, მაგრამ როდესაც გონებადაკარგულია, მაშინ კი ბევრს ახირებულს და არა საამო პასუხს გააგონებს თავის უმადურ დამკითხავებს. ამის დამწერი ბევრჯერ ყოფილა დამსწრე ამგვარ სცენებისა, როდესაც უკონო მომაკვდავს გიყვივით, პირდაპირ მიუთითებია რომელიმე გარსშემოხვეულთაგანზე და უთქვამს: — შენ გაის ამ დრომდე მოკვდები, რადგანაც შენი მიცვალებულები გემღურიან. — შენ ეუბნება მეორეს — რომელიც ეკითხება, ვაჟიშვილი მეყოლება თუ არაო, არა თუ ვაჟი არ შეგეძინება, ქალიშვილები რომ გყავს, ივინიც მოგიკვდება და შენც მალე მოკვდებიო. შენ — მიუბრუნდება მესამეს — მგზავრად არსად წახვიდე თორემ გზაზე მოკვდები...

რისთვის ეწევა ზემოთ ნაჩვენებ სამს კაცს მომაკვდავის მიერ „წინასწარმეტყველვი“ უბედურებანი, — ამისი მიზეზი ერთია ყველასათვის: სახელდობრ ის, რომ მათი მიცვალებულის სულნი ემღურიან მათ. საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ ხალხის აზრით მიცვალებულთ უფლება აქვთ სიკვდილ-სიცო-

ცხლისა თავისიანზე. ამით აიხსნება ხალხში შემოღებულ სა-
სტიკი წყევლა: „აი შენ კი წაგიღონ შენმა მკვდრებმა“.

თავდება ეს კითხვითი წვალება მომაკვდავისა. ეგზეტიკური
ჰკარგავს გონებას, მეტყველების ნიჰსს. საჭიროა ზიარება. მო-
მაკვდავს აზიარებდა პაპი; თუ ეს უკანასკნელი არ მოხვდებო-
და, მაშინ ერის კაცსაც ნება ჰქონდა, როგორც თავისი, ისე
სხვისი ზიარებისა, მხოლოდ ზიარების ნაწილი უნდა ჰქონოდა
პაპისაგან მიცემული, რომელსაც ხალხი ეძახის „პაპის წამალს“,
(პაპა ჟაგ).

ერის კაცით ზიარება ხშირი იყო სვანეთში, მეტადრე რო-
დესაც კაცს სიკვდილი გზაზე მოეწეოდა. მგზავრი და მონადი-
რე მუდამ თან ატარებდნენ „ნაწილს“ საჭიროებისათვის. სი-
კვდილის წინ ზიარება იყო პირველი და უკანასკნელი სვანისა-
თვის თავის სიცოცხლეში.

მომაკვდავს სულის ამოსვლამდე უცელიან ახალს ტანისა-
მოსს; ესევე ტანისამოსი ჩაჰყვება სამარეშიაც. მოვიდა უკანას-
კნელი წამი სულის განტევებისა. ოჯახის უფროსი თავით უზის
მომაკვდავს, უწყობს მას პირისახეს, ე. ი. თვალებს უხუჭავს,
ტუჩებს უკრავს, ხელებს გულზე უკრავს და ფეხებს უჭიმავს.
როდესაც მომაკვდავი სულს დალევს, პირველი ხმა გლოვისა
(ხოლა პერ), „გლახა ხმა“ „ვაი“ უნდა წამოიძახოს ოჯახის
უფროსმა, რომლის შემდეგ დამსწრე ნათესაობა ასტეხს ერთი-
ანად ხმამაღლა ტირილ-გოდებას; როდესაც ტირილით გულს
მოიჭერებენ, ორ ან რამდენიც საჭირო იქნება სახლისკაცები
მკვდარს მოუვლიან: დაჰბანენ, გაპარსავენ, ჩააცმევენ ტანი-
სამოსს, რომელიც დაბანვის გამო გახადეს და დაასვენებენ
ფიცარზე საკაცეს ან კუბოს მომზადებამდე. მიცვალებულს
თავთან წმ. სანთლის კერახსს დაუთებენ; იქვე ჯოხზე ჩამოჰ-

კიდებენ იარაღს (თუ მამაკაცია) ხანჯალს, თოფს, დამბარას, ხმალს...

კაცის სიკვდილის ხმა ჩქარა გავარდება ხოლმე სოფელში რომელიც შეტყობისთანავე მიდის მიცვალებულის სატირლად და მის ჭირისუფალთან სამძიმრის სათქმელად (მანგვამა ლიქვისგ).

თვითთვეული თემი, სახლიკაცობა ცალკ-ცალკე მიდის სატირლად. ყველა მომტირალნი ერთად მიუტირებენ და მოკლედ, რადგანაც გრძლად ტირილი მოხდება დამარხვის დღეს, როდესაც მთელი საზოგადოება დაესწრება.

მიცვალებული რიგით მესამე დღეს იმარხება. ამ დღეების განმავლობაში მიცვალებულის ჭირისუფალი აცხობს პურს, ამზადებს არაყს, (სადადიანო სვანეთში ღვინოსაც) და ზოგჯერ სამარხოსაც საზოგადოების სადილისათვის დამარხვის დღეს. ამ დღეს ხალხი დიდი, პატარა, ქალი, კაცი — ყველანი მოდიან მიცვალებულის სატირლად, საფლავამდე გასაყოლად და შემდეგ სადილის საჭმელად.

მოგროვდა ხალხი სატირლად. მიცვალებული სახლში ასვენია; მას გარშემო უსხედან ჭირისუფალნი; ოჯახის წევრნი სახლიკაცები, სიძეები, მათი შვილები, საზოგადოდ მახლობელნი ნათესავნი. ამათში მამაკაცები თმამოკვეცილნი, უსარტყელო, უქუდო და წვერმოპარსულნი არიან, ქალები კი თავშიშველნი, თმაგაწეწილნი და ძაძებში (შავებში).

მიცვალებულს კაცებზე უწინ ქალები იტირებენ. ამათ წინ მიუძღვის ერთი „მომტირალი“ ქალი (მუგვანე), გამოცდილი, რომლის განსაკუთრებითს ხელობასაც შეადგენს ნაჩვენები საჭმე. შესვლისთანავე მიცვალებულთან, ეს მომტირალი დაჯდება მიწაზე, მიცვალებულის ახლოს; გარს მოეხვევიან საზოგა-

დობის ყველა ქალები, მჯდომარენი აგრეთვე მიწაზე. მომტი-
 რალი ქალი მოთქმით დასტირის მიცვალებულს დაახლოებით
 ამნაირად: „ოხ ჩემი დღე (მოგემატოს) შენ! (სახელსაცხენს).
 ვაი! შავო ჩვენო ბედო, რომ დღეს შენ მკვდარსა გხედავთ! შენ
 სახელოვანო და ახოვანო, შენ შენი საზოგადოების მასახლე-
 ბელო და შენის თემის კოშკო (ბურჯო), შენ საზოგადოებისა-
 თვის თავგანწირულო და შენი თემისათვის თავდაუზოგველო,
 შენი ცოლ-შვილის (თუ ჰყავს) სიცოცხლეც და მონათესავეთა
 დიდო ნუგეშო, შენ შენი სოფლისა და ეკლესიის ერთგულო,
 მტრის დამმარცხებელო და არაოდეს დაჩაგვრის, სირცხვილის
 შემრჩენელო“ და სხვა და სხვა. ამის შემდეგ, მომტირალი ქა-
 ლი დაიწყებს ერთი კიდითგან სოფლისა მეორე კიდემდე მე-
 კომურთ ჩამოთვლას, სადაც ეპატიეება მიცვალებულს, ნახ-
 სენებ მეკომურთა ძველსა და ახალს მიცვალებულთ (ეს სავალ-
 დებულოა მიცვალებულმა იცოდეს). მომტირალი სათითაოდ
 ჩამოუთვლის მიცვალებულს და ანუგეშებს უკანასკნელს, რომ
 იგინი (მიცვალებულნი) შესაფერის შემწეობასა და სამსახურს
 გაუწევენ მას საიქიოს. მაგალითად, როდესაც მომტირალი რო-
 მელიმე მიცვალებულ მონადირეს ახსენებს, დაუმატებს ხოლმე,
 რომ იგი წინა მდებარე მიცვალებულს სანადიროდ წაიყვანს და
 არ მოაწყენს; სხვისი მიცვალებული ბავშვები საკუთარი შვი-
 ლების მაგივრობას გაუწევენ; მოქეიფე მიცვალებული აქეი-
 ფებს, ახალგაზრდა მიცვალებული ქალი არშიყობით შეიყო-
 ლებებს და სხვა მრავალი. ამის ვათავების შემდეგ მომტირალი
 დაიძახებს: „ვაი! შავო ჩემო ყოფავ! (დაბნელებულო ჩემო სი-
 ცოცხლეც) რომ შენ (მიცვალებულს) დღეის დღე მოგესწრო,
 რომ სოფელ ქვეყანას მოგაშორა, შენს ეკლესიას, თემს, ცოლ-
 შვილს, ძმებს, დებს, ნათესაებს“... აქ მომტირალი კილოს იც-

ვლის, სთხოვს ქრისტეს, იქ, საიქიოს, მან დაისვას თავის სუ-
ფრაზედ, აქ კარგი (ბედნიერი) ფეხი დაეტოვებინოს. ვიდრე
ვდილი მის ოჯახში ამითი შეწყდეს და კიდევაც დააბოლოვებს
მომტირალი. ამ ხნის განმავლობაში დანარჩენი ქალები მარტო
ქვითინებენ და ამითი აძლევენ ბანს მოთქმით მომტირალს.

გათავდა ქალების ტირილი; ახლა უნდა იტირონ მიცვალე-
ბული მამაკაცებმა, რომელნი აქამდის კარში იცდიან. მამაკა-
ცებსაც, როგორც დედაკაცებს, წინ მიუძღვით „მომტირალი“
მამაკაცი. შედიან სახლში მიცვალებულთან. გარს შემოერთყმი-
ან მიცვალებულს, ქირისუფალს და ქალებს, რომლებიც
აქვე სხედან, თუმცა ტირილი გაათავეს. მწყობრად დამდ-
გარ მომტირალ კაცებს თავში უდგიათ მომტირალი მამაკაცი,
მომტირალი კაცი მოსთქვამს მსგავსად ზემოდ აღწერილის მომ-
ტირალის ქალისა; განსხვავება არის ტირილის დაწყებაში და
ხელის ხმარებაში კაცებისა. მაგალითად, მომტირალი კაცი და-
იწყებს მოთქმას შემდეგ ნაირად: „იი-ვაი! იი-ვაი ბედს
მიშვეა!“ (ვაი და ვაი ჩემს ბედსა!) ამასვე იმეორებენ ერთად
და ერთის ხმით ყველა კაცები. ზემოდ მოყვანილ სიტყვების
დროს მომტირალი და მის გვარად დანარჩენებიც ორივე ხელს
ასწევენ, თითების ბოლოთი შუბლს შეეხებიან ორჯერ ზედი-
ზედ, მერე ჩამოისობენ იქით-აქეთ ყბებზე და ნიკაპის ბოლოს
ხელის თითები ერთად მოხვდებიან. ასე გრძელდება ტირილის
გათავებამდე. ეს იყო ძველი სვანური ტირილი, რომელიც უკა-
ნასკნელ წლებში სადადიანო სვანეთში რაქა-ლეჩხუმის გავლე-
ნით და სადადეშქელიანო სვანეთში — სამეგრელოსა, პირველ-
ში სულ შეცვლილა, რაქვეულ-ლეჩხუმურად და უკანასკნელში
ბევრად განსხვავებულა ძველი ტირილისაგან. დღეს ამ ტირი-
ლის ფორმას კაცი ხედავს მხოლოდ თავისუფალ სვანეთის სა-

ზოგადობებში და განსაკუთრებით კი უმცირესობის კატეგორიაში.
 ბაში.

ტირილის გათავებისას მიცვალებულს პაპები წესს აუგებენ (ლიგლობ) გალობა და შემდეგ გაასვენებენ დასამარხად. მიცვალებულს მთელი ხალხი მიჰყვება საფლავამდე ამ რიგით; მიცვალებულს წინ მიუძღვის ერთი კაცი, რომელსაც ხელში უჭირავს ჯამის მსგავსი ხის ჭურჭელი და შიგ უდევს სამი პაწია პური; პურებს შუა დგას ხის სტაქანი თაფლით. ამ ჭურჭელს თავისი მოწყობილობით სევანურად ჰქვია „ლევდუნი“ და წამლებ კაცს „ლევდუნი მუესგი“. ამ კაცმა საფლავამდე ისე უნდა იაროს, რომ უკან არ მოიხედოს, თორემ თუ მოიხედა, კიდევ მოკვდება ვინმე მიცვალებულის ოჯახში. როცა საფლავთან მიაღწევს, ჯამს იქვე დასდგამს და ამითი თავდება მისი როლი. ამ კაცის უკან მიაქვთ მიცვალებული, მას მისდევენ: პაპები, ჭირისუფალი, ქალები და ბოლოს მამაკაცები ზარით. მამაკაცები ქუდმოხდილნი არიან და ჯოხები ბეჭენზე აქვთ გადადებული იმნაირად, რომ ჯოხის ქვედა წვერი პირდაპირ ცისკენ არის მიშვერილი.

როცა მიცვალებულს საფლავში ჩაასვენებენ, მეზარეები ზარს შესწყვეტენ. ქუდმოხდილი ხალხი, ჭირისუფალს გარდა დახურვამდე ქუდს მიწაზე დააგდებს, მარჯვენა მუხლს დააბჯენს და შემდეგ დაიხურავს. საფლავზე რჩებიან მარტო მცხაფლავენი; სხვა ხალხი ჭირისუფლითურთ მიცვალებულის ოჯახში ბრუნდება, სადაც უკანასკნელმა (ოჯახმა) სადილი უნდა აქამოს ხალხს. ამ სადილს ეძახიან „ლაშთხვაალ“ (სამარხი სადილი) და შესდგება პურისა, სამარხოს და არაყისაგან. ამ სადილზე წილი ყველას აქვს და თუ ვინმე ოჯახიდან პირად ვერ მივიდა სადილზე, მასპინძელი ვალდებულია კერძი გაუგზავნოს

სახლში. სანამ ხალხი ჭამას შეუდგებოდეს, ერთ სოფელელთაგანს გამოუტანს ვინმე მიცვალებულის ქუდს და ქაშაღს. მელთაღ ნახსენები კაცი გამოართმევს, მერე მიუბრუნდება იქვე მდგომარე ჭირისუფალს და შემდეგის სიტყვეებით დალოცავს: „ღმერთო ამით შესწყვიტე ჭირისუფლის ოჯახში სიკვდილი და სხვა ჭირი, კარგი ფერი შეუცვალე (ე. ი. ჭირი მხიარულებად შეუცვალე)“ და გადასცემს ქუდსა და ქაშაღს კუთვნილებისამებრ, რომლის შემდეგაც ჭირისუფალს ნება აქვს მათი დახურვა-შემორტყმისა. სადილად დამსხდარი ხალხი ამ წესის გათავებამდი ჭამას არ იწყებს.

სვანეთში არსებობს ჩვეულება ჭირისუფლის შეწევნისა-ენგურის ხეობაში მდებარე სვანეთში ეს შესაწევარი (ნაწვარი) შეადგენს მანეთის საღირალს არაყს, მოსაველს, წმ. სანთელს, მარილს და სხვა. ეს უნდა მოუტანონ ჭირისუფალს სახლიკაცებმა თვითო კომლმა ცალკ-ცალკე და სხვა ახლო მონათესავეთ. ცხენისწყლის ხეობაში მდებარე სვანეთში კი ეს ჩვეულება შეცვლილია. აქ ახლონათესავი წაიღებს დამარხვის დღეს მიცვალებულთან იმდენ ხორაგეულობას: სასმელს, პურს და სამარხოს, რამდენ კაცსაც წაიყვანს „ასაბიად“. წამყოლ კაცების რიცხვი 10—20-მდეა. როდესაც მიცვალებულის სახლს მიუახლოვდებიან, ხარს დაიწყებენ და ისე შედიან მიცვალებულთან სატირლად. ხორაგეულობა თანვე აქვთ. მიცვალებულის დამარხვის შემდეგ ამ ხორაგეულობას მიცვალებულს უკურთხებენ, შემდეგ დასხდებიან სადაც ჰსურთ და თავიანთ მოტანილს თვითონვე შესვამ-შესჭამენ, რომლის შემდეგ სახლში ბრუნდებიან.

თუ კაცი თავის სოფლის გარე, მგზავრობაში, სანადიროს, ან სადმე სხვაგან მოკვდა და თავის სოფელში ასვენებენ დასა-

მარხავად, მაშინ საჭიროა წინ უძღოდეს მას პაპი, ეპისკოპოსი
 კიანურით ხელში და კიდევ ერთი სხვა კაცი, რომელსაც სურს
 ჰყავს მანალი. სვანები ფიქრობენ, რომ მიცვალებულის სული
 ამ დროს მამალში შედის და მიჰყვება კიანურის ხმას სასაფლა-
 ომდე. უამისოდ კაცის სული მიცვალებულის ადგილას რჩება
 და გზას ვერ აგნენს საიქიოს.

პირელ შაბათს, რომელიც მოჰყვება მიცვალებულის დამარ-
 სვას, ჭირისუფალი უკლავს საფლავზე პატარა ცხვარს, ესრედ-
 წოდებულს „ვერმილ ლეყვი“ (მიწის მსხვერპლი). ეს ცხვარი
 ათ ყველჩართულ პურიანად (ლეფანე) ეძლეოდა უწინ პაპებს
 და ახლა მღვდელს. მეორე ამხელა ცხვარი საფლავზევე უნდა
 დაეკლას მიცვალებულს ერთი წლის გასვლის შემდეგ. ამ
 ცხვარს „პეტრეს (მოციქულის) მსხვერპლს“ ეძახის ხალხი
 (პეტრე ლეყვი). ცხვრის ტყავი და ათი ყველიანი პური აქაც
 პაპებსა და მღვდელს მიაქვს.

მამაკაცებს მიცვალებულზე სამი კვირა უნდა ემარხულათ,
 სახსნილო არ უნდა ექამათ. შერევის დროს მიცვალებულს
 სუფრა უნდა ეკურთხოს, რომელზედაც ჰკლავენ წვრილფეხ
 საქონელს და ჰპატიჟობენ მახლოზელ ნათესავთა. დედაკაცე-
 ბის მარხულობის ვადა კი ერთი წლიდან სამ წლამდე გასწევ-
 და. მე ვიცი ერთი მოხუცი დედაკაცი, რომელიც ცხრა წელი-
 წადს იყო მარხულად, რადგანაც ზედი-ზედ ერთი მეორის შემ-
 დეგ ყოველ სამის წლის თავზე, მოუკვდა ორი შვილი და
 ქმარი.

ქალების შერევის დროსაც, როგორც კაცებისას, მიცვალე-
 ბულს საკურთხი უნდა გაუკეთდეს; განსხვავება აქ მარტო
 ხარჯში იყო, ესე იგი ქალების შერევის დროს უფრო ბევრი
 დაპატიჟებული ხალხი ეყოლება ჭირისუფალს და ამისათვის

მეტი ხარჯიც მოუვა. მოხდება ისეც, რომ რამოდენიმე წელი ერთი და იმავე მიცვალებულისათვის მარხულნი, (დღესაც მოხდება) გაიხსნილენ.

როდესაც მასპინძელს საკურთხი მზადა ჰქონდა, პაპი (ახლა მღვდელი) აკურთხებდა მას. საკურთხი გაჩაღებული უნდა ყოფილიყო წმ. სანთლებით. კურთხევის შემდეგ პაპი არყიანს კათხაში ხორცის ნაჭერს ჩააგდებდა და მიაწვდენდა შესარეველ ქალს, რამდენიც იქნებოდნენ. ქალი ჯერ მოთქმით იტირებს მიცვალებულს და მერმე მოსვამს კათხიდან არაყს, რომელშიაც ხორცის ნაჭერი ჩააგდო პაპმა.

ერთი წლის განმავლობაში მიცვალებულს მისი ჭირისუფალი ყოველ სადილ-ვახშამზე მიუჩენს ხოლმე ერთი კაცის ჯერ კერძს სასმელ-საჭმელს. სანამ ჯალაბი (ოჯახობა) ისადილებს და ივახშმებს, მანამ ერთი კაცის ჯერს დააწყობენ ცალკე სუფრაზე, ხსნილში სახსნილოს და მარხაში სამარხოს; რაიმე სასმელს, თუ აქვთ, თუთუნთან ყალიონს, თუ მიცვალებული ეწეოდა. ამავე სუფრაზე დაასობენ ანთებულ წმინდა სანთელს. და ერთი ოჯახის წევრთაგანი, რომელიც ცოტა მოშორებით დგას საკურთხ სუფრაზე, შეუთვლის მიცვალებულს შენდობას შემდეგის სიტყვებით: (რასაკვირველია სევანურად) „შენდობილი იყავ, შე საბრალოვ, ქრისტემ გაგზადოს მისი სუფრის მონაწილედ. თუ რამე გეკადრებოდეს, მიიღე ჩვენგან, რასაც ჩვენ ვერ გავწვდეთ შენი სურვილის დასაკმაყოფილებლად, ის ქრისტემ შეგისრულოს. და გთხოვთ ჩვენი მზე და მფარველი იყო, რომ დავრჩეთ შენის სულის მახსენებლად და შენდობის შემთვლელად“. გათავენიას კაცი ერთს შემოტრიალდება, დაიჩოქებს, მივა საკურთხთან, ერთს ლუქმას იქიდან ცეცხლში ჩააგდებს და კიდევ გაათავეს საქმეს. სავალდებულო საკურთხად მიცვა-

ლებულისა ითვლება კიდევ „ლაგვანი“, რომელიც მამაკაცი მაქვს „დროებაში“ 1884 წელს. თუ ოჯახს შეძლებს საც მეტს დააკურთხებს მიცვალებულს ისა სჯობია.

მამაკაცები მიცვალებულზე თმას იყენებენ (ჩაჩ) ერთს წელს; შავებსაც წლის ზოლოს გაიხდიდნენ. ქალები ზოგან შერევის დროს იცვლიდნენ შავებს, ზოგან შემდეგ.

**სვანების ზოგიერთი ჩვეულებანი და
ცრუმორწმუნეობანი
(შეპირბილია თავისუფალ სვანეთში)**

შობის წინა ღამეს, ნავახშმევს ოჯახი ვაეიშვილს ჩააცმევს ქალურად, კერიას უკან დასვამს, წინ რძით სავსე ქოთანს დაუდგამს, ვაეიშვილს ყველს მოუტანენ და შეაჭმევენ. ამ ჩვეულებას ხალხი ეძახის „ტუნუ ლოშინ ლისგვრე“ (ქოთნის უკან ჯდომა). რას ნიშნავს ეს ჩვეულება? — ხალხმა არ იცის.

ნათლისღება დღეს იმ კუთრქელში, რაშიაც მღვდელი (უწინ პაპა) წყალს აკურთხებს, თვითეულ მოსახლე ნიგოზს ჩააგდებს. ნიგოზზე მობმულია სადგისი ძაფით. ამ ნიგოზს და სადგისს მოსახლე წაიღებს ყანაში, როდესაც გაზაფხულზე ხენას დაიწყებს. ღამე ნიგოზსა და სადგისს ნაკვალავში დაჰფლავს. მეორე დღეს ნიგოზს ყანაში დასტოვებს, სადგისს კი სახლში წამოიღებს. ხალხის აზრით, ამის შემდეგ მის ნახნაე-ნათესს უწმინდურება და ვნება არ შეეხება.

ნათლისღების დღესვე ნაკურთხის წყლით მოადედევენ წმ. პურს. ამ ცომიდან გამოაცხობენ შვიდ სეფისკვერის ოდენა

პურს, შუაში გახვრეტილს. ამ პურს ჰქვიათ „კირკადოლი“¹ ამ
 შვიდ „კირკადოლს“ ბაწარს გაუყრიან, ჩამოჰკიდებენ და
 სახლში, უმეტეს-ნაწილად კოშკში და შეინახავენ დიდ მარხვა-
 მდინ. დიდ მარხვის ყოველ კვირა დილას ოჯახი თავის წევრთა
 შორის გაინაწილებს ერთ-ერთ კირკადოლს და მიიღებს, რო-
 გორც ევლოგიას. განაწილებამდე „კირკადოლს“ რომელიმე
 წევრთაგანი სამჯერ ჩამოაგდებს მაღლიდამ კერაზე გადაფარე-
 ბულ ბრტყელ ქვაზე და სამჯერვე ამბობს: „ამუ ამშყედელი
 არტა-კვარტა ლინჩალ“ (ასე ჩამოვარდეს აგდებული დიდი
 მარხვა).

„კირკადოლს“ სჰამენ ხელ-პირ დაბანილნი ამნაირად: მარ-
 ცხენა ხელში დაიჭერენ, ხელს თავზე გადიდებენ და მარჯვნივ
 ჩაიდებენ პირში.

რადგანაც დიდმარხვაში აღდგომის კვირიაკეს გარდა ექვსი
 კვირიაკეა, ამისათვის მეშვიდე „კირკადოლი“ რჩება. ამ მე-
 შვიდე „კირკადოლს“ შეაბამენ გოდორს, რომლითაც თესლი
 დააქვთ ყანეზში. რომელსამე ყანის მოთესვის დროს „კირკა-
 დოლს“ ცოტ-ცოტას მოფშენიან-მოფცქვნიან და თესლში გა-
 ურევენ ხოლმე ნიშნად თესლის განწმენდისა. ამავე დღეს ნაკურ-
 თხის წყლით მოზელენ ნაცარს, რომელიც ოჯახს შენახული
 აქვს წლიდან წლამდე და ათაზმას მაგიერობას სწევს. ამ ნაკურ-
 თხის წყლით მოზელილ ნაცარს ეძახიან „ივურდან“ (იორდანე)
 და ხმარობენ ყოველ იმგვარ შემთხვევაში, როდესაც ეკლესი-
 ურის კანონით ათაზმაა საჭირო: დაფშენილს ნაცარს იმგვარად
 მოაყრიან ოჯახში, როგორადაც ათაზმას წყალს მოასხურებენ
 ხოლმე.

¹ კირკადოლი — გორგალი.

უძღვების კვირის წინა პარასკევს დილით ერთი ბავშვი ადგება სხვების ადგომამდე პერანგის ამარა და სამჭკრ-შემსრუტლის სახლს; ხმა მალა და გრძლად ამზობს შემდეგს: „არინ კარინ, თხერე მუყლიბ სავია ჯვეგთე, ზაი მახად უშგულთე, ცხამ ი ნახრეკ მერმა ქვეყანათე.“ „არინ კარინ“ არ ითარგმნება, პირღია მგელი ოსების ჯოგისაკენ, წლის მოსავალი უშგულისკენ, ღვარძლი და ცხამი (ღვარძლის მსგავსი მცენარეა) სხვა ქვეყანაში. როდესაც ბავშვი სახლშემოვა, ერთი დედაკაცი სხვენს ჩამოხვეტავს, ნახვეტ მკვარტლს ქურქელში მოაგროვებს, რამდენი სულიც ოჯახში იქნება, იმდენ ღერს ქერის ჩალას მოაგროვებს და იმას და მკვარტლს წაიღებს სოფლისაგან დანიშნულ ადგილას, სადაც ჩალას ცეცხლს წაუკიდებს, მკვარტლს ზედ დააყრის და ამბობს: „ასე დაიწვას ჩემი ოჯახის სნეულებათ.“

უძღვების კვირის შაზათს ყოველი მოსახლე თხელის ცომისაგან სხვადასხვა პირუტყვის სახეს გააკეთებს, ან უკეთ ვსთქვათ, დახატავს ზაკის კედელზე ხარის, ძროხის, ცხვრის, თხის, ცხენისა და სხვა სახეს. ამ პირუტყვების სახეების დახატვა ბაკის კედლებზე, ხალხის აზრით, ხელს უწყობს პირუტყვის გამრავლებას. ამავე დღეს მოსახლე აცხობს ერთ ყველიან პურს, რომლის ზედაპირს ყალიონის ტარის მსგავს, გულგამოცლილი ჩხირით ააქრელებს; ამ პურს ყველიერის ხუთშაბათს გაინაწილებს ოჯახი სულზე: რომელს ოჯახის წევრსაც რამდენი ქრელი შეხვდენა, იმოდენი პირუტყვი შეეძინება თავისთავად იმ წელიწადსაო.

ხორცის აღების ღამეს, ნავახშმევს, ხელპირდაბანის შემდეგ, მამაკაცები ასრულებენ „ალმას“, რომელიც მდგომარეობს შემდეგში: მამაკაცები აიღებენ ხელში თითო დანას, წაურევენ

დველფში და ამბობენ: „აღმას“! „აღმას“! ჩემი დანა აღმას,
ჩემი ხანჯალი აღმას, ჩემი ლეკური, თოფი, ფიშტო, ნაჯახი,
ცელი“ და სხვა და სხვა. დედაკაცები კი ყველიერის აღმასს უკუ
მეს ასრულებენ ამგვარ „აღმას“ იმ განსხვავებით, რომ დანის
მაგიერ ნემსი უჭირავთ ხელში და ქალის ხელსაქმეს ჩამოსთ-
ვლიან; მაგალითად, ქალი ამბობს: „ჩემი ნემსი აღმას, ჩემი მა-
კრატელი აღმას, ჩემი ნამგალი აღმას“ და სხვა.

თევდორობა დილას მოსახლე აცხობს წმ. პურის ცომისა-
გან იმდენ „ბაციკს“ (ბაციკუკუ), რამდენი ვაჟიშვილიც ჰყავს
ოჯახში, თუ ეს ვაჟიშვილები ხნით თორმეტის წლისაზე მეტნი
არ არიან. „ბაციკი“ ჰქვიათ ცომისაგან გაკეთებულს რომელიმე
ოთხფეხის საქონელის, შინაურის, გინა გარეულის და ფრინვე-
ლის სახეს; მაგალითად, ხარის, ვერძის, ვაცის, ცხენის, ჯიხვის,
არჩვის, მტრედის, გვრიტის და სხვა და სხვა. თუ მეოჯახეს
ვაჟიშვილი არა ჰყავს, სამი „ბაციკი“ მაინც უნდა გამოაცხოს:
ერთი შინაური საქონლის სახე, მეორე გარეულისა და მესამე
ფრინველისა. „ბაციკებს“ რომელიმე მამაკაცთაგანი აცხობს,
ცოტა ოსტატობა უნდა და ყველას არ შეუძლიან, როდესაც
„ბაციკები“ მზად არის, რამდენიმე ოჯახის შვილები თავს მო-
იყრიან რომელსამე სახლის ბანზე, რომელსაც სვანები დარბაზს
ეძახიან. დარბაზში თვითონ ბავშვები შეავედრებენ ბაციკებს
წმ. გიორგის, რომ მან მისცეს მათ გაზრდა-გახარება და მერმი-
საც თევდორობას (ლითოდური) მშვიდობით მოასწროს. შემ-
დეგ შელოცვისა „ბაციკებს“ ერთს ადგილს დააწყობენ ბავშვე-
ბი, ბაწარს ჩამოჰკიდებენ სართულს ქვეშ გადადებულს დირეზე
და გაიკეთებენ საქანელას (ლიგიწალ); ქანაობენ სანამ არ დაილ-
ლებიან. შემდეგ დასხდებიან იქვე, „ბაციკებს“ შესჭამენ და
თავთავიანთ სახლებში წავლენ.

შუა დიდმარხვის დღეს, სახელდობრ ოთხშაბათს, მოსახლე
აცხობს ერთ დიდ პურს, რომელიც ოთხ კაცს ეყოფა. ამ პურს
ხალხი ეძახის „ფანს“. ვახშმად ამ პურს დასკრიან ^{მარცხენა}
ლად, რამდენი ყანაც მეოჯახეს აქვს. პურს სკრიან დანით. დაჭ-
რის დროს კაცი მარცხენა ხელით პურს დააჭერს დანას, რომ-
ლის ყუაზედაც მარჯვენა ხელით მარილის სამტვრევს ქვას ურ-
ტყამს და ამბობს: ასე გაიჭრას ჩემი ყანის (დაასახელებს თვი-
თოეულად) ჭაოზი, ან სათიბის ჭაობი.. ამ პურს ვახშმობამდე
ოჯახი უკურთხებს „ეივეივას“ და „ვეეინას“.

აი რას მოგვითხრობს ხალხი ხსენებულ „ეივეივასა“ და
„ვეეინაზე“: ძველად ერთი მგელი შემოსჩვევია სოფელს და
ბავშვები სულ დაუტაცნია. ამ სოფელში ყოფილა ერთი კაცი,
სახელად „ეივეივა“, რომელსაც ჰყოლია დედისერთა შვილი
„ვეეინა“ ან „ვოეინა“. „ეივეივას“ მგლის შიშის გამო თავისი
ვაჟი „ვეეინა“ ჭურის მსგავსად მოწნულ გოდორში (ქუფ) ჩა-
უმწყვდევია. ამ გოდორს ხალხი ახლაც ხმარობს ხორბლის და
ფქვილის შესანახად, როგორც კიდობანს. თვითონ „ეივეივა“
გოდორს ახლო მიმალულა; როდესაც მგელი მოვა — უფიქ-
რია — და დაეცემა ჩემს შვილს, მაშინ ეცემა მგელი მოვკლავ.
მგელი მართლა მოსულა, ჩამხტარა გოდორში, „ეივეივა“ ხან-
ჯლით მივარდნია მგელს, მოუკლავს, მაგრამ უნებურად შვი-
ლიც — „ვეეინაც“ გამოუფატრავს, ამ უბედურებას მთელი
სოფელი შეუწუხებია, რადგან „ეივეივას“ ამ ერთი შვილის მე-
ტი არა ჰყოლია რა და წინადადება მიუცია „ეივეივასათვის“ —
რაც გინდოდეს გეტხოვეო. „ეივეივას“ უთხოვნია, რომ ყოველს
შუა დიდმარხვაში მას უკურთხეთ სუფრათ და პური „ფან“
მისდა სახსენებლადო. ხალხი ასრულებს „ეივეივას“ ნაანდერ-
ძევს.

ბზობა საღამოს თვითულის სოფლის ქალიშვილები, რომლებნიც ჯერ ჰასაკში არ შესულან, თავს მოიყრიან სოფლის უკაცურს სახლში და გალობის ხმაზე დაღაღებენ (ლელლოვის შემდეგ): „კირილეო (კირილესონ) ქრისტე, ამა და ამ ჩემ მიცვალებულს (დაასახელებს) ცოდვანი მისნი შეუნდევ: ამა და ამ ოჯახის წევრს ან ნათესავს (დაასახელებს) დღეგრძელება და ყოველ საქმეში გამარჯვება მიეცი“ და სხვა და სხვა. ამგვარად ყოველი ქალიშვილი თავის ოჯახის მიცვალებულებს შენდობას უთვლის და ცოცხლებისათვის დღეგრძელებას სთხოვს ქრისტეს. გარეშე კაცს, ვისაც მოხსენებდა უნდა, შეუძლია ქალიშვილს მისცეს მოხსენებისათვის კაკალი და თუ ეს არა აქვს, მარილის კვნიტი-ნატეხი. ეს სასყიდელი, თუმცა მცირე, მაგრამ საჭიროა, რომ ქრისტემ შეისმინოს ქალიშვილისაგან ხსენება. ამ „ლილოვის“ ქალიშვილები იმეორებენ ვნების კვირაში, გარდა ოთხშაბათ-პარასკევისა, როდესაც არ ვარგაო.

დიდ შაბათს ქალიშვილები ღამეს ათევენ ერთად უკაცურს სახლში. აღდგომა დილას ყველანი მიდიან ეკლესიის ახლო და სანამ მღვდელი (უწინ პაპა) წირვას არ გამოიყვანს, მანამ ესენიც არ ანებებენ თავს თავიანთ „ლილოვის“; სხედან ფეხმოკეცილნი: განძრევა და აღგომა არ ვარგაო.

ბზობა საღამოს ყოველი მოსახლე მოიტანს ტყიდან ერთს კონა ეკალს; თითო ღერს ეკლისას გაარჭობს კარებში და სარკმელზეში ნიშნად იმისა, რომ მავნე სულელები (გოგვერ) არ შემოვიდნენ ოჯახშიო. ზოგან ვნების კვირას „ეშმაკების“ კვირას უწოდებენ (ჰერიალე ნაგზი). ამ საღამოსვე იწყება ეგრეთწოდებული „ლიროკინალ“ (განდევნა), რომელსაც რაჭა-ლეჩხუმ-იმერეთში „არული კუდიანებისას“ ეძახიან. უფროსი ოჯახისშვილი აიღებს ნაჯახს, დანარჩენი მამაკაცები, ბავშვები მუ-

გუზლებს წაავლებენ ხელს და ყველანი გარბიან გარეთ შვიდ-
გის წყევლა-კრულვით: „ფუ! ფრთები დაგეწვათ მანქანას!
იცნობებით (პირდაპირ ცნობილები ხართ) როგორც ჩვენ და
შავი ცხვარი, თორმეტ მთას იქით იყოს თქვენი ხსენება, ვა. გი-
ორგის ბექდით დადალული ხართ, ბასრის იარაღით დასერილი
გაქვთ ყველაფერი, ფიქალს დაადგით კბილები, ჩვენ კი ჯვარი
გვეწეროს. წყლის ქვიშისა და ფიქალის გარდა საკმელი სხვა
ყველაფერი ამოგიწყდეთ“. ამ დროს უფროსი ნაჯახის ყუას ქვა-
ზე დაარტყამს რამდენჯერმე და იტყვის: „ასე გახმეს თქვენი
მოზარდი თაობა.“ სხვები მუგუზლებს დაარტყამენ ქვაზე და
ზემოთ ნათქვამსვე იმეორებენ. ამას ასრულებს ყოველი ოჯახი
ყოველ დილა-სალამოს ვნეჩის კვირის ორშაბათს, სამშაბათსა და
ოთხშაბათს. ოთხშაბათს დაწოლის წინ ერთი დედაკაცი აიღებს
ქონის ნაჭერს, მოკყვება და მთელს ოჯახს წააცხებს ქონს შუ-
ბლზე, კისერზე, ვულზე, ხელისგულზე და ამბობს: ღმერთმა
ბევრს აღდგომას დაგასწროთ.

ღიდ ხუთშაბათს დილას ესევე დედაკაცი ყველაზე აღრე
აღგება, შავის მატყლისაგან ძაფს ღართავს უწრად. როცა ოჯა-
ხი აღგება, ძაფი მზად არის; ქალი ხმას არ იღებს, მივა თვითე-
ულთან და ამ ძაფს შეაბამს მაჯაზე, ქალებს წვივებზედაც შეა-
ბამს, შეაბამს აგრეთვე რამდენიმე ოჯახის ავეჯეულობას. ამის
გათავეების შემდეგ ქალს ნება აქვს ილაპარაკოს. ეს ძაფი ყველას
ზედა აქვს აღდგომა დილაში; წირვიდან დაბრუნების შემდეგ
ძაფებს ცეცხლში აგდენენ და ამბობენ: „ასე დაიწვას ჩემი სნე-
ულობა“, ზოგან სნეულობის მაგიერ დიდმარხვას ამბობენ.

გიორგობას ოჯახი არაფერს არ გასცემს სახლიდგამ სანა-
თხოვროდაც და არც რაიმე თავის ნივთს დასტოვებს სხვაგან.
ამ დღეს ჩვეულება უკრძალავს ხალხს მალლა ხმით დაძახებას

სახლში მყოფ კაცისას გარედან. ამავე ჩვეულებას მისდევს ხალხი: ა) ხვნის დაწყების დროს, ბ) ახალწელიწადს, გ) ახალი წელიწადის დროს, დ) კალოობის დაწყების დროს და სხვა.

გაზაფხულზედ, როდესაც საქონელი პირველად მიჰყავთ საბალახოზე, მწყემსი პატარა რკინეულობას დააგდებს მინდორში და იტყვის: „სანამ მე შენ არ მოგძებნო, მანამ ჩემი საქონელიც ნუ მოუძებნია ნადირსაო“.

როდესაც ოჯახიდან ვინმე მიდის მგზავრად, კარში გასვლამდინ მას ფეხებს ქვეშ ანთებულს მუგუზალს დაუგდებენ. მგზავრი მუგუზალს გადააბიჯებს, იქვე წალმა ატრიალდება და პირჯვრის წერით გზას დაილოცავს. ამავე ჩვეულებას ასრულებენ ყოველთვის, როდესაც მონადირე სანადიროდ მიდის, ან ოჯახიდან რაიმე შესაწირავი, შესალოცი მიაქვთ ეკლესიაზე. პირველს ორ შემთხვევაში მგზავრს ან მონადირეს მავნე სული არ მიეკარებაო, უკანასკნელს შემთხვევაში კი მოკიდებული მუგუზალი ხალხს განწმენდის საშუალებად მიაჩნია.

ნოემბერში თხუნელას ამონათხარი მიწა მოაქვს ხალხს მინდვრიდამ, ამ მიწას ჭირნახულით სავსე კიდობნებს და სხვა ჭურჭლებს ზემოდამ აყრიან ცოტა-ცოტას. ხალხს დავიწყებული აქვს ამისი მნიშვნელობა.

ზოგიერთ სოფლებში ორშაბათს მონაწველ ძროხის რძისაგან გაკეთებულ ყველს მარტო ქალები სჭამენ, კაცებს არ ეჭმევთ, ძროხებს აწყენსო, ე. ი. ცოტას მოიწველიანო. ძუძუმწოვარა ბავშვს, თუ იგი ღამით საღმე წაიყვანეს სახლიდამ, ნახშირს ან მკვარტლს წააცხებენ შუბლზე, მავნე სული (მათხაფ) არ მიეკარებაო; ამავე მიზეზით ბავშვს აკვანში უთუოდ რაიმე რკინეულობა უნდა ეღოს. ზოგიერთ გორებზე მოგზაური ხის მოტეხილ შტოებს აგროვებს, წალმა ტრიალდება იქვე და კარგს

მგზავრობასა სთხოვს ღმერთსა. თედორობას ქალი და ცოტა თმას მოიკრეკს, უამისობა არ ვარგაო; აგრეთვე ცხვარს ან მთლად პარსავენ, ან ცოტა მატყლს მაინც ვენახსავენ. კვირა დღეს თმის მოპარსვა არ ვარგა, ღვთის წინაშე აღიწო. ორშაბათ დღეს არც თავის ვარცხნა, არც კერვა არ ვარგა, საქონელს ნადირი შესჭამსო. როცა საქონელი ღამე გარეთ დარჩება, ოჯახი სამფეხა სკამს ბაწრით ჰკრავს, ნადირს პირი შეეკვრებაო. სამშაბათს და ხუთშაბათს მზის ჩასვლის შემდეგ ქალები არ საქმიანობენ: საქმიანობა საქონელს შეამცირებსო. 20 დეკემბრიდან 7 იანვრამდე ქალები კანაფს არ ართავენ — არ ვარგაო. ცხრა მარტამდე მინდვრებში თოვლს არ მოაყრიან მიწას (ლიდესე) მარტში ავდარი იცისო. (ზოგიერთ სოფლებში, თოვლი რომ ჩქარა დადნეს და ხვნა არ დაუგვიანდეთ, თოვლს ზემოდან მიწას აყრიან, რის გამო თოვლი უფრო ადრე დნება).

მთვარეს დიდ მნიშვნელობას აძლევს ხალხის ცრუმორწმუნეობა. ხალხმა ზეპირად იცის, რამდენი დღის მთვარეა კარგი მოგზაურობისათვის, ჭურჭლის-კიდობნის, ჭურის ასაღებად, მაგალითად, სამგზავროდ უყვართ 3, 6, 7, 10, 16 და 20 მთვარე; ჭურჭლის ასაღებად მთვარე 9-დან 20-მდე, ე. ი. სავსე მთვარე. მოგზაურობისათვის ხალხი ყველა დღეს ორშაბათს ამჯობინებს, თუ ამ დღეს მთვარე შვიდი დღისაა.

ლორების პატრონად ხალხი რაღაც „ლაპატრას“ სთვლის. მეისრობას ყოველი მოსახლე ღორსა ჰკლავს, მის ენას და ერთს პურს საღორეს კარზე შეალოცვენ „ლაპატრას“, რომ ღორები გაამრავლოს.

ცხვრების გამრავლებას ხალხი ეხვეწება „სარეკელ დეცეშს“, (დეც ქართულად ცაა). ნადირის მოცემას მონადირე

სთხოვს წმ. გიორგის, „დალს“, „აფსათს“ და „სვიმ-ბერ-მოდ-
ღვარს“.

როცა სავსე კიდობანის ახდა უნდათ, პირველად გამოაცხობენ ერთ პურს, რომელსაც მეზობელი ქალი გობშივე უჩქმეტს სამივე გვერდზე ცერით და სალოკი თითით ერთად. სამის თითით, რომლითაც პირჯვარს ვიწერთ, შუაში მოჰკიდებს ხელს და თითების სახეს დააჩენს. როცა ეს პური გამოცხვება, რომელსაც „ლეშგნის“ (დახემსებას) ეძახის, მთელი ოჯახი ჩამოირიგებს, ცოტ-ცოტას ყველა დაიხემსებს, მოჰკებენ ნაპირებზე და ერთი მეორეს გადასცემს. დახემსების დროს ფეხქვეშ ყველას დანა და ნახშირი აქვს მოტანილი და ამბობს: „ღმერთო, ბარაქიანი ჰქენი ჩვენი კიდობანიო!“ ამავე დროს აცხობენ მეორე „ლეშგნისაც“, რომელიც გარეშე კაცს, ვისაც ოჯახი ერთგულ და ბედნიერ კაცად იცნობს უნდა ახემსონ. როდესაც ეს პური გარეშე კაცთან მიაქვთ, კალთას გადააფარებენ, ცამ არ დაინახოსო, არ ვარგაო.

ძნით ჩაშლილს კალოს ნაჯახით ან სხვა რაიმე რკინეულოძით სამჯერ შემოუვლიან და შემდეგს სიტყვებს ამბობენ: „ღმერთო კალოს ბარაქა მიეცი, ვისაც ჩემს კალოზე ცუდი თვალი და გული ჰქონდეს, შენ გაახმე, ამოაგდე მისი ძე და მომავალი... ჩემს კალოს შენი ჯვარი დასწერე.“ ხალხს სჯერა, რომ არის ჯადო (მახადანა), რომელსაც ისეთი ძალა აქვს, რომ ერთის კალოდან მეორისაში უჩინარად გადაიტანს ხორზალს. მე ვყოფილვარ დამსწრე, რომ სოფელში ხატი ჩამოეტარებინოთ კარ და კარ და ყოველი მოსახლე დაეფიცებინათ, სახლში „მახადანა“ (ჯადო) არ შეინახოთ, რომელიც ვითომც მქონელს გაამდიდრებს და სოფელს კი ამოაგდებსო. კაცს თუ ავი ზნე დაემართა, თოფის სროლით და ხანჯლებით აშინებენ, ჰგონიათ ეშმაკს გამოვდენი-

თო ავადმყოფისაგან. ავადმყოფის ცხვირ-პირთან ალბანობენ აგრეთვე მგლის ბალანს. როცა ავადმყოფი მორჩილებულ კბილს და დათვის კლანჭებს გამოჰკრავენ მეშში¹ და ჩამოჰკიდებენ კისერზე. ამას ეძახიან „ქისუმბურას“ (კისერჩმული).

გაზაფხულზე კვიცს რომ აჯობო, ფეხჩაცმული უნდა იყო, თორემ ფეხების ტკივილი იცისო; მწყერსაც ფეხჩაცმული უნდა შეხვდე თორემ იგივე მოგივა, რაც კვიცის დაჯობინებისაგან. თიკანს რომ აჯობო, შეხედვამდე ხმა არ უნდა გაიგონო; თუ გაჯობა თიკანმა, ვაჭარიც გაჯობებს ლაპარაკში ვაჭრობის დროს. გოქსაც დაჰყვირებამდი უნდა შეხედო, თორემ ნაჯობნია და მუცლის ღრიალი, ჭუჭუნი იცისო. პეპელას მაშინ უნდა შეხედო, როცა აღმოსავლეთისაკენ მიფრინავს. გუგულს რომ აჯობო, დახვესებული, პურნაჰამი უნდა იყო, თუ გაჯობა, არაფერს შენს ნაქნარს ბარაქა არ ექნებაო., ამას ძლიერ უფრთხილდება ხალხი: შიმშილი იცისო. გველს რომ დაინახავ გაზაფხულზე, სახლში უნდა მოხვიდე და ცეცხლის დანახვამდინ ნაჰას (საქვიბეს) მოჰკიდო ხელი; გველის ჯობნა გლახა გულზე. ცუდ გუნებაზე მოიყვანს კაცსაო. ბაყაყს რომ აჯობო, წყალში უნდა შეხედო, არჯობნამ ფეხების ტკივილი იცისო. ახალი მთვარე რომ დაიბადება, გამოჩნდება, საჭიროა კაცზე დაინახო. რა ხასიათის კაცზეც შეხედავ მთვარეს, იმ ხასიათზე დადგეი შენც მთვარის გამოცვლამდე. შემდეგ მთვარის დანახვისას ვერცხლი და რკინა უნდა ჩაიდო კბილებში, — ვერცხლი მოასწავებს გულის სიწმინდეს, რკინა სიმაგრეს. ახალის მთვარის მნახველმა ცეცხლის დანახვამდე პურის ნამცეცი უნდა შესჭამოს. თუ ჩხართვმა და ჩხიკვმა მარცხნივ დასძახა მგზავრს ან მონადირეს, ცუდად მია-

¹ მეში — დამუშავებული ტყავი.

ჩნიათ; მგზავრს რაიმე უბედურება შეემთხვევა და მონადირე ხელცარიელი დაბრუნდება ნადირობიდანაო: ამასვე ვხედავდეთ. ლოდეს კაცი, თუ მწყერი შეხვდა გზაზე, მგზავრის მხრისკენ უწყის წინ შეყრას არაფერი სჯობია. ნაახალწლევს ყველაზედ უწინ თოხიტარას მოკვლაა უკეთესი მონადირისათვის.

როცა ფეხთ იცვამ, პირველად მარჯვენა ფეხზე უნდა ჩაიცვა, მარცხენაზე არ ვარგაო უწინ. ცეცხლი თუ შიშინებს, — ავდარი იქნებაო; თუ გექავება მარცხენა ყური — ავდარი იქნება; თუ მარჯვენა — დარი. ხახის ცის ქაველმა დარი იცის. თუ მარცხენა წარბი გექავება, მგზავრობა არ ვარგა, თუ მარჯვენა წარბი — ნაფიქრალი აგისრულდება. მარცხენა ბეჭის ფეთქება მოასწავებს კაცის სიკვდილის გაგონებასა და ჩხუბს. ზედა ტუჩის ქავილი სასმელის შოვნას მოასწავებს, ცხვირის წვერის ქავილი — ჯავრს, უსიამოვნებას. მუხლის თავის ძრევამ სატირლად დაჩოქება იცის. ცხვირის ნესტოების ქავილი მხიარულების მომასწავებელია. კატის პირის ბანვამ, თუ ყურიც მოატანა ფეხქვეშ, დარი იცის, ქათმები თუ იქეჭებიან, ავდარი იქნება. ძუძუმწოვარა ბავშვის თავზე ხელის ჩამოსმა კაცს სიკვდილს უქადის. საკლავის ბეჭზე, (გარდა ღორისა) გამოიცნობენ: კაცის სიკვდილს ოჯახში, ოჯახის უფროსის სიკვდილს, რომელიმე წევრის მოკვლას სოფელში ან საზოგადოებაში, ვაჟიშვილის ყოლას ოჯახში, ცეცხლის გაჩენას და სხვა რაიმე ფათერაკს.

თამარ დედოფლის ხსოვნა თავისუფალ სვანეთში

ივლისის 13-ს 1875 წლისა, რა წელსაც თავისუფალ სვანეთში ხალხის აღელვება მოხდა, სვანეთს მიმავალი მაშინდელი

ქუთაისის გუბერნატორი ბ-ნი ძალაფევევი ჯარით ს. და ბანაკად. გუბერნატორის განკარგულებით 10 სვანე, დედატეტ-ტენის მინაგვარად გამოცხადდნენ მასთან მოსალაპარაკებლად ხალხის მაგიერ... ამის გვარ შემთხვევაში, როგორც იყო 1875 წელი თავისუფალ სვანეთში და სხვა დროსაც, როცა სვანები ძველს დროზე ლაპარაკს ჩამოაგდებენ, თამარ დედოფალზე მსჯელობა ერთადერთ საყვარელს და საინტერესო თემას წარმოადგენს. ყველა გადმოცემათა ჩამოთვლა თამარ დედოფალზე, რომელნიც სვანეთში დარჩენილან, საგაზეთო წერილში არ მოთავსდება და ამისათვის ჩვენ აქ დავასახელებთ მხოლოდ ზოგიერთებს.

სვანების გადმოცემით სვანეთი თამარ დედოფლის საყვარელი სამყოფი ადგილი ყოფილა, თუმცა ჯერ-ჯერობით წერილობითი საბუთი არ აღმოჩენილა, რომელიც უჩვენებდეს თამარ დედოფლის ყოფნას სვანეთში. როგორც ყოველს ხალხში და ქვეყანაში, სადაც რომელიმე ისტორიულს პირს თავისი მოღვაწეობით დაუმსახურებია საუკუნო დაუვიწყრობა, აწერენ მას (პირს) გაზვიადებით არა თუ იმ ღვაწლს, რაც უცილოდ მოუმოქმედნია, არამედ სხვა რამესაც ბევრს, ისე სვანებსაც უნდათ დაამტკიცონ, რომ რაც კარგი რამ ყოფილა მათს წარსულს ცხოვრებაში — ყოფილა თამარ დედოფლის მეოხებით. ის დრო, რომელსაც სვანები „თამარობ“ (თამარობა) ეძახიან, ხალხის სიტყვით ყოფილა ყოველის მხრით შესანიშნავი: ეკონომიური კეთილდღეობა სვანეთისა აყვავებული იყო, „ჩერობა“ (ღვინის მოტანა) გახშირებული და ამისათვის არყის მაგიერ ღვინო იყო ხმარებაში; ზნეობა ძლიერ მალლა მდგარა, ყველას უყვარდა ერთმანეთი და არავითარი ზოროტმოქმედება არ ხდებოდაო და სხვა და სხვა. შესანიშნავი ეკლესიანი თავისუფალ სვა-

ნეთში: უშგულის ღვთისმშობელის, კალის წმ. კვირიკის და იო-
ლიტეს ეკლესია — მონასტერი, წმ. გიორგი იფარისკი და მძე-
ტიისა, მთავარანგელოზი მუქალისა და წინასწარ იხსნას (იხსნას)
ეკლესია ლატალში — ყველანი, ხალხის სიტყვით, თამარ დე-
დოფლისაგან არიან აშენებულნი და შემკულნი ხატ-ჯვრებით
და სხვა სამკაულითა.

ხალხის გადმოცემით თამარ დედოფალი ამრიგად აშენებ-
და ეკლესიებს: გამოუცხადებდა თავის ჯარს, რომ ამა და ამ სა-
ზოგადოებაში ეკლესია უნდა ავაშენოთ; თვითოეული ჯარის-
კაცთაგანი ვალდებული იყო წამოეღო აღნიშნულს ადგილას
თვითო ქვა, თვითო ქილა (მესერი) დამწვარი კირი და თვითო
ქილაც ქვიშა; უკანასკნელთაგან, ე. ი. კირ-ქვიშისაგან გააკეთებ-
დნენ კირს; შემდეგ თვითოეული ჯარისკაცთაგანი მიტანილ ქვას
დაადებდა ასაშენებელ ეკლესიის კედლებზე და ამნაირად ეკ-
ლესია აშენებული იყო. ზემოდ ნაჩვენები ეკლესიანი ამნაირად
აუშენებიათ თამარ დედოფალს, ამბობს ხალხი.

გადმოცემა მოგვითხრობს, რომ უმეტესი ნაწილი თავის
ცხოვრებისა თამარ დედოფალს სვანეთში გაუტარებია. უშგუ-
ლელები (თავ. სვანეთის თავში მდებარე საზოგადოება) დღესაც
დაბეჯითებით უჩვენებენ თავიანთ საზოგადოებაში თამარ დე-
დოფლის საზაფხულო და საზამთრო რეზიდენციას, რომელთა-
გან უკანასკნელი, ე. ი. საზამთრო რეზიდენცია გაშენებულია
შუა საზოგადოებაში აღმართულ გორაზე. ამ გორის სიგრძე-სი-
განე თავში 30 საყენი ექნება. ირგვლივ შემოზღუდული ყოფი-
ლა (ახლა ზოგგან დანგრეულია) ქვის გალავნით. გალავანში ჩა-
ტანებული ყოფილა ოთხი კოშკი (ერთს ამათგანს ზედა ტანი
მოსტეხია) და ერთი პატარა — დღეს გაუქმებული ეკლესია. სა-
ზაფხულო რეზიდენციას კი ნამდვილი სტრატეგიული და პოე-

ტური ადგილი უჭირავს. იგი გაშენებულია უშგულის სამხრეთით „ლენკვერის“ მთაზე, რომელსაც სიმაღლე ერთმეტრზე მეტი ექნება. საზოგადოებას ეს მთა ისე დაჰყურებდა, რომ ცხვირი ტუჩებსა და ყოველი უბრალო ბილიკიც, რომელიც სხვა სოფლიდამ უშგულში შემოდის, ცხადადა სჩანს, ასე, რომ დღისით უშგულში იღუმალ შემოსვლა შეუძლებელია, თუ კაცი ამ მთიდან დარაჯადა სდგას. საუცხოვო პოეტური სურათი წარმოუდგება კაცის თვალს ამ მთის წვერიდამ: ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთით სევანეთს შემოჰხვევია კავკასიის მთაგრეხილი თავის უმაღლესი მწვერვალებით. ზედა ნაწილი მთაგრეხილისა დაფარულია სპეტაკის თოვლით და ქვედა ნაწილში კაცი ხედავს უზარმაზარ საყინულეებს; დასავლეთით კაცი ხედავს ნაძვნარის და ფიჭვნარის ტყეებით შემკულ-ჩაშავებულს სევანეთის ხეობას, რომელშიაც რამდენიმე საზოგადოება თავის თეთრად შეფეთქილის კოშკებით კიდევ უფრო ამშვენებენ ამ სურათს; სამხრეთით კი პორიზონტი პატარაა, რადგან მთა „ლენკვერი“ მიკავშირებულია სევანეთის ქედზე, რომელიც პირველზე მაღალია (სევანეთის ქედი ჰყოფს ენგურის და ცხენისწყლის ხეობას ერთი მეორისაგან). შენობები იგივენი არიან ლენკვერზე, ე. ი. ქვის გალავანი, ოთხი კოშკი გარდა ეკლესიისა, რაც საზამთრო რეზიდენციაში ვნახეთ. არქიტექტურაში სრულიად არ არის განსხვავება. შემოზღუდული მოედანი კი ერთი-ორად დიდია, კიდრე საზამთრო რეზიდენციისა. აქვე ახლოს გამოდის მშვენიერი დიდი წყარო. აქ ზაფხულობით სცხოვრობდაო თამარ დედოფალი — ამბობს ხალხი.

ხალხის რწმენით თამარ დედოფალი უშგულის ღვთისმშობლის ეკლესიის ტრაპეზშია დამარხული, რომლის გამელავნებას ძლიერ უფრთხილდებიან, რადგან — ფიქრობს ხალხი, თუ რო-

მელიძე ხელმწიფემ ეს გაიგო, მაშინ თამარ დედოფალს ამო-
ღებენ სამარიდამ, სადაც იგი განუხრწნელად ძევს დედასთან ერთად.
ილუპეზა სვანეთიც, რადგან თამარს გაპყვება სევანის მთებში
ბალიო. ის ხელმწიფე კი, რომელიც თამარის სხეულს იშოვნის
პირველი, ბედნიერი იქნება ქვეყანაზე. უშგულისავე ეკლესიაში
ხალხი უჩვენებს თამარის ტანისამოსს. ხუთის წლის წინად ჩვენ
ვნახეთ აქ ზუნდუკში შენახული ერთი წყვილი ქალის ტანისა-
მოსი, რომელთაგან უკეთ შენახული იყვნენ ყანაოზის პერანგი
და წითელი ხავერდის ქათიბი, დანარჩენი სულ დაჩრჩილული
იყო და დღეს ალბათ ყველა ჩრჩილის მსხვერპლი გახდებოდა.
წმ. კვირიკესა და ივლიტეს ეკლესია-მონასტერში, კალას საზო-
გადოებაში უჩვენებენ თამარის ნაწნავეებს და ქოშებს.

თავისუფალ სვანეთში დარჩენილია ხალხური სიმღერა თა-
მარ დედოფალზე. სიმღერა უფრო ნამდვილად შენახული აღ-
მოჩნდა უშგულის საზოგადოებაში. ფერხულში იმღერიან ამას
და ისეთი ახლართულ-ჩახლართული, რთული ფეხის ხმარება
უნდა, რომ მართო უშგულელებმა იციან ეს ფერხული. მახლო-
ბელი სოფლები კალას და იფარის საზოგადოებისა ცდილან
ესწავლათ უშგულელებისაგან, მაგრამ ცდას ამოდ ჩაუვლია:
თუმცა გადაუღიათ, მაგრამ დაუმახინჯებიათ, ზოგი რამ ჩაუმა-
ტებიათ და ზოგი გამოუკლიათ. მომყავს ეს სიმღერა სვანური
ტექსტით, რომელსაც ქართულად ვთარგმნი თავისუფლად და
პროზით.

რა ვინა?

(სათაურია)

რა ვქნახიო ვორმინდა ვარშაპო, ირხაპო, ვარშაპო ირხაპო.

თამარ დედოფალ ანგვევინდა,
თხუმას ხაგანდა ზუჩია,
შდიმარს ხოწიბდა ლეშდიმი,

თამარ დედოფალი მობრძანდა,
თაეზე ზუჩი ადგია,
ყურებზე ჰკიდია საყურენი,

თერარ ხოშიდ იაგუნდიშ,
შდიქარ ხოშიდ მარგალიტიშ,
პაბი დავი ხასდან ვოქერეშ,

ყიას ხაბუდა ჰეშმარე,
ჰამენ ხაქუდა აბჯარი,
ისგან ხაქუდა ატლასი,
მეზარს ხასდანდა „ხეშნაერე“,
ზითხარდ ხასდანდა ჯაქვარე,

ჩაფლარდ ხასდანდა ჩექმარე,
ჩაეს ხასგურდა ქვიშემფერიშ,

ჰუნგირ ხოგანდა ლუშქადი,
ჰუნგირდ ხოთხაფ ვოქერე ასალ,

საძუვდ ხობუდ ვოქერე კობარ,
საგუვდ ხოგან ვოქერე ბუშტარ,

ჰალერილდ ხოსდან ვოქერე რახტი.

თვალეზი აქეს იაგუნდასა,
კბილეზი აქეს მარგალიტისა,
ფერი აქეს ოქროს მსჯეჟან(მსჯე-
ზიზლიქისმსჯე)

ყელსა აბია ეშმეზი,
გარედ აცვია აბჯარი,
შიგნით აცვია ატლასი,
მკლავებზე მოცმული აქეს „ხეშნა-
ერი“,

პაიჭად აცვია ჯაქვები,
ფეხთა აცვია ჩექმები,
ქვიშისფერ ცხენზედა ზის,
მოქედელი (ოქროთი) უნაგირი

უნაგირს მოფენილი აქეს ოქროს
უღვია,
ასალი,
საძუეზე აკერია ოქროს კობები,
სამყერდზე აკერია ოქროს ბუშ-
ტები,
აღვირად უღევს ოქროს რახტი.

სვანეთის ეკლესიათა ჟონება

ეკლესიებს სვანეთში უხსოვარის დროიდგან ჰქონიათ შეძე-
ნილი უძრავი და მოძრავი ქონება. საეკლესიო უძრავ ქონებას
შეადგენენ: სახნავ-სათესი ადგილები, სათიბეები, ტყეები და სა-
ხლები; ხოლო მოძრავ ქონებას: ოქროს და ვერცხლის ჭურჭ-
ლეულობა, მაგალითად: თასები, აზარფეშები, სურათები, სხვა
ქვეყნების და საქართველოს ძველი დროის მონეტები, რომ-
ლებიც სამწუხაროდ დღეს არსად მოიპოვებიან, ძვირფასი
თვლები, შვილდ-ისრები, ჯიხვის, არჩვის და ირმის რქები, ძვე-
ლი დროის სამწუშაო იარაღები, როგორც მაგალითად: სპილენ-
ძის ნაჯახები, პერგამენტზედ ხელნაწერი საღმრთო წერილის

წიგნები ქართულსა და აქა-იქ ბერძნულს ენებზედ, სპილენძის დიდი საარაყუ ქვაბები; კაცისა და ქალის სამკაული, კატვრე ბი, ვერცხლის საყურეები ქალისა, „ჩაფრასტები“ (ქვლასისა კაული, გულზედ ჩამოსაკიდებელი) და ბეჭდები.

ზემოთ ნაჩვენებს უძრავ და მოძრავ ქონებას სვანეთის ეკლესიები იძენდნენ შემდეგის სახით: ა) როდესაც საზოგადოებაში რომელიმე ოჯახი უმემკვიდრეოდ, მამრობით სქესში, გადაშენდებოდა, მაშინ გადაშენებული ოჯახის ქონების პატრონად რჩებოდა საზოგადოება. ეს უკანასკნელი ერთ საუკეთესო ყანას, სათიბს ან ტყეს საეკლესიოდ დაასახელებდა, თუმცა სახრავი, როგორც დაინახავს მკითხველი, საზოგადოებისა იყო. გადაშენებული ოჯახის დანარჩენ ქონებას საზოგადოება უნაწილებდა ოჯახის შორიახლო მონათესავეთა. საეკლესიოდ დასახელებულ ყანასა და სათიბს საზოგადოება დაადებდა განსაზღვრულ ბეგარას და სამ წლობით გადასცემდა ერთ ვინმე მოსახლეს ამ ბეგართვე საზოგადოების სასარგებლოდ. ვადის გათავეწის შემდეგ მებეგრეს ნათქვამი ადგილი უნდა დაეთმო სხვა მოსახლისათვის და ამნაირად საბეგრო ადგილს ჩამოირიგებდნენ ხოლმე, რასაკვირველია ზეგარის მიცემით, საზოგადოების კომლთა რიცხვზედ. ბეგარას იხდიდა მოსახლე არყით: ერთ დღიურ ყანას — კარგ მამულს 4—6 მანეთის არაყი ედვა. მებეგრე ვალდებული იყო ყოველ წლობით მიეტანა ეს ბეგარა — არყით ეკლესიაზე, რასაც საზოგადოებას შეატყობინებდა. საზოგადოება თავს მოიყრიდა, კომლიდგან თვითო კაცი და ხანდისხან ორ-ორი და სამ-სამიც; არაყს ეკლესიას შეალოცავდა, გადაშენებული ოჯახის მიცვალებულთ შენდობას შეუთვლიდა და იქვე დალევდა. ამგვარივე ბეგარა ედვა სათიბსაც, რასაკვირველია, შემოსავლის კვალობაზედ. რაც შეეხება საბეგრო ტყე-

ებს, ისინიც სრულს საზოგადოების საკგელობაში რევენტა სს-
სოფლო გზებისა და ხიდებისათვის ხე-ტყეს მუქთად კერძოდ
თუ კერძო პირებს უჭირდა ხე-ტყე, მაშინ საზოგადოებას
და ფასით.

ბ) თუ რომელიმე წევრი ოჯახისა ისე ავად გახდებოდა, რომ
მისი მორჩენა, ხალხის აზრით, მარტო ღმერთზე იყო დამოკი-
დებული, მაშინ მოსახლე საზოგადოებას შეჰყრიდა და განუც-
ხადებდა სურვილს, რომ იგი ამა და ამ ადგილს (ყანას, სათიბს,
ტყეს) სდენს საზოგადოების საბეგროდ, რომლისთვისაც სთხო-
ვდა საზოგადოებას შეხვეწნოდა იგი ეკლესიას ავადმყოფის მო-
რჩენისათვის. საზოგადოება რასაკვირველია, თანხმდებოდა და
შეწირული ადგილი საუკუნოდ რჩებოდა საზოგადოებას საბეგ-
როდ იმავე წესით, როგორც ზემოდ არის ნაჩვენები. მოძრავ
ქონების რიცხვში, რომელიც ზემოდ არის ჩამოთვლილი, ოქრო-
ვერცხლის ჭურჭლეულობა, არის შეწირული ეკლესიებისადმი
კერძო პირებისაგან — უმეტეს ნაწილად კი საქართველოს მე-
ფეებისა და გამოჩენილი გვარებისაგან. მაგალითად, თავისუ-
ფალ სვანეთში მესტიის წმ. გიორგის ეკლესიაში, სხვათა შორის,
შემდეგი ნივთები არიან შეწირული: რუსუდან დედოფლისაგან
ვერცხლის ჩაფი, გიორგი მეფისაგან, (რომელი გიორგი მეფეა,
წარწერაზე არა სჩანს) ვერცხლის თუნგი, მეფე ბაგრატიისაგან,
(რომელი ბაგრატია, — არც ესა სჩანს) ვერცხლის თასი, მართა
გორგასლანის ქალისაგან და ხოსრო ჭილაძისაგან ვერცხლის
თასები. სვანეთის სხვა ეკლესიებში შეხვდებით ამგვარსავე ნივ-
თებს წარწერებით შემწირველთ გვარებისა: ორბელიანის, და-
დიანის, გურიელის, ვაჩნაძის, მაჩაბლის, წულუკიძის, ლეონი-
ძის, ჯაფარიძის და სხვა და სხვა. სპილენძის ქვაბები, კაცის და
ქალის სამკაულნი, ნადირის რქები და სხვანი შემოწირულნი

არიან თვით სვანებისაგან და ამგვარი შეწირულენა დღემდის არ შემწყდარა ხალხში. აქ საჭიროა შევნიშნო, რომ სპილენძის ქვაბებს სვანი სწირავდა ეკლესიაში მაშინ, როდესაც სპილენძის ვინმე ავად ჰყავდა და სიკვდილისა ეშინოდა; ხოლო სამკაულს, ნამეტურ ქალის საყურეებსა და „ჩაფრასტებს“ მაშინ, როდესაც ცოლ-ქმარს ზევრი ხნის ერთად ცხოვრების შემდეგ ვაჟი-შვილი შეეძინებოდათ. ქალის დედა მადლობის ნიშნად უთმობდა ეკლესიას თავის საუკეთესო ქონებას, ვერცხლის ნივთიულობას. ნადირის რქებს სწირავდა ეკლესიას მონადირე, ნიშნად მადლონისა. რაც შეეხება ძველ იარაღებსა და მონეტებს, იგინი, უეჭველია, შემოტანილია ხალხისაგან სხვა ქვეყნებიდან და შეტანილი შესანახად ეკლესიაში, როგორც ხალხის ერთადერთ საუნჯეში, სადაც არაფერი იკარგებოდა.

შვილდ-ისრის შესახებ, აი რას მოგვითხრობს ხალხი: ძველს დროში, სახელდობრ იმ დროში, როდესაც თოფი არ იყო მოგონილი, სვანეთში მოდიოდნენ მტრის ჯარენი, რომელთაც ხალხი ეკლესიის შემწეობით ერეოდა. იმათ ნადავლს ეკლესიაში ინახავდა სამახსოვროდ გამარჯვებისა. ზემოთხსენებული მოძრავი ქონება სვანეთის ეკლესიებისა თუ არ იმატებდა, არ იკლებდა, რადგანაც შემწირველთ რიცხვი დროის განმავლობაში მეტი და მეტი ჩნდებოდა. თვითონ ეკლესია არაფერსა საჭიროებდა, რომ მისი ქონებიდან რაიმე დაეხარჯა ხალხს მისთვის. ხატი და ჯვარი ეკლესიებს არ აკლდათ; ახალ ეკლესიებს ხალხი აღარ აშენებდა, რადგანაც ძველი აშენებულის რიცხვი მრავალი იყო. წირვა-ლოცვის დროს სახმარებლად წმ. სანთელი, ხალხისაგან შეწირული, ბლომად იყო. სამღვდელო სამკაულს თვითონ სასულიერო წოდება იძენდა. მართალია სპილენძის ქვაბებს ხალხი ხმარობდა ხორცის მოსახარშავად სოფლობაზე

და სახლშიაც აღაპების დროს, თსებს და აზარფეშებს არყინ
 სასმელად, კათხენის და სტაქნების მაგიერ, მაგრამ ^{საქართველოს} ^{საქართველოს}
 უკლებლივ შეჰქონდათ ეკლესიაში.

ეკლესიების გაქურდვა სვანისაგან ისეთი იშვიათი მოვლენა იყო, რომ ახალ მოდგმას მხოლოდ ერთი-ორი მაგალითი ახსოვს, რომ მის ხსოვნაში სვანს ეკლესია გაეცარცვა ამ უკანასკნელ დრომდე, ე. ი. 1874 წლამდე. ამ წელს სასულიერო მთავრობამ მისგან დანიშნული კომისიით ცნობაში მოიყვანა საეკლესიო უძრავი და მოძრავი ქონება. მაგრამ სამწუხაროდ ამ წლიდგან იწყება სვანეთში ეკლესიების გაქურდვა და გრძელდება დღევანდლამდე. მაგალითად, დაიკარგა, ანუ უკეთ ვთქვათ, მოიპარეს ვერცხლის თასი მულახის ერთ ძველ ეკლესიაში. 1877 წელს გაცარცვეს მესტიის მდიდარი წმ. გიორგის ეკლესია, რომლიდგანაც წაიღეს 1500 მანეთზე მეტად ღირებულ ნივთები და არსად არ აღმოჩნდნენ. 1800 წ. უშგულის ორს ეკლესიაში ორ ვერცხლის თასი სადღაც გაქრა და 1883 წ. მაისის 24-ს უშგულისვე ღვთისმშობლის ეკლესიიდან მოიპარეს თითქმის ყველა მისი მოძრავი ქონება, მაგრამ ჩვენდა სასიამოვნოდ, ნივთები არ დაკარგულან, რადგანაც ხალხმა მალე შეიტყო და კვალს მიაგნო. ამბობენ, რომ ლატალისა და ლენჯერის საზოგადოებათა ეკლესიებში აღმოჩენილა დაკარგულად აგრეთვე რამდენიმე ვერცხლის საეკლესიო ნივთები.

ამგვარად სამწუხაროა ეკლესიების გაცარცვა სვანეთში. პირველად იმისათვის, რომ გვიხატავს ხალხის ზნეობითს დაცემას, მეორედ, ხალხსა და ეკლესიას ეკარგება თავისი სიმდიდრე და მესამე, ჩვენს არქეოლოგიასა და ისტორიას ხელიდან უჭრება ძვირფასი მასალა.

ორივე ეს ცხიველი ერთნაირად უყვართ მთაბრუნებელსა და მცხოვრებთა. ამ ცხოველების მომხიბლავი სილამაზე, სიმარდე, მიუწვდომელს მთა-კლდეებში ცხოვრება და იწვიათი მათი დანახვა რაღაც მოწიწებას, ღვთიურს პატივისცემას ჰბადავს მთიელის გულში. სვანების აზრით, ყოველი კარგი და ლამაზი არსება ღმერთსაც ისე მომეტეზულად უყვარს, როგორც კაცსა; თავის საყვარელს არსებას იგი რაც შეიძლება ადამიანს აშორებს და თავისთან იახლოვებს. ასეთის თვალთ უყურებს ღმერთი ჯიხვსა და შურთხსაც, რომელთაგანაც პირველი გარეული ოთხფეხის გვირგვინია და მეორე — ფრინველია. ცაზე მყოფი ღმერთი განგებ აძლევს მათ ბინას თავის ახლო მაღალის მთების მწვერვალებზე, მიუდგომელს მაღალს კლდეებში, რომ დროგამოშვებით ინახულოს, და ისიამოვნოს თავის ქმნილებათა სიმშვენიერით.

მამალ ჯიხვს სვანები ეძახიან „კვიცრას“, „ღვაშს“ და „ხანს“ (ხარი). შუათანა ჯიხვს ე. ი. ახალგაზრდას — „მულეშირს“, ერთი წლის თიკანს — „ფოთრს“, ღებულ ჯიხვს — „დი-კვიცრას“, ან „დახულ-კვიცრას“. ტანად მამალი ჯიხვი ორის წლის მოზვერს არ ჩამოუვარდენა. რქებიან-ტყავიანად სრული ჯიხვი 7—8 ფუთზე მეტი გამოვა. ასე ვფიქრობ, რადგან დამთავრებულს ჯიხვს ხუთი ღონიერი კაცი უნდება, რომ თანასწორად დაყოფილი ერთის ღლის სავალიდან სახლში მოიტანონ, თუმცა სვანეზი ტვირთის ზიდვას კარგად არიან შეჩვეულნი.

ჯიხვი ტანის სიგრძით უფრო მეტია, ვიდრე სიმსხოთი; ჯიხვს შინაურ თხასავით აქვს წვერი და კუდი, ორივე მოკლე; ყურები თავთან შედარებით პატარა აქვს, თვლები მოდიდო,

პირი მოგროძო. თავზე აქვს უკან გადაყრილი ორი რქა. რქების სიგრძე სვანეთში ოთხნახევარ მტკაველს აღარ ემეტენა. ნიშნავია, რომ ჭიხვის რქების სიმსხო-სიგრძე სვანეთის სხვადასხვა ადგილას განსხვავებულია; მაგალითად, უშგულის საზოგადოების სანადიროებში ჭიხვს მომეტებული გრძელი რქები აქვს; იფარის და მულახის სანადიროებში კი — მსხვილი და მოკლე. კისერი და მკერდი ჭიხვისა გამბედაობის გამომხატველია; ჩლიქები გაყოფილი აქვს და რბილი, როგორც ცვილი. ამგვარი სირბილე ჩლიქებისა ძლიერ უწყობს ხელს ჭიხვს კლდეებში სიარულის დროს. ბალანი აყრია მოკლე, მსხვილი და ხშირი. წელიწადში ოთხჯერ იცვლის ბალანს. გაზაფხულზე ბალანი ჩალისფერისაა, ზაფხულში წაღლისფერი გადაჰკრავს, შემოდგომაზე შავი გამოერევა და ზამთრობით წმინდა რუხის ფერისაა.

სიგემრიელით ჭიხვის ხორცს ვერა ცხოველის ხორცი ვერ შეედრება. ჭიხვმა ძალიან გასუქება იცის. მონადირეების სიტყვით, მსუქანი ჭიხვის პოხილი¹ ერთს ფუტს აიწონის და ფერდის ძვლებზე სამი ოთხი თითის დადება ქონი აქვს ხოლმე სისქითაო.

საცხოვრებლად ჭიხვს მიუდგომელი მთა-კლდეები უყვარს. გასაოცარი მარდი და ხერხიანი მოსიარულეა კლდეებში! იქ სადაც არაფერს სულდგმულს ფეხის მოკიდება არ შეუძლიან, ჭიხვი არხენად დაიარება. ერთი კლდის წვერიდან მეორეზე გადახტომა, წვეტიანის კლდის ნაპრალის თავზე ოთხივე ფეხებით დასკუპება — ჩვეულებრივი და ადვილი საქმეა ჭიხვისათვის. მონადირეებს შენიშნული აქვთ, რომ ჭიხვი სიარულის დროს, თუ გაუჭირდა რქებსაც ხმარობს. ვსთქვათ, მაგალითად, ჭიხვი

¹ პოხილი-ქონი.

მოჰხვდა იმგვარს მალალს კლდეს, საიდგანაც არც წინ, არც უკან და არც ჭვევით ფეხის გადადგმა აღარ შეიძლება და აქ ზემოთ კი ხედავს კლდის თაროს, შეჭრილს, რომელზედაც პსურს ახტეს, რადგან სხვა გზა არსაით დარჩენია, მაგრამ რომ შეხედო, იტყვი აქ შეხტომა შეუძლებელიაო; შეუძლებელია იმიტომ, რომ წინა ფეხებით თაროს ნაპირს ვერ შესწვდება. ერთი ეს და მეორეც ისა, რომ თუ პირი იბრუნა შეხტომის დროს კლდისაკენ და უკანა ფეხებზე დადგა, მაშინვე გადატრიალდება, 100—150 საყენის სიმაღლიდან ძირს ჩამოვარდება და სრულებით დაიმსხვრევა. ამგვარს გაჭირვებაში თავს იხსნის ჯიხვი რქების შემწეობით; ტანის მოუბრუნებლად უკანა ფეხებზე აიწევს, უცებ შემოჰკრავს რქის წვერებს კლდის თაროს განაპირას, შემდეგ, — რაც ძალა და ღონე აქვს — რქის წვერებზე ჩამოკიდებული ჯიხვი ტანის უკანა ნაწილს აიგდებს და კლდის თაროში ავარდება. აქ ჯიხვი დამშვიდებულია; მონადირის შიში არა აქვს, რადგან თოფის სასროლად ახლოს ვერ მიეკარგნა და კიდევ რომ მიეკაროს, მოარტყას თოფი, მონადირისათვის ჯიხვი მაინც დაკარგულია, რადგან აქვე მოკვდება და იმის ხორციტ მარტო არწივები დახემსდებიან.

ჯიხვი ღონიერია; მარტო თავში და გულ-ღვიძლში მოხვედრილი ტყვია ჰკლავს; სხვა ადგილას დაჭრილს ჯიხვს მეორედ-მესამედ კიდევ უნდა მოარტყან ტყვია, რომ მოკლან (ჩვენ ვამბობთ სვანურ კაჟიან თოფებზე და არა ახალის სისტემის თოფებზე, როგორც მაგალითად, პიბოდე, ბერდენკა). მძიმედ დაჭრილს ჯიხვს ძლივს იკაეებს ორი ღონიერი ძაღლი.

ჯიხვი სჭამს წვრილ ბალახს, რომელიც ხარობს ახლად აღეჭრულის თოვლის ნადებ ადგილებზე, ხავსს, სხვადასხვა ხის ფოთლებს და კვირტებს. ზამთრობით ჯიხვი კლდის თაროებშია

დამწყვედელი. მონადირეებმა დამარწმუნეს, ვითომ ამგვარს
თაროებში შურთხი ზაფხულ-შემოდგომობით ბალანსი ინახავს
ჯიხვის გამოსაკვებად; თვით შურთხი კი ჯიხვის განაღდებას
და ამგვარად ირჩენენ თავს ორივენი. დამტკიცებულია, რომ
ჯიხვები დიდი შიმშილის დროს ერთიმეორის ბალანსს სჭამენ;
ამას ცხადად გვიმტკიცებს გაზაფხულზე მოკლული ჯიხვი. ამ
ჯიხვს რომ კუჭი გაუსინჯოთ, ჰნახავთ ბალანსს, ბურთის მსგავსად
დარგვალეხულსა. დღე ჯიხვი კლდის თაროებშია და იცოხ-
ნება. საჭმელზე გამოდის ალიონზე და დღე და ღამის გაყრაზე
საღამოს. კლდის თაროდამ გამოსული ჯიხვი ჩაპყვება სერს,
ხევს, გზადაგზა ჭამს ძლიერ ჩქარა და მაღიანად. ხევის ძირს თუ
მლაშე წყალი ეგულება, მივა იქ, დაეწაფება და ისევ უკან დაბ-
რუნდება თაროში ნელ-ნელა, მუცელგამოვსებული საჭმელ-სას-
მელითა. შევა თაროში და არის იქ გაჩერებული საღამომდე.
საღამოს ისევ გამოვა საჭმელზე, როგორც დილას და ასე ყოველ
ცისმარე დღეს. მონადირეებმა ეს ჩვეულება ჯიხვისა იციან და
ამიტომაც დილა-საღამოს უდარაჯებენ ამ მლაშე წყალზე, ან
სავლელს გზებზე და ჰხოცავენ. ჯიხვებს ჯოგ-ჯოგადაც უყვართ
ცხოვრება, თუმცა მათი ჯოგი ისე დიდი კი არასოდეს იქნება,
როგორც არჩევბისა. მონადირეების სიტყვით, ჯიხვის ჯოგი ასა-
მდე იშვიათად ავა. ჩვენ რამდენჯერმე გვინახავს ჯიხვების ჯოგი
და უნდა მოგახსენოთ, რომ უკეთესი სანახავი არა იქნება რა.
ტყუილადა კი არ ამბობენ სვანელები, რომ ჯიხვების ჯოგის შეხე-
დვით ღმერთიც კი სიამოვნებას გრძნობსო.

მონადირეებს შეუმიჩნევიათ, რომ თუ ჯიხვები ერთად ათზე
ნაკლები არ არიან, მაშინ ამათ უთუოდ ჰყავთ მიჩენილი ერთი
ჯიხვი ყარაულად. ეს ყარაული იმ დროს, როცა სხვები დამშვი-
დებით შეექცევიან ჭამას — არცა სჭამს, არცა სვამს, მხოლოდ

გაშმაგებულივით ერთი სერიდან ან გორიდან მეორეზე გადა-
 რბის, გადახტის და თვალყურს ადევნებს იმ ადგილის ვარდნილ
 სადაც ჭიხვები არიან, რომ ხიფათი არაფერი მოუვიდეთ, მონა-
 დირე არსაით მიეპაროს და მისმა ცხელმა ტყვიამ რომელიმე
 მისი მოძმე არ გააციოს.

ყარაულმა ჭიხვმა თუ რაიმე საფრთხე შენიშნა, მაშინვე
 შეატყობინებს ჯოგს და ყველანი გაჰქრებიან საშიშარ ადგილი-
 დან. შეშინებული ჭიხვის ჯოგი ძრიელ შორს გასწევს ხოლმე.
 მონადირე ყველაზე უფრო იმას ცდილობს ხოლმე, რომ ეს ყა-
 რაული როგორმე მოჰკლას, რადგანაც მერმე ჯოგს გზა და კვა-
 ლი ებნევა, იფანტება და მონადირეს შეუძლია ჯოგიდანაც კი-
 დევ დაინარჩუნოს რამდენიმე ჭიხვი. მე თვითონ ჩემს თავს არ
 ვუჭერებდი, როცა ამას ჩემის თვალითა ვხედავდი და როცა ერ-
 თხელ დაშინებული ჭიხვები გაუვალს კლდეს სეტყვასავით მის-
 ცვივდნენ: ზორბა ტანისა და მარდი ცხოველები, არშინიანის,
 უკან გადაყრილის რქეწის პატრონები ისე დახტოდნენ კლდის
 ნაპრალებში, თითქოს ქაჯები არიანო. დღესაც მოჩვენება მგო-
 ნია ეს სურათი!

ჭიხვი ფრთხილია და ამიტომ მონადირეს დიდი ხერხი და
 გამოცდილება უნდა ჰქონდეს, რომ ჭიხვმა სათოფეთ მიიკაროს.
 მონადირეებმა გამოცდილებით იციან, რომ ჭიხვი კაცის ნიავს
 იკრავს და ამისათვის იმ მხრიდან, საიდანაც ქარი ჰქრის, არაო-
 დეს არ მიეპარება ჭიხვს, თორემ უთუოდ ალღოს აიღებსო. ჭი-
 ხვებს ჰხოცავენ საზოგადოდ ყოველთვის, მთელის წლის გან-
 მავლობაში, ყველაზე მომეტებულად კი შემოდგომაზე. ზამთა-
 რში, როდესაც დიდი თოვლი მოვა, მონადირეები გაუძღვენიან
 ხალხს ჭიხვებზე სანადიროდ. მონადირეები კლდეში მიმდგარს
 ჭიხვებს გამოყრიან, ხალხი ქვევით უცდის ხევში. ჭიხვი თოვლ-

ში იფლება, აღმართზე ვერ აღის, მარტო დაღმართში იშლება. მანამ შეუძლია ხტის. ბოლოს იღლება და რჩება ^{ფრეველი} ამ დროს მიდიან ძაღლებით და ხშირად თოფუკრავბ ^{მსუქარა} ჯიხვებსა. ამგვარი საჯიხვე ადგილები ყოველ საზოგადოებას აქვს. დედალ ჯიხვს ტანიც და რქენიც უფრო პატარა აქვს, ვიდრე მამალს ჯიხვს. ბოტობას ჯიხვები იწყებენ ნოემბერში, თიკნები ეყოლებათ ხოლმე ივნისში. მომეტებულ ნაწილად ჯიხვს ერთი თიკანი ეყოლება ხოლმე, იშვიათად ორი, სამი კი არასოდესო, დამარწყუნეს მონადირეებმა.

ჯიხვების ტყავებიდან მონადირეები ქურქებს ჰკერავენ ზამთრისთვის. თვითო ჯიხვის ქურქი ფასობს 4—6 მანეთად.

სამწუხაროდ ჯიხვი თანდათან ცოტადდება. სვანეთის მონადირეები რაღაც დვთისწყრომას აბრალებენ, რომ უწინდებურად ჯიხვის დიდ ჯოგებს ვერ პოულობენ ახლა; მიზეზი კი ჯიხვების შემცირებისა ცხადია: მუდამ წელს ხოცავენ ზლომად, ხოცავენ გაურჩევლად დედალ-მამალსა, მაკეს და თიკნებსა და, უეჭველია, შემცირდება მათი რიცხვი, მაშ რა მოუვათ. ჩვენ ვიცით, რომ უშგულის საზოგადოებაში, სადაც ყველაზე მომეტებულს ჯიხვებს ხოცავენ, 1882 წელში მონადირეებს მოგვალათ 27 ჯიხვი. ენგურის ხეობაში 11 უშგულისთანა საზოგადოებაა და ცხენისწყლისაში — 3. ერთთავად თვითეულს საზოგადოებაში ენგურის ხეობაში 15 მოკლული ჯიხვი რომ ჩავაგდოთ და ცხენისწყლის სამ საზოგადოებაში ათ-ათი წელ ჩწადში, დავინახავთ, რომ მარტო სვანეთში ყოველს წელიწადს იხოცება ორასთვრამეტი ჯიხვი. ეხლა ავილოთ ზემო რაჭას სოფლები (დები, გლოლა, ჭიორა) და ჩრდილოეთის კავკასიის დიდ ქედთან მდებარე საზოგადოებანი — ყარაჩა, ბახსანი, ყეგემი და სხვა, რომელთაც სვანებზე ნაკლებად არ უყვართ ჯიხვის ხორ-

ცი. დაახლოვებით ვიანგარიშით მათ მიერ მოკლული ჯიხვების/რიცხვი და მაშინ დავინახავთ, რომ სვანეთის სიგრძეზე ყველაზე სიის დიდი ქედის ორთავე ფერდობზე და მის შტოებზე უკლებლადში უნდა იხოცებოდეს არანაკლები 300 ჯიხვისა. ეს რიცხვი ჩვენ ძლიერ ნაკლები გვგონია და არა მეტის-მეტი. არ უნდა დავივიწყოთ ისიც, რომ მრავალი ჯიხვი ფუჭდება კლდეზე გადავარდნით და შეავისაგან. სვანეთის მონადირეები ხშირად პოულობენ ნაშვავებში შიგ გახვეულს დიდრქიან ჯიხვსა.

ფრინველებში სვანებს ძლიერ უყვართ შურთხი, რომელსაც სვანები სამს სახელს უწოდებენ, — თავისუფალ და სადალიანო სვანეთში „კოჯა ქათალ“ (კლდის ქათამი) და „მუყელ“ (მყივანა), საბატონო სვანეთში კი „ქვან“. ამ ფრინველის საცხოვრებელი ადგილი მიუფალი და თვალუწვდენელი კლდეებია, სადაც ფეხმარდი ჯიხვიც კი ვერ მიუდგება. ამ მიზეზის გამო შურთხს მონადირენი იშვიათად ხოცვენ. ჩვენ არ ვიცით, კავკასიის მთებში ეს შშვენური ფრინველი ყველგან არის თუ არა; ვიცით კი მხოლოდ, რომ ზემო რაჭას სოფელ ურავისა და ლიხეთის მთებში არის და აქ ამას ეძახიან „ჯიხვის ინდოურს“. ესევე ფრინველი უნახავს ბ-ნს გ. ყაზბეგს აჭარას, ხირხათის მთაზე.

შურთხი ტანად შინაურ ქათამზე უდიდესია; ფერად მამალი რუხ-მოთეთროა; დედალი ქვიშარია, ე. ი. მოთეთრო ქვიშისფერი. მუცელსა და მოკლე კუდქვეშ თეთრი ბუმბული აქვს. ლამაზი თავი მოკლე და მობრტყელო ნისკარტით; მსხვილი თვალეები და ტანის შესაფერისი კისერი ძლიერ ამშვენებენ უიმისოდაც ლამაზს შურთხსა. კაკანი იცის ძალიან ხმით და ამისათვის სვანები ამბობენ — შურთხი კი არა კაკანებს (კარკაცე), არამედ სჭექსო (აჭქუნე). ერთნაირად მისი ხმა სტვენასა ჰგავს.

ფრინავს ჩქარა, თითქო ფრთებზეუკუმშავადო და დიდ მანძილზე. ისე ჩქარა გარბის (ლიგორე), რომ გაკენებულ ცხენიც ვერ დაეწევა. ბუდეს იკეთებს კლდეებში და ხმგვარად, როგორც სხვა ფრინველები. ათ კვერცხზე მეტი შურთხის ბუდეში არავის უნახავს. კვერცხი ჭორფლიანი, ფორაჯიანია. ვერ მითხრეს რამდენს ხანს უნდება ბარტყების გამოჩეკვას და აგრეთვე ვერც ის გავიგე, ეხმარება თუ არა მამალი დედალს ბუდობის დროს; ეს კი იციან მონადირეებმა, რომ ბარტყებს მამალიც უზიდავს საკმელსა.

შურთხის ხორცი სხვა ფრინველების ხორციან შედარებით მოთეთრო და გემრიელია. შურთხი სჭამს ბალახს, წვრილ კენჭებს და სილას. ქვიშა და კენჭები ჩემის თვალით მინახავს მოკლულის შურთხის კუჭში. შურთხი ღონიერია; ორი ცოცხალი შურთხის დაკავება ერთად კაცს უძნელდება. შურთხმა კბენა არ იცის. ზამთარს კლდეებში ატარებს და როგორც ზემოდა ვსთქვით, ჯიხვის განავლით ირჩენს თავსა. ზოგნი ამბობენ, შურთხს დათვისავით სძინავს მთელი ზამთარიო (ლაჯუჰს არი), მაგრამ ეს ცხადია — ტყუილი უნდა იყოს. ფრანგებს, რომელთაც ყველაფერში შნო და გემო აქვთ — ეტყობათ, ძლიერ მოსწონთ ეს ფრინველი. ამ ორი წლის წინათ ერთს ტფილისას რუსულს გაზეთში ვილაცა სწერდა, რომ პარიჟში ერთი საზოგადოება „общество аклиматизации диких животных и птиц“ ორი ათას ფრანკს იძლეოდა დედალ-მამალ შურთხშიო. შეიძლება მოვესწროთ იმ დროს, როდესაც მოშინაურებული შურთხი ისევე დადიოდეს ჩვენს კარ-მიდამოზე, როგორც ქათმეზი. აქ დავუმატებთ, რომ სვანეთში გაზაფხულზე შურთხს მახით იჭერენ, მომეტებულად ბარტყებს. ცოცხალი შურთხი და მისი

ბარტყები რამდენიმე დღე ჰყოლიათ სახლში, მაგრამ არაფერს
სჭამენ და იხოცებიან.

სვანეთი 27 აბგისტო

წელს კარგს მოსავალს მოელიან სვანები; ნამუშევარი კარგი დადგა; თივაც საკმაოდ მოუვიდათ. მკისა და თიზვის დაწყება კი ჩვეულებრივ გვიან მოხდა, რადგანაც 20-ს ივნისიდან 7-ს აგვისტომდე თითქმის მუდამ ავდარი იყო. მთა ადგილებში, მაგალითად, უშგულის საზოგადოებაში, 17-ს აგვისტოს დაიწყეს მკა, რადგან მანამდე ნამუშევარი არ დაიწყო.

სვანეთში ისევე ბუდობს წყეული სახადი, რომელმაც ამ ორის წლის განმავლობაში ზევრი სვანი იმსხვერპლა და აწიც თავისას არ იშლის. ექიმი იყო სვანეთში დროებით გამოგზავნილი, მაგრამ ავადმყოფ სვანებისათვის მას არაფერი სარგებლობა არ მოუტანია; მოვიდოდა რომელსამე სოფელში, იკითხავდა, აბა ვის ოჯახში არის სნეულობაო, და როცა შეიტყობდა, კარბოლის სიმკავეს აძლევდა სახლში მოსაპყურებლად. ამითი ათავებდა თავის მკურნალობას. ავადმყოფს სახლში არ ნახულობდა, დაჯდებოდა ერთს ადგილას და ეუბნებოდა ხალხს: აქ მომიყვანეთ ავადმყოფი და ვნახავო. მძიმე ავადმყოფს, რასაკვირველია, იქ არავინ მიუყვანდა.

სვანეთის ბოქაული, ბატონი აეტოვსკი, დაითხოვეს, ეს ადვილად მოსალოდნელი იყო, რადგანაც ხალხს მისი არაფერი ესმოდა და მას ხალხისა; ამიტომ მისი თარჯიმანი ხალხს იმას კი არ ეუბნებოდა, რასაც ბოქაული ამბობდა, არამედ რასაც თვითონ მოინებებდა. ბოქაულად ამქამად დანიშნეს სვანი, თ-ღი

ჯ. დადეშქელიანი, რომელზედაც ჯერ-ჯერობით არაფერს ვიტყვი. სვანეთი ისეთი მიყრუებული მხარეა, რომ ბრძანდებოდა ბევრი რამ შეუძლიან: ავიც და კარგიც. ვისურვებთ, რომ ეხლანდელს ბოქაულს ავი არა და კარგი კი ბევრი ექმნას თავის სამშობლო კუთხისათვის.

სვანეთში მობრძანდა ზაფხულში გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი ყოვლად სამღვდელო გრიგორი. ცუდი ამინდი დაუდგა და ალბათ ეს იყო მიზეზი, რომ ყველა სოფლები ვერ დაიარა. სვანეთს ეწვია აგრეთვე ლეჩხუმის მაზრის ახალი უფროსი ბ-ნი ალშიბაია. ბ-ნი ალშიბაია მოგზაურობდა იმისათვის, რომ სხვათა შორის, აეხსნა ხალხისათვის სამხედრო ზეგარის საქმე. სვანეთიდან გამოწვეულია 100 კაცი, რომელთაგანაც, როგორც შევიტყვე, ათი კაცი უნდა წაიყვანონ სამსახურში კენჭით. ერთი დაბრკოლებაა სვანეთში ჯარში გასაწვევი კაცისათვის: მათ არა აქვთ მეტრიკა... თვითონ სვანებმა თავისი წლოვანება იციან ზეპირად, მაგრამ კანონის წინაშე ეს ზეპირად ცოდნა ვერაფერი საბუთია, მას არავენ შეიწყნარებს.

მოგზაურთაგანი წელს სვანეთს ეწვივნენ რამდენიმე გერმანელი, ვენგრიელი, გეოგრაფი—წევრი ლონდონის გეოგრაფიულის საზოგადოებისა, ბ-ნი დეიჩი, რომელიც ეს სამი წელიწადია, ყოველს ზაფხულს მოდის სვანეთში; სეკრეტარი იმავე ლონდონის საზოგადოებისა ბ-ნი ფრეშვილდი და ორიც რუსი. გერმანელები გადავიდნენ „დონდუზ-ორუნის“ უღელტეხილზე იალბუზისაკენ, დეიჩმა განვლო მოქალის უღელტეხილი, რომელიც უძნელეს უღელტეხილად არის ცნობილი და რომელზედაც გამოცდილ სვან მონადირეებსაც უჭირთ სიარული. დეიჩს თანა ჰყავდა ფოტოგრაფი; ბატონი ფრეშვილდი კი მდ. ენგურის სათავედან გაუდგა გზას და მდინარე რიონის სათავემდე მივი-

და, იმ გზით, რა გზითაც ჩვენ წავედით 1885 წელს, რომელიც აღწერილი გვექონდა შარშანდელს „ივერიაში“. ბ-ნი ვინაა? დი კიდევ ყოფილა სვანეთში, სახელდობრ, 1868 წ. და ამავე წელს ასულა იალბუხსა და ყაზბეგზე, რომელიც დანიშნული აქვს თავის სამგზავრო ჯობზე.

საბიბლიოგრაფიო შენიშვნა

1864 წ. „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელმა საზოგადოებამ“ დაჰბეჭდა ტფილისში „ლუშნუ ანბანი“ (სვანური ანბანი). როგორც სჩანს უსლარის შრომის („კავკასიის ეტნოგრაფია“ ნაწ. 1) წინასიტყვაობიდან, ეს სვანური ანბანი შეუდგენია განსვენებულს ბართოლომეის, ზემოდ დასახელებულ საზოგადოების მინდოზილოზით. უკანასკნელს განზრახვა ჰქონდა „ლუშნუ ანბანი“ სახელმძღვანელოდ გაეზადნა სვანეთის სკოლებში, რომელთ დაარსებასაც აპირებდა სვანეთში. სკოლები არ დაარსებულა და ამისათვის ეს ანბანი უხმარად დარჩა. ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოება ამჟამად სვანეთში ორს სკოლასა ჰმართავს. წეიძლება ეხლაც ფიქრადა აქვთ, რომ ეგვე ანბანი შეიტანონ სახელმძღვანელოდ სვანეთის სკოლებში და ამისათვის საჭიროდ მიმაჩნია ორიოდ სიტყვა ვთქვა.

„ლუშნუ ანბანი“ 147 გვერდს შეიცავს. პირველი გვერდის ნახევარი უსლარის მიერ შედგენილს აღფაბეტს უჭირავს, რომელსაც საფუძვლად რუსული ასოები უძევს. მთელი ნახევარი გვერდი აღფაბეტას შემდგენელს მოუნდომებია იმ 13 ასოს ახსნისათვის, რომელნიც რუსულში არ მოიპოვება სვანურის ხმარების გამოსახატავად, ხოლო ქართულში კი არის. უსლარი ამ ასოებს ასე განმარტავს: ესა და ეს გასვანებული რუსული ასო

უდრის ქართულს: ღ, ჯ, ძ, ჰ, ქ, ფ, ყ, თ, პ, წ, ჰ-ს. წიგნის მესამე გვერდიდან მეთორმეტემდე მოყვანილია სვანურის სიტყვები, თარგმნილი ჯერ ქართულად, და მერმე რუსულად. 12—27 გვ. ლოცვები, სიმბოლო სარწმუნოებისა, ათი მცნება და ცხრა ნეტარებანი. შემდეგ იწყება შემოკლებით „ისტორია“ ძველისა და ახლის აღთქმისა, რომელიც გაჭიმულია 85 გვ-მდე; აქედან წიგნის ბოლომდე: Приложение к сванетской Азбуке. Сборник слов. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ როგორც სიტყვები, ისე ლოცვენი და ისტორია ამ წიგნში სამს ენაზეა მოყვანილი: სვანურსა, ქართულსა და რუსულს ენებზე. როგორც სახელმძღვანელო „ლუშნუ ანზანი“ ყოვლად უვარგისი რამაა: წიგნში ყველაფერი დომხალივით არეულ-დარეულია, არც ერთი პედაგოგიური დედაზრი არ არის დაცული. ანზანის შემდგენელს, განსვენებულს ბართოლომეის ასოების დასწავლის შემდეგ, მოსწავლე პირდაპირ ცაზე აჰყავს და იქაურობას აცნობს, თითქოს სვანის ბავშვისათვის დედამიწაზე არაფერი მოიძებნებოდეს სასწავლო! მაგალითად, პირველი სიტყვა, რომელიც სვანის ბავშვმა უნდა დაისწავლოს ასოებს შემდეგ, არის ცა, მეორე — ცისიერი (Метеоръ), მესამე — მზე, მეხი და სხვა; მხოლოდ მე-20, 21, 41, 42 სიტყვებია: ხელი, დედა, მე, შენ, მაგრამ ამათ შემდეგ ისევ შედარებით უმნიშვნელო სიტყვები იწყება: სი-რცხვილი, ფერი, ზამთარი, ცვარი, ქარი, ნაპირი, სალტე, ბალი და ბოლოს ფრაზა, „სათხილმო? გქონდა თუ არა მთაზე?“, როდესაც სიტყვა თხილამური ზემოდ არსად ნახსენები არ არის. ამგვარადვე არეულ დარეულია „Сборник слов-ც.“-ის სიტყვაც ენაზე მისდგომია შემდგენელს, აულია და ჩაუწერია, განურჩევლად იმისა, გასაგებია ეს სიტყვა ახალ მოსწავლე ბავშვისათვის თუ არა. ამას ისიც დაუმატეთ, რომ მომეტებული

ნაწილი სვანურის სიტყვებისა შეცდომით არის ჩაწერილი და
მაშინ ცხადად მივხვდებით, რა სახელმძღვანელოც უნდა ყოფილიყო
ეს ხელდახელ გამომცხვარი „ლუწუ ანბანი“. მაგრამ ეს ყოველივე
ლივე წერილმანია მასთან შედარებით, რასაც ქვემოთ აღვნიშ-
ნავთ. თავი და თავი ნაკლი ამ ვითომდა სახელმძღვანელოსი ის
არის, რომ ლოცვები და სამღვთო ისტორია სვანურად თარგმ-
ნილი არ ეთანხმება დედანს, ერთობ გადასხვაფერებული და და-
მახინჯებულია. ჩვენი აზრით, თუ სვანის ბავშვმა ისე შეისწავლა,
როგორც „ლუწუ ანბანში“ მოყვანილი, შეიძლება დიდი უსიამო-
ვნო შედეგი მოჰყვეს...

წიგნი შეცდომებით არის სავსე თავიდან ზოლომდე. სკო-
ლებში მისი ხმარება ნამდვილს ვნებას მოუტანს სვანების სა-
რწმუნოებრივსა და ზნეობრივს აღზრდას.

წერილი რედაქციის მიმართ

ნება მიბოძეთ თქვენის გაზეთის საშუალებით გულითადი
მადლობა გამოვუცხადო: 1) „ქართველთა შორის წერა-კითხვის
გამავრცელებელ საზოგადოებას,“ რომელმაც გამოგზავნა სამი
თუმანი ფული (30 მ.) მოსახმარებლად ჩემდა რწმუნებულ
იფარის სკოლის ღარიბ მოსწავლეთა ტანისამოსისათვის, და 2)
ქუთაისის სათავადაზნაურო სასწავლებელს, რომელმაც უფა-
სოდ დაუთმო ხსენებულისავე სკოლას საკლასო დაფა.

წერილი რედაქციის მიმართ

ნება მიბოძეთ თქვენის გაზეთის საშუალებით მადლობა გა-
მოვუცხადო ბ-ნ ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ლოლობერიძეს, რომ

მელმაც ოცდახუთი (25) მანეთი შემოსწირა რწმუნებულს ჩემ-
მდა იფარის სკოლისათვის ახალის შენობის ასაგებებლად.

წერილი რედაქციის მიმართ

თქვენის გაზეთის საშუალებით ვაუწყებ რა საზოგადოე-
ბას, რომ ნენა მივიღე სვანეთში სამკითხველო წიგნთსაცავის
გახსნისა, მივმართავ და ვსთხოვ ხელი შემიწყონ ამ საქმეში წიგ-
ნებისა და ფულის შემოწირვით.

ვსთხოვ ტფილისისა და ქუთაისის წიგნების გამომცემელ
ამხანაგობათ და კერძო ავტორებ-გამომცემლებს, თავიანთი გა-
მოცემანი თითო ან მეტი ეგზემპლიარი დაუთმონ სვანეთის ბი-
ბლიოთეკას. საჭიროდ მიმაჩნია აქვე შევნიშნო, რომ ტფილისის
ამხანაგობამ შარშანვე გადმომცა თითო ეგზემპლიარი თავისს
გამოცემათა; აგრეთვე ყველასაგან პატივცემულმა ბ-მა ი. გო-
გებაშვილმა და ზ. ჭიჭინაძემ დამითმეს თავიანთი შედგენილ-
გამოცემული წიგნები. რამდენიმე სხვა ავტორებისაგანაც მივი-
ღე თითო წიგნი, რომელთა სახელი და გვარი თავისს დროზე გა-
მოცხადდენა გაზეთში. შემოწირულება წიგნებით თუ ფულით
უნდა გამოგზავნონ ამ ადრესით სელ. Цагери, священнику
Виссариону Нижарадзе. ვსთხოვ „კვალის“ რედაქციას ეს
წერილი გადაჰბეჭდოს თავისს გაზეთში.

წერილი სვანეთიდან

საუცხოვრო ზამთარი სდგას ჩვენში; თოვლი ნახევარს
ადლს არ აღემატება და ტერმომეტრი მარტო სამჯერ დაეშვა 10
გრადუსამდე, სახელდობრ, 5, 6 და 18 იანვარს; 24-ს წვიმაც კი

იყო. ამ მხრივ წრევანდელი ზამთარი ჰგავს 1895 წლისას, როდესაც ასე ცოტა თოვლი იდგა და 27-ს იანვარს, როგორც შემინიშნავს უბის წიგნში, წვიმაც ყოფილა. ხალხს ადგილობრივად იანვრის წვიმა, რადგან მისის ფიქრითა და გამოცდილებით, იანვარში წვიმამ კვირიკობის თვეში გვალვა იცისო, რაიცა სრულიად აფუჭებს სვანეთში ნამუშევარს.

მამაკაცები ჩვეულებრივ სამუშაოდ არიან წასულნი ქუთაისის გუბერნიის სხვადასხვა ადგილას და ამიტომ ყოველგვარი ოჯახური საქმე მარტო ქალებს აწევთ კისერზედ. სიღარიბემ ძალა დაატანა სვანს და ზამთრობით უნდა მოსცილდეს თავისს ოჯახს, სადაც უწინ არხეინად ატარებდა დროს.

ძლიერ გამოიცვალა უკანასკნელს ხანებში სვანების ეკონომიური ყოფა-ცხოვრება: ხალხი თანდათან ღარიბდება. პირველი მიზეზი სიღარიბისა სახნავ-სათეს ადგილების ნაკლებობაა. რაც ამ ოცი წლის წინად ერთს ოჯახს ჰქონდა მიწა-ადგილი, იგი დღეს სამს და ოთხს უჭირავს და, რასაკვირველია, თუ ერთის ოჯახისათვის საკმაო სახნავ ადგილმა ოთხი ოჯახი ვერ გამოჰკვებოს.

ადგილის სივიწროვეს სვანებმა მარტო ეხლა მიაქციეს ყურადღება და შარშან რამდენიმე მოსახლემ სთხოვა მთავრობას სამოსახლო ადგილი დაღის ხეობაში, აფხაზეთში, მაგრამ უარი მიიღეს საყოველთაო ცნობილ მიზეზისა გამო. ორი გზა-დადარჩენია ხალხს: გაიწიოს ენგურის ჩაყოლებით ორთავე ნაპირას, სამეგრელოსაკენ და ცხენისწყალის სათავეში მდებარე ადგილებისაკენ, სადაც XIV—XV საუკუნეებში 400 მეკომურს უცხოვრია და სადაც ახლა მხოლოდ ოთხი მეკომური-ლა ბინადრობს. მდ. ენგურის ჩაყოლებაზედ, სადაც ყოველ წელიწადს ემატება მცხოვრებთა რიცხვი, უწინ ბევრი მოსახლე ყოფილა;

ამას ამტკიცებენ ნასოფლარები, ნაეკლესარი და სხვა. შესანიშნავია, რომ აქ ძველად საჭირო ადგილას წყალი აგურის მშენებლობით ჰქონიათ გაყვანილი, რასაც ეხლა ხშირად ჰხედავს ხალხი ყანების ხვნის დროს. სიტყვამ მოიტანა და აქ ერთი ამბავი უნდა გაცნობოთ; შარშან ზაფხულს ერთ ამ ადგილთაგანში ჩუბეხეველმა სვანმა, როდესაც სათიბს წყალს უკვალავდა, ნახა მიწაში დაფლული თიხის ქოთანნი და შიგ ოქროს მანეთები, მისის სიტყვებით თოთხმეტი (ეხლა კი ამბობს ოცდაერთი) და რალაც ნივთები და თვლები, მაგრამ სახელდობრ რა — არავის უმხელს მნახველი. ოქროს მანეთი მე თითონ მინახავს; ზომით და წონით ეხლანდელ ხუთმანეთიან ოქროს ტოლა არის; ერთს მხარეს დახატულია ბიუსტი გვირგვინოსან მეფისა და კიდევ ზედ სამი ბერძნული ასოა დაწერილი. მეორე მხარეზედ დახატულია ოთხფეხი ცხოველი, ძელზედ შემდგარი და იქვე დახატულია პურის თაველი. ვისია ეს ფული, ან რომელ საუკუნეს ეკუთვნის, არ ვიცი.

ექიმი და მომრიგებელი მოსამართლე, დიდი ხანია, რაც ზამთრობით სვანეთში არა სცხოვრობენ, თუმცა სვანეთში მოსამსახურეებად ითვლებიან. ამას არასანატრელი შედეგი მოსდევს ხალხისათვის: უექიმობის გამო სვანი უბრალო ავადმყოფობის მსხვერპლი ხდება და ეთხოვება ამ წუთისოფელს. თუ სვანეთში რომელიმე მოსამსახურე ავად გახდა, ერთობ ძვირად უჯდება ექიმის აქ უმყოფლობა. ერთი აქ მომსახურეთაგანი შარშან ზამთარში წამოიღეს ჯალავრით ექიმთან 150 ვერსის მანძილზედ და მერეც ამ მოკლე ხანში. ადვილი მისახვედრია, რა ხარჯიც მოუნდებოდა ამგვარ და ამ სიშორეს ჯალავრით გასეირნებას. სამის წლის წინად, ერთს აქაურს მღვდელს ცოლი გაუხდა ავად. ცაგერიდან ექიმისა და ბებიქალის მოყვანა,

როგორც სარწმუნოდ მითხრეს, 150 მანეთი დაუჯდა. რაც შეეხება მომრიგებელ-მოსამართლის ზამთრობით, ე. ი. ათეულობის სხვაგან ყოფნას, ის შედეგი მოჰყვა, რომ თუ ყველა დასახლებიდან ცხრა დანაშაული მაინც დაუსჯელი რჩება, რადგან, სხვადასხვა გაიძვერა კაცის მეოხებით დამნაშავე თავს იძვრენს მის მიერ ცხადად ჩადენილ ბოროტმოქმედებისაგან. ამ გარემოებაში ის აზრი დაჰბადა სვანეთში, ვითომ რუსის კანონი დამნაშავეს არ სჯიდეს და ამ უკანასკნელმა უფრო გაახშირა — უწინდელთან შედარებით — აგვაცოცხა.

როგორც მკითხველი ხედავს, ამ მხრით სვანეთის საქმე რიგიანად არ მიდის, მაგრამ ამისდა მიუხედავად საიმედო ნიშნებსაც ვხედავთ: მე მოგახსენებთ სვანეთში სკოლების დაარსების ამბავს. წარსულის წლის სექტემბრიდან აქ დაარსდა სამი სკოლა, სამივე კავკასიაში მართლ-მადიდებელ ქრისტიანობის აღმდგენელ საზოგადოების ხარჯით. სწორედ ღირსია ყოველგვარი მადლობისა და ქება-დიდებასა ეს საზოგადოება, რომელიც დიდი ხანია სცდილობს მოჰფინოს სკოლები, როგორც სვანეთში, ისე კავკასიის სხვადასხვა მთიულთა შორის განურჩევლად ეროვნებისა. ხოლო კერძოდ, რაც შეეხება ზემოხსენებულის სამი სკოლის დაარსებას სვანეთში, იგი სულ ერთიანად მიეწერება საზოგადოების სკოლების ინსპექტორ-მისიონერის ბ-ნ ე. ბ. მამინაიშვილის მეცადინეობასა და მხნეობას. დარწმუნდა თუ არა ადგილობრივ ბ-ნი ინსპექტორი, რომ სვანეთში სკოლების დაარსება არის საჭირო, ერთის მხრით თავის მთავრობას აცნობა ეს საჭიროება და მეორეს მხრით დააბეჯითა ადგილობრივი მცხოვრებნი, რომელთაც შესაძლებელი შემწეობა გამოაღებინა.

მხოლოდ მოყვრისა და საქმის სიყვარულს შეუძლიან იმ-

დენი შრომა მიაღებინოს ადამიანს, რამდენიც აიტანა ბ-ნმა ინ-
სპექტორმა სკოლების დაარსებისათვის. იგი ივნისშივე, როდესაც
საცხენოსნო გზა შეკრულია სვანეთის მთებზე და მთაწვეთში
და ფეხით 10000 ფუტის სიმაღლის მქონე მუშურის უღელტე-
ხილზე და თვენახევარი დაჰყო სვანეთში დღედაღამ მეცადი-
ნეობასა და შრომა-გარჯაში. ერთი უბრალო სოფელიც არ დაუ-
ტოვებია, რომ არ მისულიყო და არ ექადაგნა ხალხისათვის,
როგორც მისიონერს და ინსპექტორს.

თავისი აზრიანისა და მარტივის ქადაგება-დარიგებით დაი-
მსახურა ყურადღება, როგორც სამღვდლოებისა, ისე ხალხისა.

ვინატრებთ, რომ ბ-ნს ინსპექტორს სისრულეში მოეყვანოს
ეცერში მეორე კლასიან სასწავლებლის დაარსების საქმე და
ამით დაეგვირგვინებოს თავისი ნაყოფიერი მოღვაწეობა სვა-
ნეთში. ეს საქმე ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია, რადგან ამ გან-
ზრახვას ადგილობრივ თავადნი დადემქელიანები უხვს შემწე-
ობას ჰპირდებიან. იმედია „ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგა-
დოება“ ამასაც ისე მხურვალედ მოეკიდება, როგორც ეკიდება
ყოველს სხვა კეთილს საქმეს საზოგადოდ.

ივანე მარგიანი

ივანე გიორგის ძე მარგიანი დაიბადა 1872 წელს ზემო სვანეთში, მულახის თემის სოფელ მუქალში. ივანეს მამა გიორგი მარგიანი მულახის მრევლის მღვდელი იყო. იგი თავისი დროისათვის განათლებული და პროგრესული პიროვნება ყოფილა. ამიტომ იყო, რომ გამუდმებით ზრუნავდა სვანეთში წერა-კითხვის ვაერცელების საქმისათვის. ივანე მარგიანის უშუალო თაოსნობით დაარსებულა სოფელ მულახში ორწლიანი სკოლა. საგულისხმოა აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ თავის ოთხივე ვაჟი-შვილს მან იმ დროის კვალობაზე კარგი განათლება მიაღებინა: დარისპანს, ზაქროს და ივანეს სასულიერო სემინარია დაამთავრებინა, ხოლო ყველაზე უმცროსი ნიკო ოფიცერი გახდა.

წერა-კითხვა ივანესთვის მამას უსწავლებია. შემდგომ სწავლობდა ჯერ ქუთაისის გიმნაზიაში, ხოლო შემდეგ ქუთა-

ისის სასულიერო სასწავლებელში. ხალხოსნური მოძრაობის
გავლენით ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის მთავარდგომის
შორის მომხდარ ერთ-ერთ მღვდვარებაში მონაწილეობის გამო
ი. მარგიანი სასწავლებლიდან გაურიცხავთ. მალე ივანე ახერ-
ხებს თბილისის სასულიერო სემინარიაში შესვლას და იქ სწავ-
ლის გავრძელებას. თბილისის სასულიერო სემინარიაში მასთან
ერთად სწავლობდნენ ფილიპე მახარაძე, კორნელი კეკელიძე
და სხვა გამოჩენილი მოღვაწეები.

თბილისის სასულიერო სემინარიის დამთავრების შემდეგ
ი. მარგიანი მღვდლად აკურთხეს და გაამწესეს ქვემო სვანეთში,
სოფელ ჩოლურში, სადაც მღვდლობასთან ერთად მასწავლე-
ბლობდა კიდევ. მოგვიანებით ი. მარგიანი რაჭა-ლეჩხუმის სამ-
ღვდელოების დეკანოზია და იმავდროულად ცაგერის ცხრა-
წლიან სკოლაში ასწავლის ქართულ, რუსულ ენებსა და ფი-
ზიკას.

როგორც ვხედავთ თავის სასულიერო საქმიანობას ივანე
მარგიანი წარმატებით უთავსებდა საზოგადოებრივ მოღვაწეო-
ბას და, როგორც მრავალმხრივ განათლებული პიროვნება, თავ-
დაუზოგავად იღვწოდა ხალხში სწავლა-განათლების შეტანისა-
თვის.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პი-
რველსავე წლებში ივანე მარგიანს ვხედავთ მთელ რიგ საპა-
სუხისმგებლო პოსტებზე; იგი სხვადასხვა დროს იყო: ცაგერის
რაილმასკომის განათლების განყოფილების გამგე, მექვენის
ბარიტის წარმოების მმართველი, ზემო სვანეთის რაილმასკო-
მის განათლების განყოფილების გამგე, დაბოლოს, მის მიერ
ზემო სვანეთის რაილმასკომთან ჩამოყალიბებული საფუტკრე
მეურნეობის გამგე. აღსანიშნავია, რომ ივანე მარგიანმა საუც-

ზოდ იცოდა მეფუტკრეობის საქმე და სისტემატურად ვწავ-
და ქართული ჭიშის ფუტკრის პოპულარიზაციას. ივანე მარგალი
ანმა დიდი ამაგი დასდო აგრეთვე სევანური სიმღერების შესწავ-
ლა-პოპულარიზაციის საქმეს. 1929 წელს მან პირველმა ჩამო-
აყალიბა ზემო სვანეთის სიმღერისა და ცეკვის გუნდი, რომე-
ლიც თბილისში ჩამოიყვანა. მათ აქ კონცერტები გამართეს
ობერისა და ზსლეთის თეატრში, შემდეგ კი საგასტროლოდ გა-
ემგზავრნენ საბჭოთა კავშირის სხვა ქალაქებში და, სხვათა შო-
რის, მოსკოვში კრემლის სვეტებიან დარბაზშიც წარდგნენ მა-
ყურებლის წინაშე.

ივანე მარგალიანმა განათლებისა და საზოგადოებრივ-სასარ-
გებლო შრომისადმი სიყვარული თავიდანვე ჩაუნერგა თავის
შვილებს: ვაჟს. დიდიმს და ქალიშვილებს ნანას და თამარს,
რომელნიც ამჟამად ცხოვრობენ ქ. თბილისში; ი. მარგალიანის
შვილიშვილები წარმატებით მოღვაწეობენ ლიტერატურის, ხე-
ლოვნებისა და მეცნიერების სხვადასხვა დარგში.

ივანე გიორგის ძე მარგალიანი გარდაიცვალა 1933 წელს თბი-
ლისში. დაკრძალულია ვერის სასაფლაოზე.

თავის წერილებში ივანე მარგალიანი სიმართლითა და დიდი
გულისტკივილით წარმოგვიდგენს ძველი სვანეთის ყოფა-ცხო-
ვრების ბნელ მხარეებს, სახავს სვანეთში სწავლა-განათლების,
მიმოსვლის საშუალებებისა და სამედიცინო მომსახურების, აგ-
რეთვე ბევრი სხვა მოუგვარებელი საქმის შეძლებისდაგვარად
გაუმჯობესების გზებს.

განსაკუთრებით საინტერესოა ი. მარგალიანის წერილი სვა-
ნური ენის შესახებ, რომელშიც იგი მთლიანად აქარწყლებს
მკვლევარ სტოიანოვის საფუძველშივე მცდარ მტკიცებას სვა-
ნურისა და ქართული ენების სრული სხვადასხვაობის შესახებ.

სოფელი მუშალი (ზემო სვანეთი)

სვანეთი მეტადრე ზემო, როგორც მოგეხსენებათ მიყრუებული და ღარიბი ქვეყანაა. იგი ოთხივე კუთხით მაღალის მთებით არის შემოზღუდული, რომლებზეც მუდამ თოვლი ძევს და ამიტომ ძლიერი სიცივეც იცის. ზამთარი ჩვენში რვა-ცხრა თვეს გასტანს ხოლმე, ზაფხული — სამს თვეს. ამ ცხრა თვის განმავლობაში ჩვენში შინაური საქმეების გარდა, არაფრის მუშაობა არ შეიძლება, რადგანაც დიდი თოვლი იცის. მაშ ჰსაქმოდ რა უნდა ხალხს შინ? არაფერი, მაგრამ წასასვლელი აზარომ არსაით არა აქვს? ისეა დამწყვდეული ამ ვიწრო ქვეყანაში, თითქოს საპატიმროში იყოს ტუსადი მოქცეული. ამიტომაც სანამ ზამთარი დადგებოდეს, ახლო-მახლო სოფლებში გადის სამუშაოდ და ამგვარად ჰშოულობს თავისს საზრდოს. ზოგიერთი სხვადასხვა მიზეზის გამო ვერ ასწრებს ზაფხულში სამუშაოდ წასვლას და ზამთრობითაც კიდევ მიდის. დიდი თოვლიანი მთები უნდა გადაიაროს და ამიტომ ბევრჯერ ხდება უბედურება, ამ მგზავრობის დროს ბევრი ხალხი იღუპება. ისეთი საშინელი და უკუღმართი გზებია, რომ ათს სულში ხუთი ძლივს გაატანს სამშვიდობოს. მადლი არ იქნება, რომ მარტო ზაფხულში კი არა, ყოველთვის შეგვეძლოს აქეთ-იქით თავისუფლად სიარული, როგორც სხვა ხალხს? რასაკვირველია მადლი იქნება, მაგ-

რამ მზრუნველი რომ არავინა გვყავს? უგზობისაგან ჩვენსავე არავინ არ იტანჯება. ამ ბოლო ხანებში ცოტა მაინც გვეშველა. აღგილობრივმა ბოქაულმა ბ-მა ივანე დოლობერიძემ მისცა მამასახლისებს, რომ ხალხი შეეკრიბათ და გზის მუშაობა დაეწყებინებინათ. ეს ამბავი კი იმ გარემოებამ გამოიწვია, რომ ჩვენში მობრძანდებოდა მაზრის უფროსი და რომ უფრო უშიშრად ევლო, გზები უნდა შეესწორებინათ. ეს ბოქაულის ზრძანება ასრულეს ზემო სვანებმა და მშვენივრად შეასწორეს გზა. ლატფარის მთის იქითა მხარეს, ძირიდგან წვერამდი. ლატფარის აქეთა მხარე კი ისევ გაუკეთებელი დარჩა. ნეტა ველირსებით კი, რომ უშიშრად და თავისუფლად შეგვეძლოს სიარული?

ამჟამად ჩვენში ერთი დიდად სასიამოვნო ამბავი მოხდა: აქ დაარსდა ორკლასიანი სასწავლებელი. ეს სასწავლებელი თავისი ხარჯით ააშენა მულახის საზოგადოებამ, რომელიც შესდგება ცხრა პატარ-პატარა სოფლისაგან. სასწავლებელის სადგომის აგება უკვე დაამთავრეს აგვისტოს დამლევს და სასწავლებლისათვის საჭირო ავეჯეულობა კი წინადგე იყო მომზადებული. მოწაფეების რიცხვი ლამის სამოცს აღემატოს. მასწავლებელმა, სანამ სასწავლებელს ააშენებდნენ, დაიწყო კიდევ ყმაწვილების მზადება. ქართულს ენას არ ასწავლიან. ამის ნაცვლად სვანურს ასწავლიან, რომლის სწავლაც, ჩემის ფიქრით, გამოუსადეგარი უნდა იყოს და ეს გარემოება-ღა დაგვრჩენია ჩვენ სამწუხაროდ. ეხლა სვანებსაც კი შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ სასწავლებელი გვაქვსო.

ღიღს მადლობას ვუძღვნით იმათ, ვინც ჩვენის სასწავლებლის დაარსებისათვის იზრუნა. უფრო დიდს მადლობას იმას ვუძღვნით, ვინც, ჯერ ერთი, ქართულის ენის სწავლას არ მოგვაკლებს და, მეორე, გზების გაკეთებას იკისრებს.

„ივერია“ დიდს მწუხარებას აცხადებდა სვანეთში მსგავსადამშევის შესახებ და ჰსურდა ყოველივე საქმის გარემოება დაწვრილებით გაეგო. ბ-ნ ქაიხოსრო გელოვანმა ცოტად თუ ბევრად განმარტა შიმშილის ვითარება სვანეთში. შეიძლება, როგორც ბატონი „მეველე“ ბრძანებს, ზოგიერთს კორესპონდენტს გაზვიადება უყვარსო; იქნება ასეც იყოს, მაგრამ მე ვიტყვი მხოლოდ ნახულს...

შიმშილობა არის და იყო სვანეთის შემდეგს საზოგადოებაში: უშკულისა, კალისა, იფარისა, წვირმიშისა, მულახისა, მესტიისა, ლენჯერისა, ლატალისა, ბეჩოისა და სხვაგან. იქამდისინ მივიდა, რომ ზოგიერთნი ბალახისაგან აკეთებდნენ ერთგვარ საკმელს ფაფას და იმას სჭამდნენ. შემდეგში, როდესაც გზა გახსნეს მთაგრეხილზედ (ლატფარზედ), ყოველი დამშეული სვანი გაექანა ლეჩხუმისაკენ, სადაც დიდის წვალებით შოულობდა სიმინდს და მოჰქონდა შინ სახლობ. გამოსაკვებად. ამგვარად სვანებმა დროებით სული გამოიბრუსეს, მაგრამ ვისაც არც ცხენი ჰყავს, არც ფული მოეძევა, რომ ორიოდე კაკალი სიმინდი მოეზიდნა ლეჩხუმიდან ოჯახის გამოსაკვებად, დარჩა უსახსროდ და უკიდურეს მდგომარეობაში ჩავარდა. ეს გარემოება, რასაკვირველია, არ დარჩა უყურადღებოდ. მაზრის უფროსმა ბ-მა ალშიბაიამ აცნობა ეს სამწუხარო მდგომარეობა გუბერნატორს: თვითონ კი თავის ხელით შეუდგა შეწირულობის მოკრეფას ლეჩხუმში და შეჰკრიფა ორ ათასამდე ფუთი სიმინდი, როგორც ამბობს ბ-ნი გელოვანიც.

შემდეგ შეწირულობის შეკრებისა მაზრის უფროსმა მოსთხოვა ადგილობრივს ბოქაულს ი. ლოღობერიძეს, გაეგზავნა

მასთან ლეჩხუმში ყველაზე უფრო დამშეულენი და რომ იქ
მიეღოთ შეკრებილი სიმინდი. ბოქაულმა გაგზავნა სვანები და
ნიშნულს ადგილს, მაგრამ რამდენიმე დღის შემდეგ ასწავლეს
რუნდნენ შინ ხელცარიელები.

მეორე წასვლაზე კი სვანებმა მიიღეს სიმინდი თვითო მო-
სახლეზე ორ-ფუთ ნახევარი. უმაღლესმა მთავრობამ ასესხა
სვანებს უსარგებლოდ რამდენიმე ხნით 4000 მანეთი ფული. ვინ
მოიფიქრებდა, რომ სვანები ამ ფულის სესხებაზე უარს განა-
ცხადებდნენ, მაგრამ გამოდგა სულ სხვა. ყველა საზოგადოებამ
ხელწერილით უარი განაცხადა ამ ფულის სესხებაზე. რით უნ-
და აიხსნას ეს გარემოება? ნუთუ სვანები არ საჭიროებენ და
იმიტომ განაცხადეს უარი? შეიძლება სვანები არ დამშეულან
და ტყუილად ლაპარაკობენ? დიდათაც საჭიროებენ სვანენი
არამც თუ ეხლა, არამედ სხვა დროსაც; მაგრამ სვანებმა უარი
განაცხადეს ფულის სესხებაზე არა თავის ნებით, არამედ სხვის
ჩაგონებით... ასეთის წვალეებით გაატარეს სვანებმა მთელი ზა-
მთარი და ზაფხული, სანამდისინ წლევანდელმა მოსავალმა არ
იჩინა თავი. მაგრამ ვაი იმ მოსავალს, როგორც წელს არის სვა-
ნეთში. ჯერ იყო და გვიან დადნა თოვლი, ხვან-თესვა დაგვიან-
და; მერე იყო და მთელი ორი თვე ისე გავიდა, რომ ერთი წვე-
თი წვიმაც არ მოსულა. ამის გამო გვალვამ ნამუშევარი ერთი-
ანად გაახმო, არ გაზარდა და ნაყოფიც ნაკლები მისცა. შარ-
შანდელ მოუსავლიანობას წლევანდელი დაემატა და ადვილი
წარმოსადგენია, რა მდგომარეობაში ჩავარდება ეხლა სვანეთი,
თუ შემწეობა არსაიდან არ აღმოუჩნდა. იმედია ჩვენი თანამო-
ძმენი მაინც არ დაგვივიწყებენ და შემწეობას აღმოგვიჩენენ
საიდანმე. ისიც ძალიან შემწეობად ჩაითვლება, სხვათა შორის,

რომ სვანებს სადმე სამუშაო უმოვნონ, მაგალითად ოცნის გზებზედ მიწის თხრა და სხვაგან.

ამასთან კიდევ ერთი უბედურება დაგვემატა: 10—12 აგვისტოს ს. ხალდეში (სვანეთშია) გაჩნდა საქონლის ჭირი, რომელსაც იქ „სალაიმალექს“ ეძახიან და ორ დღეში 18-მდე ხარძრობა დაბოცა. ეს ჭირი საქონელს გამოჰყოლია რაჭიდან და სულ მუსრს ავლებს.

ამჟამად ზემო სვანეთში სულ სამი სკოლაა: ორი „ქრისტიანობის გამავრცელებელი საზოგადოების“ სახელობაზედ, იფარში და მესტიაში, მესამე კი სახელმწიფო — მუჯალნი. სამივეში სწავლის საქმე ჯერჯერობით კარვად მიდის, მხოლოდ სამწუხაროდ ის დაგვრჩენია, რომ უკანასკნელში ქართულს ენას არ ასწავლიან და ამიტომ რუსული ენის სწავლება სვანურის ამარას უძნელდებათ.

ეს რამდენიმე წელიწადია, რომ სვანეთს შემოეჩვია ოთხი-ოდე ვაჭარი. მოაქვთ დამპალი საქონელი და ისე ასაღებენ ხალხში, რომ გასაოცარია. ერთხელ ერთ ვაჭარს ემოვნა საიდანღაც ორად დახეული ცხვირსახოცები და უბრალო ბეჭდები, რომლებსაც ოქროსად ასაღებდა. გარდა ამისა, მათნა ისეთებიც ურევია, რომელნიც ცუდ საქმეს ჩადიან. ურიგო არ იქნება, ამისთანა საქმეებს ყურადღება მიექცეს და ბოლო მოეღოს.

ცრუმორწმუნეობა სვანეთში და ლეჩხუმში ისევ ძლიერ არის გავრცელებული. დ. ლაილაშში (ლეჩხუმშია) ორ ურიის ქალს და ერთს კიდევ სომეხს გაუკეთებიათ რეზიდენცია და მარჩიელობენ. თუ ვინმე ავად გახდება, მაშინვე მარჩიელთან მიიბიან. თუ ვინმეს წასვლა უნდა შორს, ის მაშინვე მკითხავს ეკითხება, ვარჯა თუ არა ამა და ამ დღეს მოგზაურონსო. თუ ვისმე საქმე აქვს სასამართლოში, იმ შემთხვევაშიც ეკი-

თხება, მოვიგებ ამ საქმეს თუ არაო. რასაკვირველია, მარჩიელის
ამ შემთხვევაშიც ძალიან ეშმაკურად იქცევა დაეჭვებს
საწყალ ხალხს. ასე გასინჯეთ, სვანეთიდგანაც კი მარჩიელის
ლაილაში მარჩიელთან ოთხ-ხუთის დღის მანძილზედ. მეტად-
რე მაშინ, როცა ავად გაუხდებათ ვინმე. საჭიროა სვანეთს სა-
კუთარი ექიმი ჰყავდეს, რომ ხალხს გაჭირვებაში დაეხმაროს.

ს ვ ა ნ ე თ ი

ყველამ იცის, რა მიყრუებული კუთხეა სვანეთი. ზამთრო-
ბით სვანეთში გადასვლა შეუძლებელია, ზაფხულობით საშიშია,
ამიტომ ადვილი წარმოსადგენია, რომ სვანეთი დღეს ყველა-
ფერს მოკლებულია: მართლაც ჟურნალ-გაზეთები (სამწუხა-
როდ მათ სამიოდე კაცი იწერს მარტო) ორის თვის განმავლო-
ბაში ძლივს მოაღწევს ხოლმე ჩვენამდის, ასე რომ მანდაური
ძველი ამბავი ჩვენთვის ახალია; წერილის გაგზავნა რომ გვინ-
დოდეს, კაცი უნდა ვიქირაოთ. ერთის სიტყვით, უგზოობა, ძლი-
ერ გვაწუხებს და არ ვიცით, როგორ მოვიქცეთ? მაგრამ რო-
გორც შევიტყვეთ, მთავრობას გადაუდვია რამდენიმე ათასი მა-
ნეთი სვანეთში გზების გასაყვანად. ადვილად წარმოიდგენთ,
მკითხველო, რა სიხარულს მივეცი თაჲ ამ ამბის გაგონება-
ზედ?.. დიად ძალიან გვიხაროდა, მაგრამ ეს სიხარული მწუხარე-
ზად გადაგვექცა. როგორც გვეუბნებიან და გვესმის, ზოგიერთს
პირებს გზის გაყვანა არასასურველისა და გამოუყენებლის
მხრით, ე. ი. ლენხერით ჰსურთ თურმე და სცდილობენ, ეს სუ-
რვილი ადასრულონ. ლენხერით გზის გაყვანის უეარგისობაზედ
და გამოუყენებლობაზედ ამ წერილში ჩვენ არაფერს ვიტყვით;

ამ საგნის შესახებ ჩვენს აზრს გამოვსთქვამთ შემდეგ, როდესაც კი დრო ნებას მოგვცემს. აქ კი უნდა ვურჩიოთ იმას, რომლებსაც ლენხერით გზის გაყვანა ჰსურთ, რომ პირდაპირ ტერტეროვი უკან დასწიონ და საზოგადო ინტერესებს ემსახურონ.

ამჟამად სვანეთს ჰყავს თავისი საკუთარი ექიმი, ბატონი ტერტეროვი და დალაქი ბ-ნი ბარელიძე. ამ გარემოებით ჩვენ, რასაკვირველია, ძლიერ მოხარული უნდა ვიყოთ. მაგრამ არ შეგვიძლიან, ცოტაოდენი უკმაყოფილება მაინც არ გამოვაცხადოთ. ბ. ტერტეროვი მართალია პირნათლად ასრულებს თავის მოვალეობას, მაგრამ დალაქს ბ. ბარელიძეს კი უნდა ვურჩიოთ, რომ ფეხის ქირას, თუ ცხენისა, ავადმყოფთან მისვლისათვის და ნახვისათვის სამს მანეთს ცოტა რამ დაუკლოს, რადგანაც სამის მანეთის შოვნა მოწყვეტილ, გადაკარგულ სვანეთში მცხოვრებისათვის მეტად საძნელოა. მეორე, კარგი იქნებოდა უიმისოდაც დატაკს სვანებს წამლის მიცემის დროს ხორაგს — ყველს, პურს, ხორცს, არაყს და სხვას არ ართმევდეს. ჩემის ფიქრით, ის წამლები, რომელთაც თქვენ ზ. ბარელიძეც, ურიგებთ ექიმის ბრძანებით გაჭირვებულთ, სახელმწიფოა და მუქთად უნდა ეძლიოს მათ. არამც თუ გვგონია, ეს ასეა. სვანს პურისა, ყველისა, ხორცისა და არაყის მეტი არაფერი გააჩნია და თუ ესეც სხვას მისცა და სხვა არჩინა, მას რაღა დარჩება.

წერილი სვანეთიდან

ყველამ იცის თუ რა მიუღგომელი მხარეა სვანეთი. მთელი რვა თვე ზამთარია და კაცს სვანეთში დაძვრა არ შეუძლიან ადგილიდან, მხოლოდ სამი თვის განმავლობაში თუ

პნახავს კაცი სვანეთს და სვანი სხვა მახლობელს მხარეს, მაგრამ
მაშინაც საძნელოა მოგზაურობა გზების უვარგისობის გამო.
რამდენი ბოქაული გამოიცვალა სვანეთმა, მაგრამ ^{გამოიცვალა} ~~გამოიცვალა~~
მათგანმა მისს ძირეულს საჭიროებას, მაგალითად, გზების გა-
უმჯობესებასა და სხვას, არ მიაქცია ყურადღება. იყვნენ კეთი-
ლნი, მაგრამ ისინიც მხოლოდ ვიწრო წრეში მოქმედებდნენ. არ
შეგვიძლიან არ მოვიხსენიოთ ახლად გამწესებული ჩვენში ბო-
ქაული ს. ლ. დალაქიშვილი, რომლის მობრძანება ჩვენში უნა-
ყოფოდ არ დარჩენილა. იგი მოსვლისთანავე შეუდგა ახალის
გზების გაყვანას. ეს გზები ვაკეა, მოხდენილს ალაგს გაყვანი-
ლი, საკმაო სიფართოვე ექნენ; ეტყობა, რომ ბ-ნი დალაქიშვი-
ლი ამ საქმეში ძლიერ გამოცდილია. ეს კი შევნიშნოთ, რომ
ზოგიერთმა მამასახლისებმა ბოქაულის გეგმას არ მისდიეს და
ამიტომ გზა ვერ გამოვიდა რიგიანი.

ყველაზედ ვაკე, ლამაზი, მკვიდრი გზა გაიყვანა მესტიის მა-
მასახლისმა მ. მკედლიანმა, რომელიც სხვა მამასახლისების
მხრივ მიბაძვის ღირსია. ბოლოს უნდა ვსთქვათ, რომ ახალის
გზების გაყვანა დიდს სარგებლობას მოუტანს სვანეთს, რომე-
ლიც თავის დღეში არ დაივიწყებს ბ-ნის დალაქიშვილის ამაგსა
და ყოველთვის მისი მხსენებელი იქნება.

აქვე უნდა მოვიხსენიოთ ერთი გარემოება... 28 ივნისს,
როდესაც ს. მესტიაში ახალს გზას აკეთებდნენ, უზარმაზარის
ქვის ქვეშ ორის ადლის სიღრმეში პნახეს 21 ნაჭერი სხვადასხვა
გვარი ნივთი. სამი ნაჭერი რკინისაა (1 — სატეხი, 2 და 3 დამ-
ტვრეულია) და ქანგისაგან მთლად შექმულია, თუმცა-ღა ნივ-
თები მშრალს ალაგს ყოფილა. 4) ლახვარი უტარო, დაჭრულე-
ბული ლამაზის ზოლებით, სიგრძით ნახევარი ადლია; 5) ხან-
ჯალი, ტარმოტეხილი, სიგრძით 7 გოჯია; 6 და 7) ორი საომარი

ნაჯახი, სიგრძით ხუთ-ხუთი გოჯი, პირი სივრცით ორი გოჯი აქვს, ორივე ლამაზი ზოლებით არის დაქრელებული; 8) რალაც იარალი, სიგრძე აქვს 6 გოჯი, პირი სიგანით ორნახევარი გოჯი. 9) დანა — 4 გოჯი; 10) უცნობის ფრინველის სახე — ერთი გოჯი; 11, 12, 13) სამი რგოლი სხვადასხვა ზომისა; ერთი მეშვიდედი ალაგი ღია აქვთ, ერთი დაქანგებულია; რა სახმარისანი იყვნენ ეს ნივთები, ჩემთვის გაუგებარია. 14) ხელსაკიდი რგოლი — 11 გოჯი. 15-16) ორი ლამაზის სახის ნივთი, რომელთა მნიშვნელობა ვერ გავიგე, ჩემის ფიქრით, კაცის დამამშვენებელი იარაღები უნდა იყოს. 17, 18, 19) სამი რგოლი. 20) კიდევ რგოლი, 21 სადგისი — 5 გოჯის სიგრძისა.

როგორც ზემოთა ვსთქვით, პირველი სამი ნივთი რკინისანი არიან, ხოლო დანარჩენი 18 ნივთი თითბირისა. ყველა ეს ნივთები, გარდა რკინეულობისა, შედებილია ლურჯის საღებავით, რომლის მოშორება გაუფხეკლად საძნელოა და ისე მშვენივრად შენახულა, რომ გაგიკვირდებათ. შეიძლება ეს ნივთები არხეოლოგიისათვის გამოსადეგი არ იყოს, მაგრამ მაინც საინტერესოა ყველასათვის.

წერილი სვანეთიდან

ვერაფერი ნუგეში მოგვიტანა სვანებს წრევანდელმა წელიწადმა: ჯერ იყო და ავღრიანობამ შეგვაწუხა, ნამუშავარი აღარ დაამწიფა რივიანად, მერე იყო და თაგვებმა და წვრილმა კალიამ მოსავალი გაგვიოხრა. მე თვითონ, ამ სტრიქონების დამწერი, ვიყავი იმისი მოწამე, რომ მოსავლის მოწვევის დროს მკელეზს კალია წინ მიუძღოდა ჯარივით და შრომას უმსუბუქებ-

და; თითქმის მოსავლის ნახევარს თაველი აღარა ჰქონდა შე-
ჩენილი. მართალია კალია ჩვენში აქამდისაც ჰხუდობდა, მაგრამ
რამ ამგვარი არავის არ ახსოვს. ეს სამი წელიწადი ვაკვირდებო-
მ მოვლენას, მაგრამ წრევანდელმა დაკვირვებამ და კალიის
კვერცხების სიმრავლემ დამარწმუნა, რომ ბოლოს და ბოლოს
საქმე სახუმაროდ არ მიდის. ამანაც თქვენი ჭირი წაიღოს. ხში-
რმა წვიმებმა ხომ არც ნამუშევარი გაგვალეწინა, არც თივა მო-
გვატანინა შინ; ზოგჯერ კი მოუმკელი ქერ-პური თოვლმა სრუ-
ლიად დააწვინა და გააფუჭა. ეკენისთვის 10—15-დგან დაგვი-
დგა თბილი ამინდები, თორემ 20 აგვისტოდან დამოკიდებული
10 ეკენისთვემდის ნამეტანმა სიცივემ შეგვაწუხა, თითქმის ბა-
რადაც მოთოვა, მთაში ხომ ლაპარაკი არ უნდა. ერთის სიტ-
ყვით, უამისოდაც გაჭირვებული ჩვენი ცხოვრება ქვეითდება.

ეს რამდენიმე წელიწადია ჩვენმა სვანეთმა დიდი სიმშინილი
გამოცადა, ესლა არის და სულის მოთქვმას რომ მოველოდით,
უარესი მოგვივიდა. არც ჩვენმა ნამუშევარმა ივარგა, არც ჩვენს
მეზობელს ლეჩხუმს დაუდგა ამ ზოლო ხანს კარგი წლები. აქა-
მდის სიმინდს ლეჩხუმში გვაწვდიდა, ახლა კი, ვგონებ თვითონ
ის საჭიროებს ხელის გამართვას. ისევ იძულებული შევიქვანით
ქუთაისიდან და ქვემო იმერეთიდან ვზიდოთ სიმინდი, მაგრამ
რა უნდა ვქნათ, ან განა რამედ დაფასდება ჩვენი ცხოვრება, რო-
დესაც ორი კვირა ოთხის ფუთის სიმინდის მოსატანად გზაზედ
ვათვეთ ღამეს ღია ცის ქვეშ და ცოლ-შვილი კი ღვთის ანაბარას
არის დატოვებული?! ან რა უნდა ჰქნას მხოლოდ ოთხმა ფუთმა
სიმინდმა იმისთანა მრავალწევროვანს ოჯახში, როგორიც არის
სვანის ოჯახი? ეგეც თქვენი ჭირის სანაცულო იყოს, მაგარი ის
არის, რომ იმასაც ვერ ვშოულობთ ხეირიან ფასად ვილაც ჩარჩ-
ბაცაცების მეოხებით.

თუმცა ყველა ეს უბედურება თავზე გვაწევს, მაგრამ
 იმედს მაინც არ ვკარგავთ, ვისი იმედი გვაქვს არც ზამთრისთვის
 მაგრამ როგორ არ უნდა ვიქონიოთ იმედი, როდესაც ჩვენს მი-
 ყრუებულს, მიტოვებულს ქვეყანას ხანდახან საუკეთესო სტუ-
 მარნი ეწვევიან ხოლმე, და გვგონია, ჩვენც განათლებაში ჩავ-
 დგამთ ფეხსაო. პროფესორნი, ნასწავლნი, ბობოლა და შესა-
 ნიშნავნი კაცნი ჩვენსკენ მობიან და იმედი გვაქვს, რასმეს გა-
 გვიკეთებენო. წელსაც გვეწვია რამდენიმე მოგზაური, მაგრამ
 ჩვენსავით ვერც იმათ შეხვდათ კარგი დრო. სხვათა შორის,
 ოთხმა ალბინისტმა 5—10 ეკენისთვის გადააბიჯეს სვანეთით
 ნალჯიკისაკენ, მაგრამ ცუდმა ამინდმა მოუსწრო და უბედუ-
 რება დატრიალდა. თვითონ მოგზაურებმა რამდენიმე მსლემ-
 ლებით ძლივს მოასწრეს მთაზედ გადაბიჯება, მაგრამ დანარჩე-
 ნებმა, რომელნიც ბარგს მისდევდნენ, სვანეთის შეუწყნარებე-
 ლის ბუნების ძალა გამოსცადეს. თოვლი, ქარბუქი იქამდის
 გაძლიერებულიყო, რომ ვერც კაცი, ვერც ცხენები ადგილიდან
 ვერ დაძრულან. ბოლოს სასტიკმა ზუნებამ მაინც თავისი ჰქნა
 და რამდენიმე მსხვერპლი შეიწირა. აწ განსვენებულმა პლატონ
 ჯანელიძემ, რომელიც ლეჩხუმის მაზრის სამმართველოში ჰმსა-
 ხურობდა და მგზავრენს ახლდა, ვერ გაუძლო ამ ძალას, სიცი-
 ვეს გაეყინა და იქვე გაშეშებულიყო. ორს სვანს სიცივისა გამო
 ხელ-ფეხი დასწვოდათ, სამი ცხენი, ჯორი და ორი ვირი იქვე
 დამკვდარიყვნენ თოვლზედ... ალბინისტებმა უშველეს თავს,
 მაგრამ რაღა ეშველებათ განსვენებულის წვრილ ცოლ-შვილს?
 მგონია ალბინისტების მოგზაურობა იმათ ვერ არჩენს!.. განსვენ-
 ებულს ბევრი უმსახურია ამგვარ მოგზაურთათვის თავისს
 სიცოცხლეში, ბოლოს დროს მაინც იმათს სამსახურში ამ წუ-
 თისოფელს მოაკლდა და ცოლ-შვილი დააობლ-დააქვრივა. ამი-

ტომ, ჩემის ფიქრით, იმისს ცოლ-შვილს, თუ სადმე სამართა-
ლია, შემწეობა უნდა მიეცეს ვისგანაც ჯერ არს. იმედით, ზე-
მოთხსენებული ალბინისტები, როგორც განათლებულნი წყურფი
ცოლ-შვილის ცოდვას არ ანახვინებენ სოფელს და მისცემენ
როგორმე სახსარს ცხოვრებისას.

მოგახსენეთ, რომ ასე გვეგონია, განათლებაში ფეხს ჩავ-
დგამთო, მაგრამ რის ჩადგმა, როდესაც ფეხი არც კი დაგვიძ-
ვრია ადგილიდგან განათლებულის მხრივ! საიმედოს ბევრს გვეუ-
ბნებთან, მაგრამ ცარიელი იმედი აბა რას გამოგვად-
გება?...

მოვიხსენიებ ხალხის აზრს ქართულის ენის შესახებ. „ქარ-
თულიც ძლიერ საჭიროა ჩვენთვისაო“, ამბობენ სენები. ქართუ-
ლის წერა-კითხვის ცოდნა საკმარისია, რომ ჩვენ ის გამოვიყე-
ნოთ ჩვენდა სასარგებლოდ. ქართულის ენის შესწავლა ჩვენს
შვილებს ძლიერ ეადვილებათ, დიდებმა კი თითქმის ყველამ ვი-
ციოთ და წერა-კითხვის ცოდნადაა საჭირო, რომ ჩვენ ლუკმა-პუ-
რი ვიშოვნოთ, რომელიც ჩვენთვის ვგონებთ, არვის არ შეეხარ-
ბება. ჩვენი ხშირი საშოვარი ადგილები არის: ლეჩხუმი, რაჭა,
იმერეთი, ქუთაისი, ხშირად ქართლიც, გურია, სამეგრელო, სა-
მურზაყანო და აფხაზეთი, სადაც ქართულად ჰლაპარაკობენ;
ამ ადგილებში ვაჭრობა, აღენ-მიცემობა უმეტეს ნაწილად სრუ-
ლდება ქართულის წეს-რიგით. ჩვენც იმათთან გვაქვს უფრო
ხშირად საქმე; ან მიწას ვთხრით, ან თხრილს ვიღებთ, ან სი-
მინდ-ყურძენს ვუწევთ, ან გზებს ვუკეთებთ. ბევრი ჩვენი შვი-
ლთაგანი კი მხოლოდ პირველდაწყებითს სწავლას იძენს და სა-
შუალო სასწავლებლებში ვერ მიდის სიღარიბისა გამო. ამიტომ
ისინი იძულებულნი არიან ისევ საკუთარი ხელით და ოფლის
ღვრით იშოვნონ პური. ამ შემთხვევაში კი რუსული ენის ცო-

დნასთან ერთად საქიროა იმათთვის ქართული ენის ცოდნა და წერა-კითხვა. „ამდა ძლუდ წყალობ ირა, ჰე ლურუსუცებან ნიშგვეი გეზლირს ქართვეილსი ახთვენენედ!“ (ამიტომ დიდმოყვარება იქნენ, თუ კი რუსულ ენასთან ერთად ჩვენს შვილებს ქართულ წერა-კითხვასაც ასწავლითო!..)

ამდენ ვაი-ვაგლახთან, სიმშობასთან ავადმყოფობაც გახშირდა ჩვენში. საკვირველია, მკითხველო, რომ ამგვარს საღს ალაგას, როგორიც არის სვანეთი, ავადმყოფობა ხშირი იყოს, მაგრამ ეს ასე არის. ამის მიზეზი ბევრია. სხვათა შორის უქიმიობა და უწამლობაცა. სვანეთსა ჰყავს ერთი ექიმი და ერთი დალაქი, მაგრამ რათ გინდათ? ყველა ჩვენში სამსახურს სწუნობს და აბუჩად აგდებს. ექიმი გვეწვევა ივნისის დამლევში, მოგვინახულებს (მადლობელი ვართ) და აგვისტოს დამლევს წაბრძანდება ალახმა უწყის სად!.. გვრჩება დალაქი ორი მუჭა სახელმწიფო წამლითა, მაგრამ რათ გინდა, როდესაც საწყალი სვანი იმათაც ვერა სარგებლობს რიგიანად! დალაქს წამალს ვერა სთხოვს.. ყველას ეშველა და ჩვენ კი არა გვეშველა რა! სულ უიღბლობა და უიღბლობა!....

ჩემის აზრით, ვერავითარი დახმარება იმდენს სარგებლობას ვერ გაუწევს სვანებს, როგორც ავადმყოფებისათვის ქსენონის დაარსება. ამიტომ სასურველია სვანეთში დაარსდეს ქსენონი. რაც შეეხება ხარჯს, ხაზინას იგი ძვირად არ დაუჯდება. განსხვავება მხოლოდ ის იქნება, რომ ექიმი და ორი ფერწალი, რომელნიც სვანეთისად ბწოდებიან და ირიცხებიან, მუდამ სვანეთის საზოქაულოში იქმნებიან. სხვა ბევრი ხარჯი არ დაუჯდება რა მთავრობას, როგორც, მაგალითად, სხვა ადგილებში. თუნდაც რომ დაჯდეს, თავშესაფარი მაინც ბევრ სარგებლობას გაუწევს როგორც მთავრობას, ისე ადგილობრივ მკვიდრთაც. ქსენ-

ნონის დაარსების საჭიროებას სვანეთში შემდეგი მოსაზრებაც
ამართლებს: ჩვენში კაცის კვლა, დაჩეხა, დამახინჯება ზამთრო-
ბით უფრო ხშირია. ამისთანა შემთხვევაში საჭიროა მკურნალობა
მხრივ შემოწმება მიცვალებულის გვამისა, მაგრამ, რადგან ზა-
მთარში ჩვენ არც ექიმი გვყავს და არც მომრიგებელ-მოსამარ-
თლე, ამიტომ გვამის შემოწმება ხდება ხშირად 9—10 თვის
შემდეგ (ბევრჯერ 2—3 წლის შემდეგ), როდესაც მთელი სხე-
ული გახრწნილია და მხოლოდ ძვლები-ღა რჩება. ამისთანა შემ-
თხვევაში, რასაკვირველია, სინამდვილით კრილობის შემოწმე-
ბა შეუძლებელია და სამართლიანს დასკვნას ძვირად თუ დაად-
გება ექიმი. გარდა ამისა, კიდევ ერთი გარემოება აქეშმარიტებს
ჩვენში მიცვალებულის გვამის უდროოდ 9—10 თვის შემდეგ
შემოწმების უვარგისობას და ნაკლოვანებას. სვანების ფიქრით,
მიცვალებულის ხელმეორედ ამოღენს და დამარხვა ორნაირი
სიკვდილია. ასეთის აზრით უცქერიან სვანები მიცვალებულის
საფლავიდან ამოღებას და ამიტომაც ხშირად მომხდარა, რომ
ადგილობრივ მკვიდრთ ძალადობა გაუწევიათ ხოლმე მთავრო-
ბისათვის მიცვალებულის გვამის ამოღების დროს და არ მიუ-
შვიათ გვამის შესამოწმებლად. ამ უხერხულობის და წინააღ-
მდეგობის მოსპობა შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ექიმი
მუდამ ადგილობრივ იქნება და დროზე შეამოწმებს გვამსა. და
თუ მთავრობა გაგვაბედნიერებს სვანებს ქსენონის დაარსებით,
იმ შემთხვევაშიც ექიმიც ვალდებული იქნება მუდამ სვანეთის
საბოქაულოში იცხოვროს და ქსენონს ვერ მოშორდენს. დარ-
წმუნებულნი ვართ, რომ ჩვენი ახალი მაზრის უფროსი 2-ნი ყი-
ფიანი უნარს გამოიჩენს ამ საქმეში და ქსენონის დაარსების
ღირსად გაგვხდის.

აიღეთ ხელში გეოგრაფიული რუქა, გადაშალეთ მდინარეები: ენგური, რომელიც პირდაპირ შავ ზღვას ჩაერთვის და ცხენისწყალი, რომელიც მდინარე რიონში ჩადის, გადალახეთ სამეგრელო-ლეჩხუმში და თქვენს წინ გადაიშლება მეზობელი სვანეთი, მდებარე ხსენებული მდინარეების სათავეებს შუა.

სვანი თავის ქვეყანას ეძახის „შვანს“, ხოლო თავის თავს „მუშვანს“. მის მეზობელ ქვეყანას — სამეგრელოს სვანი ეძახის „ზანს“, მეგრელს კი — „მუზანს“, ხოლო ეს უკანასკნელი კი მას ეძახის „შონის“.

მეზობელი ხალხი მაჰმადის სარწმუნოებისა — ყაბარდოელები იწოდებიან სვანების მიერ „სავიარ“-ად, ქვეყანას კი ეძახიან „სავ“-ს, ხოლო ისინი სვანებს უწოდებენ „ებზე“-ს (ეზზელერ).

სვანმა თავის ჩამომავლობის შესახებ არაფერი იცის. წერილობითი ცნობებიც სვანეთის შესახებ ძლიერ ცოტაა, როგორც ქართულს ისე უცხო მატყიანებში.

ვინ არიან სვანები, ან საიდან წარმოდგნენ — ეს კითხვა გერაც არ არის ნათლად გარკვეული. ზოგიერთი სვანებს ქართველთა ნათესავ ტომად აღიარებენ, ზოგნი კი წინააღმდეგნი არიან ამ აზრისა, თუმცა-ღა თავის აზრს ვერაფრით ვერ ასაბუთებენ. პირველს აზრს ადგანან მე-17 საუკუნის მწერალი დოსითეოსი — იერუსალიმის პატრიარქი; შარდენი, გიულდენ-შტედტი, კლაპოტრი და დიუბუა დე მონპრე. უმრავლესი ნაწილი ახალის მწერლებისა კი არ ეთანხმება ამ აზრს და არც მოპყავს რაიმე მაგარი საბუთები, რომ მათი სიტყვა დასაჯერე-

ბელი იყოს. ამ დასს ეკუთვნის ბ. სტოიანოვი, თუკი ეს პატიო-
სანი, „სვანური ენის მცოდნე“, ნებას მოგვცემს ჩვენს წიგნს
იგი მწერალთა რიცხვში.

ჩვენის ფიქრით, სვანები ეკუთვნიან ქართველების ტომს.
მართალია ასეთის აზრის წარმოთქმას ზოგიერთნი აჩქარებდნენ ჩა-
მოგვართმევენ, მაგრამ ჩვენ მაინც ამ აზრს ვერავინ ვერ შეგვა-
ცვლევინებს, დარწმუნებული ვართ რა იმაში, რომ დღეს თუ
ხვალ ეს საკითხი დაბოლოვდება და ყველა აღიარებს სვანებს
ქართველთა ნათესავს ტომად. ამ აზრის თქმას გვაბედვინებს
შემდეგი მოსაზრებანი: პირისახით სვანი ძლიერა ჰგავს საქარ-
თველოს სხვადასხვა მთიულ ხალხს — ფშავ-ხევსურებს და
სხვას. გარდა ამისა, სვანების ზნე-ჩვეულება ზევრათა ჰგავს
ქართველების ყოფა-ცხოვრებას.

პირველ ნახვავედ სვანი შეიძლება ძნელი გამოსაცნობი
იქნეს, მაგრამ თუ დავუკვირდებით მას ახლოს, დავრწმუნდებით,
რომ ის ქართველთა ნათესავს ტომს ეკუთვნის.

სვანური ენა (თუ შეიძლება ასე ვუწოდოთ), რომელიც პი-
რველს გაგონებზედ უცხო ენად ეჩვენება კაცს, თითქმის იგი-
ვე ქართული ენაა. სამი მეოთხედი სვანურის სიტყვებისა ნამდ-
ვილი ქართული სიტყვებია. ამას გარდა, სვანურს სოფლებს
უმეტეს ნაწილად ქართული სახელები ჰქვია. სვანური გვარები
ხომ სულ ქართული გვარებია. ეს აზრი არც ქართველ მემატია-
ნეთა აზრს ეწინააღმდეგება. სიტყვა სვანეთი-მათის ფიქრით წა-
რმოსდგება სიტყვისაგან „სვანეთი“. ამავე აზრის სასარგებ-
ლოდ ლაპარაკობს ის, რომ სვანები თავისი ქვეყნის გაყოფის
დროს ხმარობდნენ სიტყვებს „ქაბე ხევ“ (ზედა ხევი) და „ჩვაბე
ხევ“ (ქვედა ხევი). ასევე ხმარობდნენ წინეთ საქართველოს
სხვა მთიული ხალხნიც.

სვანეთი სავსეა ძველებური საყდრებით, ხატებით, ^{ტყეაზე} დაწერილი ძველი საღმრთო წიგნებით და სხვა ძეგლებსა ^{ქრისტიანულ} ნეტებით. რისთვის უნდა აეშენებიათ სვანეთში ქართველებს ამდენი აუარებელი ეკლესიები, ან რისთვის უნდა ეგზავნათ სვანეთში ქართველებს ამდენი სიმდიდრე, თუკი არა სთვლიდნენ სვანეზს თავისს მონათესავე ხალხად? აქ არ იქნება არ მოვიყვანოთ უცხო და ქართველ მწერალთა აზრი სვანეთის შესახებ.

სვანეთი პირველად ცნობილია ქრისტეს შობამდე ორნახევარი საუკუნის წინეთ საქართველოს პირველი მეფის ფარნაოზის დროს. ფარნაოზ მეფე თავისს სიძეს ქუჯს ამწესებს სვანეთისა და ეგრისის ერისთავად. ქრისტეს ამაღლების შემდეგ ანდრია მოციქული სიმონ კანანელთან ერთად და სხვა მოწაფეებითურთ, რომელთა რიცხვში მატათაც იხსენიება, ჰქადაგობს ქრისტიანობას მესხეთსა და აფხაზეთში, აქედან მიდის სვანეთში, რომელსაც ქალი მართავს და რომელიც ქრისტიანობას იღებს. მატათა და სხვა მოწაფენი რჩებიან სვანეთში, ანდრია კი სხვა მოწაფეებითურთ მიდის ოსეთისაკენ. ეს არის ქართველ შემატიანეთა აზრი. ამ აზრსავე ეთანხმებიან ბერძნების მწერლები. მათში ერთი ფიქრობს, რომ სიმონ კანანელი მოჰკლეს სვანებმაო. ბიზანტიის მწერლები: სტრაბონი (66 წელს ქრისტეს შობის წინეთ და 24 წ. ქრ. დაბადების შემდეგ) და პლინი (29—79 წ. ქრისტეს შემდეგ), რომელთაც ასწერეს რომაელებისა და სპარსელების ომი მე-5 და მე-6 საუკ. ლაზისტანის გულისათვის იხსენიებენ სვანებს და უწოდებენ მათ „სოანებად“. „სოანები“ სცხოვრობდნენ დიოსკურიის ახლოს... ისინი იყვნენ ძლიერნი მეომარნი, ჰყავდათ საკუთარი მეფე და ჯარი, შეიძლოთ 200 000 ჯარისკაცის გამოყვანა. ჯარი ძლიერ გამბედავი იყო, მაგრამ გამოუწყობელი. „სოანები“ ისარს შხამავდნენ,

რომლის სუნი იმწამსვე ისტუმრებდა დაჭრილს. ისინი თავიანთს
მდინარეებში ბევრს ოქროსა ჰპოულობდნენ ნადირთა ტყვე-
ბის შემწეობით. სვანეთის უფროსს ნიშნავდა კოლხიდელ-
თველი. „სოანები“ ეხმარებოდნენ სპარსელეზს რომაელების
წინააღმდეგ ომში. იმათ მიიღეს ქრისტეს სარწმუნოება კოლხი-
დელებთან ერთად და იცავდნენ მას მაგრათ.

მატიანეს სიტყვით მე-7 საუკუნის მეორე ნახევარში არ-
ჩილმა, გიორგი ერისთავის ძმამ მიიღო წილად ეგრისი და სვა-
ნეთი. მე-8 საუკუნის გასულს, მეფე ლევან მეორის დროს, აფ-
ხაზეთი, რომელშიც შედიოდა იმერეთი სამეგრელოთურთ, გა-
იყო რვა საერისთავოდ და სვანეთიც ცალკე საერისთავოს შეა-
დგენდა. მე-11 საუკუნის დამლევს მეფე გიორგი მეორის დროს
სვანეთის ერისთავად ნაჩვენებია ვინმე ვარდანი, რომლის ჩა-
ვონებით სვანები აჯანყდებიან და თავს ესხმიან სამეგრელოს.
მე-12 საუკუნეში თამარ მეფის მამის დროს, სვანები ერივნენ
შანშე დადიანის ჯარში და აობრებენ სომხეთის ქალაქს ანისს.
ისინი დაესწრნენ ქუთაისს თამარის გვირგვინოსნობის დროს.
მათი ერისთავი იყო ღარამ ვარდანიძე. სვანებს იტყუებენ შეთ-
ქმულებაში თამარის წინააღმდეგ მისი ქმრის რუსეთის თავადის
სასარგებლოდ. თამარს აჰყავს პირველ მინისტრისა და ჰყონდი-
დელობის ხარისხზე ვინმე სვანი, გელოვანთა გვარის უფროსის
შვილი, რომელიც სცხოვრობდა განდევნილ-მწირად გარეჯის მონ-
ასტერში. მე-18 საუკუნის ნახევარში რუსუდანის დროს ათა-
ბაგის ივანე მხარგრძელის ჯარში ერივნენ ლეკები და სვანები
40 000 კაცამდე. სომხების იტორიკოსების სიტყვით საქართვე-
ლოში მონგოლების შემოსევის დროს რუსუდანი თავისი შვი-
ლით თავს აფარებს სვანეთში, სადაც მოდის მოსალაპარაკებ-
ლად ორი თათრის მოციქული. ბაგრატ დიდის დროს (მე-14 სა-

უკუნის დამლევს) სვანები თავს დაესხნენ ქუთაისს და გადას-
წვეს. ბაგრატი აუარებელი ჯარით შედის ს. ეცერში და მოსწავლე
სადაღეწქელიანო სვანეთში სძევს, სჯის დამნაშავეთ აცხ-
რობს მათ. ბაგრატი ჩამოართმევს ერისთავობას ვარდანიძეს და
შემდეგ ისევ შეიწყნარებს და გადაჰყავს გურიაში. სვანებს კი
აძლევს გელოვანს. ამგვარად თამარ მეფის დრომდე სვანეთი
საერისთავოს შეადგენდა. თამარის დროს კი იქ ერისთავად იყო
ბარამ ვარდანიძე. მისი შთამომავლობა უფლოზდა სვანეთში ბა-
გრატის დრომდე. გელოვანენის გვარი ძველებურია.

სვანეთს უჭირავს მადლობი მთიანი ადგილი. ის ყოველივე
მხრით შემოზღუდულია მაღალი და აუვალი მთებით, რომ-
ლებზედაც ზამთარ-ზაფხულ თოვლი სძევს. შიგნით სვანეთი
დაყოფილია ქედებად (ზუგებად), რომელთა სამხრეთი ნაწილი
ხშირი ტყით არის დაფარული, ხოლო ჩრდილოეთისა მაღალი
ბალახით, სადაც დაუდისთ დიდძალი საქონელი საძოვრად. ეს
ზუგები, ან მთაგრეხილენი გამოდიან უმთავრესი კავკასიონის
ქედიდან. უმეტეს ნაწილად ეს გრეხილები შესდგება კაყისაგან,
რომელიც აქა იქ მუქ ფერს იკრავს. ამ ზოლებს შუა, ბევრგან,
პირდაპირ სათავეებთან გაჭიმულან ვეებერთელა საყინულეები
(ოლ-სვანურად), რომლებს სიგრძე ხანდისხან 10—16 ვერსამდის
მიადწევს. ეს საყინულეები შეუმჩნევლად მიიზღაზნებიან ქვე-
ით და ქვეით. ზოგიერთნი მათგანნი თითქო დაკიდებულან
მთაზედ და ისე მაგრად აწვენიან იქით-აქედგან, რომ აგერ, ერთ
წამს, მოსწყდებიან და მათი შემადრწუნებელი ხმაურობა იქაუ-
რობას ზარსავით მოეფინებაო. საზარელი სანახავია საზოგა-
დოთ საყინულე. რამდენიმე ვერსის სიგრძეზედ გაჭიმულა ქვა-
სავით მაგარი ყინულის მინდორი, რომლის ზედა პირი დაფენი-
ლია ხან ნემსივით წვეტიანი ყინულეებით, ხან უზარმაზარი რკი-

ნისა და კაცის ქვეებით, ხან მიწით და ხან რით. ესენი ნაშუაგვრითა, აგერ ნემსივით წვეტიანს ყინულზედ წამოსკუპებულა უშველელ ბელი ქვა, რომლის (ზაფხულობით) ტემპერატურა მისი უნდა იყოს გარსშემოვლებულს ყინულს, ბოლოს ველარ იმაგრებს თავს და შემადრწუნებელის ხმაურობით ვარდება ვეშაპისებურ ხახადაღებულს საყინულის მუცელში და იკარგება უფსკრულში, სადაც მას უარესი დღე ადგენა. ამ უზარმაზარ საყინულეებიდან გამოდიან სვანეთის ღრიალა და ცივი მდინარეები. ზაფხულობით ეს მდინარეები მუქი ფერისაა. ეს იმიტომაა, რომ საყინულე, რომელიც შეუმჩნეველად ქვევით და ქვევით მიიზღაზნება, აწვება მის ქვეშ მდებარე ქვებს, მტვრად აქცევს მათ, რის გამოც წყალს მუქი ფერი ეძლევა, და უერთებს მის ქვეშ მიმდინარე წყალს, რომელსაც მიაქვს ეს შეზავებული მადნეულობა, გადის კლდე-ღრანტეებში, სადაც უარესი დღე ადგება, ქაფდება, იკვრის ბურთსავით, ისვრის ვეენერთელა ზვირთებს, გადაჰქუხს და იჭაურობას ელეკენა. რასაკვირველია, ამის გამო ქვიშაში ბევრი მადნეულობაა შერეული. ამ ბუნების სავსებით კალმით აღწერა არ შეიძლება. მკითხველი მხოლოდ მაშინ მიხვდება ამას და შეიგნებს, როდესაც თავისი თვალით ნახავს მათ, ამ უსულო ვეშაპებს და მათზედ მოგზაურობით გაძლება... რაო? განა ყინულზედ მოგზაურობა შეიძლებაო? იკითხავს ზოგიერთი მკითხველი. დიახ, სასიამოვნო (ჩემთვის და სხვისთვის არ ვიცი, მკითხველო!) სანახაობას წარმოადგენს საყინულეზედ მოგზაურობა. სვანი ძლიერ დახელოვნებულია მათზედ მოგზაურობით. არა მგონია ვინმე შეედრებოდეს მას ამაში, ვერც ალბინისტი, ვერც სხვა ვინმე. სვანს თუ ყაზარდოსკენ, ყეგემ-ზახსანისკენ მოუხდა წასვლა, უსათუოდ საყინულეებიც უნდა გაიაროს. ამ შემთხვევაში რამდენი კაციც უნდა იყვეს,

ზოგიერთს საშიშ ალაგას ერთმანეთს გადაებმებიან თოკით წყ-
ლზედ, ერთი წინ მიდის, ხელში ჯოხი უჭირავს და თოკელს ალაგს,
რომელიც საშიშია ჩატეხისაგან, ჯოხით სინჯავს, სინჯავს არის თუ არაო. ხშირადაა, რომ ზემოთ თოვლი სძევს, ქვეშ კი
ღია ნაპრაღია საყინულესი და თუ ამისთანა ალაგას დააბიჯე
ფეხი, უფსკრულში ჩავარდები. აი ამ შემთხვევისთვისაა გამო-
სადექი თოკი. წინა კაცი რომ ჩავარდება, იმას მეორე დაიჭერს,
მეორეს მესამე და ამგვარად ბოლომდე. ბევრგან სვანეთის მთის
ქედები შესდგება შავი შიფერისაგან. მზა ასპიდის ფიცარი ყვე-
ლგან მოიპოვება; სვანი მით სარგეწლობს, პურს აცხობს ზედ
და სახლებს ხურავს. მთებში ბევრი მადნეულობაა: ოქრო, ვერ-
ცხლი, სპილენძი, რკინა, გოგირდი და სხვა. ეს იმითი დამტკიც-
დება, რომ თითქმის ყოველს ნაბიჯზედ თქვენ ხედავთ რკინისა,
გოგირდისა და სხვა მადნეულს, წყლებს, რომელთა სიმრავ-
ლეს კაცი განცვიფრებაში მოჰყავს. შესანიშნავი წყლებია: ს.
იფარში — გოგირდის წყალი, რომელიც კანს უხდება; ს. მუ-
ჯალ-მულახში — რკინისა და მყავე წყლები, სასმელად მწვენი-
ერი, ს. ბეზოში — მყავე წყალი, ს. ცხუმარში მყავე წყალი და
სხვა. შესანიშნავი მწვერვალებია: ვიშბა¹ (17000 ფუტი),
თვეთნულდ, მუშურ, ლატფარ, ლეხზირ, ლასილ.

სვანეთი გაჭიმულია სამხრეთ-დასავლეთიდგან აღმოსავ-
ლეთ-ჩრდილოეთისაკენ კავკასიონის ორ ქედს შუა; მას უჭი-
რავს ძლიერ მაღალი ადგილი და თითქმის ოთხივე კუთხით შე-
მოზღუდულია მაღალი მიუვალი ციცაბო მთებით, რომლებზე-

¹ ეს სიტყვა, ვგონებ, თათრულია: ვიჩ ბაშ — სამი თავი; ორი წვერი
ეხლაც ჩანს, ხოლო მესამემ ალბათ იკლო და გასწორდა დანარჩენებთან.
(შენიშვნა ეკუთვნის ი. მარგიანს — შემდგ.).

დაც მუდამ თოვლი სძევს. ადვილი წარმოსადგენია, რომ ამის გამო სვანეთის ბუნება სასტიკი იქმნება. ზამთარი სვანეთში 7-8 თვეს გასტანს. ოქტომბერში, ხანდისხან სექტემბერშიც კი თოვლი სძევს და გადასასვლელი მთაგრეხილები იკვრის. მხოლოდ ივნისის დამლევს იწყობა მთაზედ მისვლა-მოსვლა, რასაკვირველია, ცხენითაც; მანამდისინ კი სვანები დამწყვდეულნი არიან ერთს ალაგს და არსად თავისუფალი გზა არა აქვთ.

ზამთარში აქ თოვლი ხან ორ-სამ არშინამდე მოდის, ხან კი ნაკლები. სიცივეები იცის, მაგრამ არც იმდენად სასტიკი, როგორც რუსეთში (ორთა შუა რიცხვით 12—14 გრადუსი). ყინვები თუ ცოტა თოვლია, უფრო მძლავრია; დიდს თოვლიანობისას კი მაინც და მაინც სასტიკი ყინვები არ იცის. მზეს ზამთარში ძვირათ თუ დაინახავს სვანი. ის ან სულ დაფარულია ღრუბლით, ან ოდნავ-ლა მოსჩანს. სვანი სიცივეს ძლიერ იტანს, ის სიცხეს იმდენად ვერ იტანს, რამდენადაც სიცივის ატანა შეუძლიან. ხშირად სვანი მოგზაურობის დროს მთელს დამეს თოვლში ათენებს. მისი ლეიბ-საბანი თოვლია და ღამის დარაჯი კი უზარმაზარი მთები, რომლებიც უფრო მომეტებულს სუსხს უგზავნიან მას. ასეთი ღამეები თითქმის ყოველ სვანს ახსოვს, მაგრამ ის გულგრილად იხსენიებს მათ და ერთი სამდურავიც არ წამოსცდება. გაზაფხული, ზაფხული და შემოდგომა სვანეთში საუკეთესო დროა. ესენია: ივნისი, ივლისი, აგვისტო და ენკენისთვე. სწორედ ეს ოთხი თვეები უმშვენიერესნი თვეებია სვანეთისათვის და მგზავრისთვისაც. ამ დროს თქვენ არც სიცივე გაწუხებთ და არც სიცხე. თქვენს წინ გადაშლილია მშვენიერი სანახაობა: ტყე შემოსილია, მთები ამწვანებულია, ყანები და მინდვრები თქვენს თვალს ატკბობს, მდინარეები

ადიდებულან, მირბიან ღრიალ-ღრიალით; აგერ წყალი ეგერება
 თამამად უზარმაზარ ქვას გაიტანს, აგერ კლდის ნაპირს წამო-
 ლეწავს და მტვრად აქცევს, იკვრის ბურთსავით და თანდათან
 გამომეტებით ეშვება. შიგ უტკბილესი კალმახი სცხოვრობს.
 ჰავა ამ ოთხს თვეში ზომიერია: სიცივე არ იცის, გვალვა კი ნაკ-
 ლები მოვლენაა. სვანეთში ნიადაგი მიწისა ბიორგვარია და სა-
 ზოგადოთ კი ნოყიერი.

ზემოთ მოგახსენეთ, რომ სვანმა მისს წარსულზედ ზევრი
 არაფერი არ იცის მეთქი. მართალია, დარჩენილან აქამომდე
 რამდენიმე გარდმოცემანი, მაგრამ ესენი უფრო ახლო-მახლო
 დროს შეეხებინან, ვიდრე ძველსა. ხალხს კარგად ახსოვს თამარ
 მეფე. ერთს ლექსში იგი იხსენიებს თამარ დედოფალს:

„თამარ დედოფალ თამარე!
 თხუმას ჯაგან ზუჩიო!
 რაშილდს ხასჯურ თამარე!
 ჰუნგირ ჯიგან ლუშკადი,
 ჰალვირ ჯისდან ლუკვები?
 ქოშარ ჯასდან ოქვრამი“
 და სხვა.

თამარ დედოფალ თამარე!
 თესა გედგა ზუჩიო!
 რაშზედ იქექ თამარე!
 უნაგირი მოჭედილი გედგა!
 აღვირიცა კოპებიანი გედო!
 ქოშებიცა ოქროსანი გეცვა.

ეს ლექსი ძლიერ გავრცელებულია და ფერხულზედაც იმ-
 დერება, უმეტეს ნაწილად ქალები მდერიან.

სვანების წარსულსა და მათს ომიანობას, შორს რომ არ წა-
 ვიდეთ, თვით კოშკები გვიმტკიცებენ და გვეუბნებიან, რომ ძვე-
 ლად იგინი ძლიერ მეომარი ხალხი ყოფილა... არ არის სახლი,
 რომ მას კოშკი არ ჰქონდეს მიდგმული. ეს კოშკები, სწორეთა
 სთქვას კაცმა სამაგალითო არხიტექტურულის გემოთი არიან
 აგებულნი: მაღალი, სწორი, მაგარი და თეთრად შელესილი
 კოშკი იქაურობას ამშვენებს. ეს კოშკები აგებულია მე-13 საუ-
 კუნეში, როდესაც მთელი საქართველო აწეწილ-დაწეწილი იყო

და ყველა თავისაკენ იწევდა. სვანეთიც მაშინ განზე ვადგა და თავისი საკუთარი გამგეობა გაიჩინა, რასაკვირველია, არამტკიცე და დროეწითი. მასაც მისი მტერი ჰყავდა: სამეგრელო, აფხაზეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და სხვა. ყველას უნდოდა, რომ სვანეთი დემორჩილებინა და მით ძლიერ ასაბია მოენახა, მაგრამ სვანეთის დაპყრობა ისე ადვილი არ იყო. „ერთობილნი სვანნი“, როგორც თვითონ იხსენიებენ წიგნებში (წარწერები საღმრთო წერილის წიგნებზედ), პირიქით აბეგრებდნენ მათ და საქმეს უჭირებდნენ. უფრო მძლავრი იქნებოდა სვანეთი, რომ მას შინაური ომი არა ჰქონოდა: სოფელი სოფელს ემტერებოდა, საზოგადოება — საზოგადოებას, სადადეშქელიანო სვანეთი თავისუფალს სვანეთს და მეზობელი — მეზობელს. აი ამისთანა დრომ გამოიწვია კოშკების აგება. ეს დრო იყო სწორედ არეულობის დრო: ერთმანეთის შიშით კაცი გარეთ ვეღარ გამოდიოდა, განშირდა კაცის კვლა, სახლის გატეხა, ერთმანეთის დაჭერა, გაყიდვა ტყვეებისა და სხვა უბედურობა. იმ დროში სახლის გატეხა და იქიდან ქონების გამოტანა, ან კაცის დაჭერა სასახლოდ მიაჩნდათ; მას ეძახდნენ „(ლი) ჰმახვალს“ (მახვილი). კაცს რომ დაიჭერდნენ, დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ მას მისი ჭირისუფალნი გამოისყიდდნენ. მართლაც ამისთანა შემთხვევისათვის დადებული იყო ეგრეთწოდებული „ტყვემიშ“ (ტყვის დასახსნელი), რომელიც ზოგჯერ 24 მანეთს უდრიდა, ზოგჯერ კი მეტს და რომლის მიცემის შემდეგ ტყვეს გაანთავისუფლებდნენ. იყო მაგალითად, რომ თუ ჭირისუფალი არა ჰყავდა, ან ძლიერ სუსტი — ტყვეს გაჰყიდდნენ ან სვანეთშივე, ან ჩრდილოეთ კავკასიაში (მაჰმადიანებში). ფასის მიღება კი ერთმანეთში მორიგეობით იყო. მართლაც ამგვარად ზევრი წევრი მოაკლდა მართლ-მადიდებელს ეკლესიას და ისლამიზმს მიეკედლა.

ისიც ხდებოდა, რომ თუ ტყვე შეძლებული თემისა იყო, შიშის გამო „ტყვეშიშ“ ვერ ახდევინებდნენ და ისტორიულ ფლებდნენ. დატყვევებას, სახლის გატეხვას და კვლას, რასაკვირველია, სამაგიერო ჰყვებოდა — სისხლს იღებდნენ. ამგვარად სისხლის აღებამ (ლიწვრი) ღრმად გაიდგა ფესვი, გამძლავრდა. ეს სენი იმდენად იყო გამჭარბოებული ძვალ-რბილში სვანთა შორის, რომ ეხლაც არ არის მისუსტებული სრულიად. ამ ჩხუბსა და უსიამოვნებას მორიგებაც მოჰყვებოდა ხოლმე, აი აქ მოქმედებდა სვანთა იურიდიული მხარე, მართლმსაჯულება — ეგრეთწოდებულნი მედიატორენი (მორვალ), ორი, ან სამი კაცი (მისდა მიხედვით, თუ როგორი საძნელო საქმე იყო გასარიგებელი), იკისრებდა მოციქულობას (მეცქვილარ) მხარეთა შორის, რომ საქმე მორიგებით გაეთავებინათ. აქ, რასაკვირველია, მოციქულებს ბევრი ხვეწნა-მუდარება სჭირდებოდათ, მხარეების ყაბუღს მოყვანისათვის: ერთი მისას ამბობდა, მეორე მისას გაიძახოდა. ბოლოს დაიყაბუღებდნენ მედიატორების გამოსარჩევად: ყველა თავისათვის ირჩევდა მედიატორეს ორ-ორს, სამ-სამს, ან მეტს; ერთიც თავმჯდომარესავით საერთო უნდა ყოფილიყო გამორჩეული. ირჩევდნენ იმისთანებს (ხშირად ნათესაებს), რომლებთანაც კარგი განწყობილნი იყვნენ და რომლებზედაც იმედი ჰქონდათ. ხშირად მოხდებოდა, რომ მხარეები ვერ შეთანხმდებოდნენ მედიატორების გამორჩევაზედ, ე. ი. ერთი რომ რომელიმეს დაასახელებდა, იმას მეორე იწუნებდა: იგი მე შემტერებო, ან უსამართლოაო, ან ხატი არა სწამსო და სხვა. ამ შემთხვევაში თვით მოციქულები არჩევდნენ მოსამართლეებს. მედიატორები შეიკრიბებოდნენ და მხარეებს დააფიცებდნენ, რათა ყოველივე სიმართლით ეჩვენებინათ და მათს განჩინებაზედ ყაბუღს გამხ-

დარიყვნენ. აფიცებდნენ ცხოველსა (უცხვ) და მძლავრს ხატზედ
შემდეგ გაუმასპინძლებოდნენ ორივე მხარენი რიგ-რიგად. აქ
მოსახლე-სცდილობდა ჯეროვანი პატივისცემა მიეცა მსაჯულთა
ბისათვის, ჭამის დროს, მანამდისაც მხარეები ამბობდნენ „სარ-
ჩელს“ (საჩივარი), დაწვრილებით თავიდგან თუ რაიმე ახსოვ-
დათ, ლაპარაკობდა უმეტეს ნაწილად მკვერმეტყველი, რომე-
ლიც სვანს ძლიერ მოსწონს. ხარჯის გათავების შემდეგ მედი-
ატორენი დასხდებოდნენ სადმე განცალკევებით და ჰქონდათ
სჯა-ბაასი საქმეზედ. მსაჯულები ერთმანეთს რომ ვერ შეეთან-
ხმებოდნენ, ხშირად სჯა ორ სამ დღეს გასტანდა, ხშირად სუ-
ლაც დაიშლენოდნენ. თუკი მორიგდებოდნენ ზეპირ განაჩენს
დაადგენდნენ და მიწაში ნიშნად სიმაგრისა, ქვას დაუსობდნენ.
რათა შემდეგში არავის არ გადაეფიცა. საქმის დასრულებას
მხარეებს შეატყობინებდნენ. ესენი თავის დასაჯერებლად ხში-
რად ფიცში შეიყვანდნენ ხოლმე მსაჯულებს, რომ საქმე მიკე-
რძებით არ ყოფილიყოს გარჩეული. ამ შემთხვევაში მხარეებს
(რომელიც აფიცებდა) უნდა მიეცათ თითო მსაჯულისათვის
ორ-ორი მანეთი (ზოგან სამ-სამი), შემდეგ აცხადებდნენ განჩი-
ნებას (ნამოროვ), აცხადებდა უკეთესი მოლაპარაკე.

თუ კაცის მოკვლის საქმეს ასამართლებდნენ, იმ შემთხვე-
ვაში მსაჯულნი ეგრეთწოდებულს „წორს“ (სისხლის ფასი)
უწყვეტდნენ; „წორი“ ორთა შუა რიცხვით უდრიდა 1500 მა-
ნეთს, მაგრამ განიჩეოდა გლეხის „წორი“ აზნაურის „წორისა-
გან“, რომელიც პირველზედ თითქმის ორჯერ მეტი იყო. ხში-
რად გლეხების საქმეში მოსამართლედ აზნაურნიც ერივნენ. ამ
შემთხვევაში ერთი აზნაური უდრიდა ორ გლეხს და მის მაგიერ
მეორეს მხარეს ნება ჰქონდა ორი გლეხი გამოერჩია მოსამარ-
თლედ. აქ კი გამოსჩანს აზნაურის უპირატესობა გლეხთან.

ცოლ-ქმრებისაგან, ან დანიშნულებისაგან ერთმანეთის მიტოვება თითქმის სისხლის სამართლის საქმესავით ძნელად მიწვევდა და მორიგების შემდეგ მოსამართლენი სწყვეტდნენ საქმესაწოდებულს „ნაცვრიელს“ (დატოვების მაგიერი), რომელიც 500—600 მანეთამდე აღიოდა.

გასამართლების შემდეგ განაჩენი სისრულეში მოჰყავდათ უმეტეს ნაწილად მოციქულებს. მოკლულის ჰირისუფალნი ან დატოვებული ცოლისაგან, გინა ქმრისაგან, მიჰყავდათ დამნაშავეის სახლში, რომელიც გარდა გადაწყვეტილისა, ასაჩუქრებდა სათითოულოდ ყველას. შემდეგ მისვლა-მოსვლა ისევე ხშირდებოდა მათ შორის, მაგრამ რომ დაჰკვირვებოდით, ეს კავშირი ვერ იყო გულწრფელი. გულუწრფელობა მკლავდებოდა მეტადრე მოზარდ თაობასთან, რომელიც არ ივიწყებდა სისხლს და სულ იმას ფიქრობდა, რომ სისხლი აედო. მას ყველგან, შინ და გარეთ, ჰირში და ლხინში სულ ამის ამბავი ესმოდა, ესმოდა და გული ბრაზით ევსებოდა. რაც უნდა ბუნებით კეთილი ყოფილიყო სვანი, მას საზოგადოება, სადაც იგი სცხოვრობდა, ისე გადააკეთებდა, გამოზრდიდა, რომ დანაშაულობის ჩადენა აქ ჩვეულებრივი საქმე იყო, სისხლი უთუოდ უნდა გადახდილიყო. ყველა მიხვდება, რომ ამ გვარს პირობებში სისხლის აღება არამც თუ ვერ მოისპობოდა, არამედ გამძლავრდებოდა. აშკარაა აგრეთვე, რომ ამ შემთხვევაში, იურიდიულად რომ გავშინჯოთ, თვითონ კაცის მკვლეელი კი არ იყო დამნაშავე, არამედ მთელი საზოგადოება; ის მხოლოდ იარაღი იყო. ხშირად სისხლის აღება 30—60 წლის შემდეგ, ან კიდევ გვიან მოხდებოდა შვილებისაგან, ან შვილისშვილებისაგან, თუნდაც რომ შერიგებულნი ყოფილიყვნენ. აქ მკითხველს ეჭვი დაებადება, რომ, მაშასადამე, სვანს ფიცი არ სწამებიათ. არა, სვანს წინეთ

ფიცი ძლიერა სწამდა, მაგრამ ვიმეორებთ, აქ ფიცის გატეხვა არ გამოდიოდა, რადგან თვით მთელი საზოგადოება ჩადიოდა დანაშაულობას. გარდა ამისა, რადგან მკვლევლობა მკვლევლობა ხშირად გვიან მოჰყვებოდა ხოლმე, იმიტომ ფიცი, როგორც ამბობდნენ, გარეცხილი ჰქონდათ და ახალზედ აღარ მოქმედებდა.

ფიცი სვანეთში ორგვარი არსებობდა: ერთი უბრალო ფიცი; რომელსაც სვანები „ლინზანას“ ანუ „ნაბანს“ ეძახიან. ეს სიტყვა წარმოსდგა უთუოდ ნაბანისაგან, რადგან ძველათ დაფიცების დროს ხშირად ხატის ნაბანსაც ასმევდნენ ხოლმე.

მეორე უფრო მაგარი ფიცი არის ეგრეთწოდებული „გარცამ“ წარმომდგარია გარდაცემისაგან, რადგან ესე გვარი ფიცის მიღება, თითქმის გადაცემასა ჰგავს. ფიცი გარცამი ასე ზღებოდა: შევიდოდნენ ეკლესიაში, ან ხატს გარეთ გამოიტანდნენ, დააყენებდნენ ერთად დასაფიცებლებს, წინ დაუდგებოდა დამფიცებელი (ვინც აფიცებდა), დაიწყებდა ფიცის სიტყვებს თუ რა საგანზე აფიცებდა, და შემდეგ ნიშნად თანხმობისა, დაფიცებულნი გაივლიდნენ ჯოხს ქვეშ, რომლის თავზედ ხატი ესვენა.

აი მაგალითი ფიცის სიტყვებისა: მაღალო ღმერთო! ყოველივეს შემომქმედი შენა ხარ! ეხლა შენ გფიცულობს ეს კაცი; შენ თუ გაგტეხოს, ანუ გულში გადაასხვაფეროს, — ციდან წვიმა და თოვლი მოდის; მიწიდან მოლი და ჯეჯილი ამოდის; წყალს ქვა მოაქვს, დიდი წყალი ქვიშას იღებს შენმა გამტეხმა ამდენი თეთრი ხარი და ცხვარი გიძღვნას, მაღალო ღმერთო, მაინც ამის ამოუწყვეტლად ნუ დადგები! სააქაოს სიცოცხლე

1 გაზეთში დაბეჭდილია ფიცის სვანური სიტყვებიც.

მოუსპე; ცუდი სენი შეჰყარე! მოკვდეს და სააქიოს ცხოვრებას
ნუ აღირსებ! ქრისტესთანა წილი ნუ ექმნების! ფისეს ტანში ჩა-
აგდე! დღეს მე ამ კაცს ვაფიცებ და არ გაიტანოს, ~~აქავე უქენი!~~
ქრისტემ რომ მისი მოციქულები თან იახლოს და ღვთისმშო-
ბელმა სეფისკვერი თან მიიღოს, — ამ ფიცის გამტეხის ამოუ-
წყვეტლად ნუ დადგები! ამინ!).

შინ რომ ერთმანეთს ეჩხუბებოდნენ სვანები, იმ დროს, თუ
საჭიროება მოითხოვდა, საზოგადო მტერსაც საერთო ძალით
იგერიებდნენ. მათს ომიანობას კერძო და ძალმომრევი ხასიათი
ჰქონდა უმეტეს ნაწილად. ყოველ საზოგადოებას ჰყავდა თავი-
სი მამასახლისი, რომელიც ომიანობის დროს სარდლობდა (ლა-
შქრიშ მუჟელვ) და გულზედ ეკიდა ოქროს ხატი „სალშქარ“.
ხშირად მხოლოდ ერთი სოფელი, ან საზოგადოება გაილაშქრე-
ბდა ვისმეზედ; ამ შემთხვევაში მას უფრო კერძო ხასიათი ჰქო-
ნდა. შესანიშნავი იყო ის ომი, რომელსაც მთელი სვანეთი იწ-
ყებდა. შეიკრიბებოდნენ „ერთობილნი სვანნი“ სადმე საშუალო
ალაგას (ხშირად სოფ. მესტიასა და მულახში) და საერთო ხმით
გადაწყვეტავდნენ ომსა, თუ სხვა რასმეს. ამ შეკრებილებას სვა-
ნები ეძახდნენ „სვიმრას“ და ცოტათი თუ ზევრად ანარხიული
ხასიათი ჰქონდა. აქ წინამძღოლად ნიშნავდნენ უფრო გან-
თქმულს მამასახლისთაგანს, აძლევენ „სალშქარს“ და ერთი
აზრით გამსჭვალულნი ზარსა სცემდნენ მტერსა.

სვანები დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ მათი მტერზედ გა-
ლაშქრებულთ „სალაშქრითურთ“ ვერავინ ვერ სძლევს. მართ-
ლაც, ამ იმედებით გამსჭვალულნი სვანნი მოწინააღმდეგეს არ
გაახარებდნენ ხოლმე. ყველაზედ უფრო მძლავრნი საზოგადო-
ებანი ყოფილან: მულახი და უშგული, შემდეგ მესტია, ლატალი
და იფარი. აი მოხუცეზულების ნაამბობი: მაშინ კიდევ მშვილდ-

ისარი ყოფილა ხმარებაში, აფხაზეთის და ყაბარდოს ჯარი შე-
მოსევია ტვიბერის გზით მულახ-მუქალს და დაბარგე^{გულსონ მულა}
დლობზედ, ს. ჟაბეშის მთავარანგელოზის ეკლესიის ახლოს
ვაკეში. ომი გამწვავებულა, მაგრამ მტერს სვანებისაგან ნას-
როლ ისრებიტაც უსარგებლია და წინააღმდეგობა გაუწევია.
ამიტომ მულახ-მუქალელებს ისრები დაუმოკლებიათ და მტერს
ველარ გამოუყენებია ისინი. იგი უკუქცეულა. შემდეგ კიდევ
ერთი ხერხი უხმარიათ სვანებს: წისქვილის დოლაბები აუტა-
ნიათ მალა, შიგ გაუჭრიათ გრძელი ხეენი, დაუგორებიათ და
მტერი გაუტყდათ. სიმღერაში ურევია: „ტვიბერიშე წე-
რაქვს კულარ ხოწიბდახ ზისხიშე“! (ტვიბერში) სადაც ომი მო-
ხდა (ბალახს სისხლის წვეთები ეკიდაო!).

სვანებისაგან ქუთაისის გადაწვის შესახებ მოხუცებულნი
ეხლაც გვიამბობენ შემდეგს: თავისუფალი სვანეთი მულახის
მეთაურის წინამძღოლობით ქუთაისისკენ გაემართა. მთაგრე-
ხილის ლატფარის ტყის თავში გზის განაპირას სვანებმა სათი-
თაოდ კაყის ქვა დასდევს. ქუთაისის გადაწვის შემდეგ ისინი
ხონით დაბრუნდნენ, მაგრამ ბომბუას ხიდი ჩაუვარდათ; ერთი
ნაწილი მათი ხის იქეთ იმერეთისკენ დარჩენილა, სხვები
ისევ სვანეთში გამგზავრებულან და ხსენებულს ქვის ბროვა-
სთან მოშორებით მათაც დაუყრიათ ქვები, მაგრამ ეს ნაკლები
გამოსულა პირვანდელზედ. ამეებს მართლა შეამჩნევთ ხსენე-
ბულს ალაგას. ვინც ბომბუას ხიდზედ ვერ გამოსულა, ის იმე-
რეთში დარჩენილა და ახლაც ამიტომ შევხვდებით იქ ახლო-
მახლო სოფლებში შემდეგს სვანურს გვარებს: ყორყოლიანს,
იოსელიანს, ჯაფარიძეს, დევდარიანს, კახიანს, რატიანს და
სხვას.

მულახელებს ჰყოლიათ დაბეგრილი შემდეგი სოფლები

სვანეთშივე: მუჟალი, ორი ხარით, წვირში, იფარი, ადიში, ელი, კალა, რომლებსაც, გარდა ბეგარისა, საომრათ წასვლის დროს ხარჯი უნდა ეკმიათ; ლელტეხი, უშგული და სხვა მრავალი ს. ლელტეხის, ელიხა და უშგულის ბეგარა მულახელებს ლატალელებისათვის მიუციათ მტრის წინააღმდეგ მოხმარებისათვის. სოფლები: ცაგერი, გვესო, ჩხუტელი და ლუხვანოც დაბეგრული ჰყოლიათ მულახელებს თეთრი ხარით; გარდა ამისა მოსახლის თავზედ უნდა მიეცათ თითო რკინეულობა და თითო ნემსი. უშგულელებმა და მულახელებმა სხვადასხვა დროს ააოხრეს და დაბეგრეს რაჭის შემდეგი სოფლები: კიორა, დები, გლოლა და სხვები აი ერთი ლექსიც:

1. უშგულის ხევი დაიძრა
2. ეცერს კაცი გაუგზავნა..
3. სულა სვანეთის თავია —
4. ფუთა დადიშქელიანი...
5. იყარა დიდი ჯარია
6. შეიქნა დიდი ჯარია!..
7. ეს ეცერი და უშგული
8. წინამძღვარია ფუთა დადიშქელიანი.
9. პეტრე-ბაელობის დღე დილას
10. ცხენები შეეიკაშმეთა.
11. გადასმა ტურღა დაიწყო;
12. ვერ მოშორდება თვალთა
13. ეხლა შენცა...
14. რომ გადვევიარეთ
15. თავრეზ კარგი სოფელია..
16. ზედ გოუარე კარია
17. წებელმა ხიდი გვამავრა,
18. „სვანებო თქვენი ჭირიმე!
19. გვემართოს შანი ბეგარა“.
20. ხვამლის თავზე გაგვიწია;
21. რქა თეთრი ნიშა ხარია...
22. დედა ღვთისას შევაწიროთ!
23. რქამოღუნული ვერძია.
24. მაცხოვარსა შევაწიროთ!..

25. ჭიხორისა ჭალას,
26. ცერისოდენა ღელას
27. შეფე შიყავდა პირადმა..
28. ჭიორი კარგი სოფელია...
29. ზედა დარბაზი ჩვეელი;
30. ჭიორი გაუტეხელი,
31. გვემართოს შენი ბეგარა
32. ერთი ოსური ცხვარია...

გმირს ფუთა დადუშქელიანს, რომლის წინამძღოლობითაც მიდიან რაჭაში და რომლის გაძლიერების შიში ჰქონდათ მით უფრო, რომ დადუშქელიანებს ყოველთვის თან სდევდათ აზრი თავისუფალი სვანეთის დაჭერისა — უშგულელები შემდეგში ჰკლავენ. ცოტ-ცოტა წამალი ყველას მოუგროვებია და მითი თოფი გაუტენიათ, მერმე თოფის ჩახმახისათვის მოუბიათ თოკი, რომლისთვისაც ყველას ხელი მოუკიდნია. შემდეგ ნიშანში ამოუღიათ და გაუწევიათ; თოფი გავარდნილა და მოჭეიფე ფუთა მოუკლავთ. ამგვარად იმიტომ მოქცეულან, რათა მოკვლა მარტო ერთს არ დასდევოდა, არამედ მთელს სოფელსა. მაგრამ არც დადუშქელიანებმა შეარჩინეს. ამათ გაიტყუეს უკეთეს-უკეთესი კაცები ეცერისაკენ და დაბოცეს.

ერთხელ ვინმე ბერ გელოვანის წინამძღოლობით ჯარი შემოსევია ს. ჩოლურს. თ. გარდაფხაძეებს მულახელებისათვის უთხოვნიათ შემწეობა და ამათაც თხოვნა შეუსრულელებიათ. მულახელების ჯარის უფროსს ხმელი ცერცი მოეყრევინებინა რიყეზედ და ბერ გელოვანის ჯარის შესამჩნევად უბრძანებია მისი ჯარისათვის ეკენკა ცერცი და ეჭამა. ერისთავმა და მისმა ჯარმა რო დაინახა ესა, ეგონათ სვანები რიყის ქვას სჭამენო, შეშინდნენ და უკუიქცნენ.

სვანეთს დასავლეთ-სამხრეთიდან აკრავს სამეგრელო-სამურზაყანო, ჩრდილოეთით ყაბარდო (ეეგემი, ბახსანი) და ქა-

შავი (ჩრდილოეთ-კავკასია), აღმოსავლეთ-სამხრეთ-სამხრეთ-აღმოსავლეთ-ლექსში.

ზამთრობით სვანი, როდესაც მას სახლში არავითარი სამუშეო არა აქვს რა, მიდის რაქა-ლექსში-იმერეთ-სამეგრელო-საკენ და იქ დღიური მუშაობით შოულობს ორიოდ გროსს, რომლითაც ისტუმრებს სახელმწიფო ბეგარას. (სვანი ამას ფოშტის ფულს ეძახის) და ოჯახის მოთხოვნილებასაც ოდნავ აკმაყოფილებს. ამ ადგილებში სვანი უფრო მიწის მუშაობას მისდევს: გაჰყავს არხები, თხრილები, აშენებს ყორეებს, სჭრის ხეს, სიმინდს და სხვასა. სვანი თითქმის მუდამ ჩივის ხოლმე „აღების“ (ასე ეძახიან იმას, ვისთანაც მუშაობს) უსამართლობა-გაიძვერობაზედ. ბევრი მათგანი ოფლით ნაშრომს არ აძლევს დაუკარგავს. მაგრამ სვანი იმგვარია, რომ შენი არაფერი უნდა რა და თუ მისას წაართმევ, გაშმაგდება და იცოდე არ შეგარჩენს. ამიტომ ის არც თავის უსამართლო აღას შეარჩენს ნაოფლარს, თუ კარგი სიტყვით ვერ გააწყობ რა (საჩივრით კი რა უნდა მოუხერხოს?), მერე ჩხუზზედ მიდგება: შეიკრიბებიან ხოლმე ერთად და ერთ ალიაქოთს ასტეხავენ. დაშინებული ალიაქილებული ხდება დააკმაყოფილოს სვანი. თუ ამითაც ვერაფერი ვერ მოახერხა, მერე ღამით შეეპარება სახლში, ორ იმოდენს გამოიტანს და გაუყენებს შინისაკენ. თუმცაღა ბევრჯერ ამგვარო საქციელი არ შერჩებათ სვანებს მართლმსაჯულებისაგან, მაგრამ ის მაინც ამას არ დაეძებს, რადგან დარწმუნებულია თავის სიმართლეში. თან უკვირს, რატომ იგივე მართლმსაჯულება მისთვისაც არა მართლმსაჯულებს!..

სვანეთს ჩრდილოეთით ჰფარავს კავკასიონის უმთავრესი ქედი, რომელიც იმ ადგილას უდიდესს სიმაღლემდის მიდის (ადგილოზრივ 4 ვერსზედ მეტი). ამ ქედს გადაღმა სცხოვრობენ

მაჰმადის სარწმუნოების ხალხნი, რომელთა სახელებია: ყანაჩი-
 დოელები, რომელნიც მდინარე ყუზანის სათავეებში არიან/
 დასახლებულნი; ურუსბიები — ბახსანში, ქეგემდები ყრუქეგემ-
 ში, ბიზინგები და ზალყარები. ყველა ამ საზოგადოებათაგანს
 სვანეთიდან მიდის გზა ოლოთი (ყინულით) უმთავრესს ქედ-
 ზედ. აი, ამ ხალხს უფრო ეტანება სვანი ზაფხულობით. იქ სვანს
 მიაქვს მსხლის ჩირი, რომელსაც სვანები „ლუბხველე“-ს ანუ
 „ლუბადეს“ ეძახიან, ლამაზად დაწნული ხის კალათები, რომ-
 ლებიც იმ ქვეყანაში ძვირია და სხვა. ამეებს სვანი სცვლის ად-
 გილობრიც ნაწარმზედ: მატყლზედ, საფენ და მოსასხამ ნაბ-
 დებზედ, რომლებიც აქ ნაქებარია, თხა-ცხვარზედ და სხვაზედ.
 გარდა ამისა, სვანი ურიგდება მაჰმადიანებს დღიურად, ანუ
 თვიურად და ეხმარება თიბვაში. ქირად ღებულობს საქონელს:
 ხარსა, ცხენსა და ცხვარსა. ეს არის მიზეზი იმისი, რომ სვანმა
 თათრული (იქაური ენა განირჩევა ნამდვილ თათრულიაგან)
 ზედმიწევნით იცის. სამწუხარო მხოლოდ ის არის, რომ ზოგ-
 ჯერ სვანი ორ-სამ წლონით აძლევს მაჰმადიანს თავისს 13—18
 წლის ვაჟსა მოჯამაგირედ. პატარა სვანი ზედმიწევნით სწავ-
 ლობს თათრულსა, ეჩვევა იქაურს ზნე-ჩვეულებასა და სულ
 იცვლება. როდესაც თავისს სამშობლოში ბრუნდენა, ის სულ
 უცნობი ხდება; ამპარტავენობს თათრული ენის ცოდნით, ყბე-
 დობს, აქებს „ნაფრავს“ და ეკლესიაზედაც აცრუებული აქვს
 გული. ის არც ქრისტიანთა რიცხვში ურევია, არც მაჰმადიანებ-
 ში და ამგვარ ადამიანისაგან კი სიკეთე არა გამოვა რა — ცუდის
 მეტი. უფრო სამწუხარო ის არის, რომ რამდენიმე სვანთაგანი
 მთლად მოსწყდა მართლმადიდებელს ეკლესიას, მაჰმადიანონა
 მიიღო და მუდამ იქა სცხოვრობს (16—18 კაცამდე).

წინეთ, როგორც რუსის მთავრობის დამკვიდრებამდე, ისე

შემდეგაც, სვანები და მაჰმადიანები თითქმის მუდამ რომლებსაც
ერთმანეთში და მტრულად უცქეროდნენ ერთმანეთს. იმაშია,
რომ ძველი სვანეთის საზღვარი უწევდა ჩრდილოეთით
საქენ. კავკასიონის ქედს გადაღმა და მდინარე თერგისა და
ყუბანის სათავეში მდებარე ადგილებს, რომლებიც ეხლა მთი-
ულ მაჰმადიანებს უჭირავთ, სვანები თავის საკუთრებად რი-
ცხავდნენ. ამის დასამტკიცებლად მოჰყავთ იმისთანა საბუთები,
რომლების სიმართლეშიც ეჭვი არ არის. ჩრდილოეთ კავკასი-
აში სვანები უჩვენებენ კოშკებს ერთგვარის აგებულობისა თა-
ვიანთს კოშკებთან და ამტკიცებენ, რომ ეს კოშკები აგებულია
მათი წინაპრებისაგან, რომელთაც ეკუთვნოდათ ეს ადგილები
და ქრისტიანული სასაფლაოები მათზედ. უჩვენებენ აგრეთვე
ეკლესიების ნანგრევებს. ამ ადგილებსა ჰქვიათ სვანური სახე-
ლი, მაგ. „სგიმარ“, რაიცა ნიშნავს მადნეულს წყლებს (თავის
მიდამოებითურთ).

მართლაც ხსენებულს ადგილებში არის მადნეული წყლები.
გარდა ამისა, სვანები ამ ადგილების ბაჟს თითქმის ყოველწლივ
იღებდნენ მაჰმადიანებისაგან, მაგრამ რუსის მთავრობის დამყა-
რების შემდეგ ეს თითქოს მოისპოო, და გიაურები ნებით აღარ
იხდიდნენ დადგენილს ბეგარას. მიუხედავად ამისა, სვანები ძა-
ლით იღებდნენ თავისას. მაგალითად, სხვათა შორის 1858 წელს
მულახ-მუტაღელებმა შევემიდან მორეკეს ოთხი ათასი თხა-
ცხვარი, ვირები, სამასამდე ცხენი, ხარი და ძროხა და თან რამ-
დენიმე კაციც გამოიყროლეს. 1872 წ. კიდევ დაეცნენ და წაარ-
თვეს ურიცხვი ჯოგი. ეხლა, მართალია, სვანები ისე აშკარად
ველარა ჰბედავენ თავდასხმას, მაგრამ მისს ზეგარას მაინც არ
არჩენენ და ყოველწლივ მოჰყავთ ნაპარავად საქონელი.

მაჰმადიანებმა სამაგიეროდ ეკლესიებს გაუწიეს მტრობა: უარებელი ეკლესიები დააქციეს, შიგ მდებარე ძვირფასი საგნები და ნივთები წაალაგეს და შეურაცხვეს... სვანებიც უარს ამბობენ მაგიერობას, მაგრამ სჯულსა და მათს „მეჯავითებს“ ისინი რ ეხებოდნენ. სვანების პაპების სასიქადულოდ ჩაითვლება ის მბავი, რომ მაჰმადიანობას არ გაამარჯვებინეს ქრისტიანობაზე და ხელი შეუშალეს სვანეთში მისს შემოსვლასა და გამეფებას, რასაც მაჰმადიანები ეგრე გულმოდგინეთა სცდილობდნენ... აი ზოგიერთი მათგანი: სვანს თავი უძველეს ქრისტიანად მიაჩნია, თავისი ღმერთი კი უმალლეს ღმერთად, რადგან მისი ღმერთი, როგორც თვითონ, ისე მალლა სუფევს: ამიტომ ადვილი წაროსადგენია, რომ იგი სხვა სარწმუნოების კაცს კარგის თვალთ არ შეხედავს. სვანი სჯულის მხრით თავის თავს წინ აყენებს ამერელსა და მეგრელზედაც.

სვანურ ენაზე თქვენ შეხედებით ლექსებსა და მოთხრობებს, რომელნიც უფრო ვაჟკაცობას, ნადირობას, გაჭირვებასა და ომიანობას შეეხება. სიყვარულზედ სვანი ძვირათ თუ მღერის. აი ზოგიერთი მათგანი:

1. ყანსაჲ ყიფიანე!	ყანსაჲ ყიფიანო
2. უმჩა, უღგარა!	მოუხუცებელი და უკვდავი!
3. ხოჩა ღვაფარე,	მარჯვე ბიჭები
4. ბახას ხიშიაღელ!	ნაბიჯზედ ომობდით!
5. ბარჯას ჟანდანდახ	მხრებზედა გედოთ
6. ნამცა თოფარე,	ნამცა თოფები, —
7. დუთხელ პილარე	თხელპირიანები
8. ხოლა ღვაფარე	ცუდი ბიჭები
9. ტვიბას ზუსღანდახ!	ღელეში ეყარენით!
10.	და სხვა...

ყანსაჲ ყიფიანი არის ძველი დროის გმირი. მისი გვარი სოფ.

წვირმიში ცხოვრობდა (ახლაც). ამ სიმღერაში დახასიათებულია ყველა საზოგადოება თავისუფალი სვანეთისა და წყობილი ვიდრე ს. უშგულამდე.

ს. ლატალიძე
გაქცეულიდან
ზნელოქონება

ყ უ რ შ ა

ოი, ჩემო ყურშა, ყურშაო!
 ყურშას ყეფილი — ცისა ქუხილი!
 ყურშას ნახტომი — დიდი შინდორი!
 ყურშას ტოტები — კალოს ოღენი.
 ყურშას საბშელი — ოქროს ეყვანი.
 ყურშას საკმელი — ბური ქაბაზი.
 ყურშას სასმელი — ღვინო ბადაგი.
 ყურშას ლოგინი — საბან-ბუმბული.
 ოი, ჩემო ყურშა, ყურშაო,
 ყურშაო, ჩემო ყურშაო!

ეს სიმღერა ფერხულზედ დიდათ უწყობს...

ბუბა ძაჭუჩელა

(ეს სიმღერა გადაიღო ნოტებზედ ბ. ბალანჩივაძემ).

ბუბა ბუბა ქაჭუჩელა! ბუბა ქაჭუ- ჩელა!	ბიძია ქაჭუჩელა,
ბუბას არყილ ხაჭუჩელა! ბუბა!	ბიძიას არაყი უნდა ბიძია ქაჭუჩე- ლა!
თვითომ კათხულდს ჩუ ლალთუ- რედ ბუბა ქაჭუჩელა	თვითომ კათხას კიდო შევესვამთ ბი- ძია ქაჭუჩელა!
ეჯი გუჟი ხოჩა გვერა, ბუბა ქაჭუ- ჩელა	იჯი გულსა მოგვიხდება ბუბა ქა- ჭუჩელა.
ქრისტეს ზღვად ჩოთმაზურად, ბუბა ქაჭუჩელა	ქრისტემ ზღვად გადღეგარძელოთ ბუბა ქაჭუჩელა.
ამერუნამ მერდე მარე, ბუბა ქაჭუ- ჩელა.	აქა მყოფნი აღამიანნი ბუბა ქაჭუ- ჩელა.

(ს. ბეჩოში გავონილი ბრმა სევანისაგან —
ბაბღიშ კვიციანისაგან).

შენი იყავი ძალი შენი სანებისა ორქოლი სახელი: ერევაზ,
მარევაზ, ქარევაზ, ვენ-ქარევაზ, ვენ-პარევაზ, დავითნი ქარევაზ,
ვინადირესა ელსა, მალსა მასკისაისა; გულსა ნაღმართი; დარა-
რაისა შინა უთხარი — შეგაგდებო; ბრალთა კურკუმთა... ცხეკ-
სა შინა, სარცხვილსა შინა: მოვალ ჰალი ეშმაკი, მოვალ ზედა
კაცთა შობიერი; ზედა მიჩუნყრაყ ჩემო ნავანკლავ ქრისტიანი...
არფხვეწისა თქვენისა ულოვან, უტოვან, თუ გან მე შეს გაი-
ქარო. ელოგინი ქრისტე ჯვარი სანეზიანი, მიქელ-მთავარ-ანგე-
ლოზიანი პირჯვარი მონორამი — ღალადებსა იურსალიმსა; ბა-
ღვირი, ფიჩირი, გარამჭაჭია, გარამფსალია, ოთხან მილოვან,
მიტოვან, თუ გან მე შან გაიქარო!... ფუ, ეშმაკ.

ჰ ა ლ ა შ (მეორე გვარი, ბაჩოშივი გავონილი)

ერევეზ, კერევეზ, ანგალოზ მინასანადირა, სანახენო ნათა-
რებსა დოუდგურო; დილომითა დაგჭირთა, დაგჭირხავ ამისთა-
ნე ბოქმამში; ზურგიელი სახამიჩი, ისპარჩილო, თუ ასე ქაქა-
რებულა! თუ, ეშმაკ!..

ლ უ ჯ ვ ნ ი ა შ (დასუნულისა)

წითელი გველი, ყვითელი გველი, შავი გველი; აყაყი, ბა-
ყაყი, წინწილაი წილაკვისა... ეხისა, ფეხისა; ქრისტიანის ფეხი-

1 ჰალ (ალი) — სევანების ფიქრით, მავნე სულია, რომელსაც შეუძლია
კაცი შეცვალოს, უგრძნობელი გახადოს და კიდევ მოკლას, მეტადრე მთაზე
მოგზაურობის დროს (შენიშვნა ე.უთენის ი. მარგიანს — შემდეგ).

სა; იშლი, მიშლი, ივერ-მირემ; ირემ-ფირემ ჯოხსა-სალსა, წყა-
ლსა გამოლდი! —

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ნ ა დ ი რ ი უ (ნადირის პირის შიკვრა)

ეკენია, ბეკენია; ბეკეს ხათი სანაფია; მალაღლად კარსა
ჯიბურკელი კინასა ოქსელადი ბულისა; ქრისტემ ჩაჰკარ, ჩამო-
ჰკარი ნადირისა პირისა, უჰ!..

მეორე გვარი

ეკენია, ბეკენია; ბეკეს ხატი ზუსეტია... ერთო ღმერთო!
ჩემო ყანი! ნადირს პირი ჟივხაკული ქალი ოდა ჟამს.

თ ვ ა ლ ც მ ი დ ი ყ ო (თვალცმადიშლისა).

თვალცმიდიყო, ბოგიყო, ზონტიყო, ცანციყო ონსურეთსა,
ომფურეთსა სიყრიგა... მეშხე ეღარ ჯისულსუნებ²... ოსაფისა,
დედანაწილო, უჯურთელა, ნაწკვეტილა... ფუ, ეშმაკ!..

(თვალნაკრავი გავშვავისა ან ავადყოფ სამონლისა).

დედაო ჯარი, მარიამ ქალწული, ქარსაცია! რასოური, რასა-
ტირი, რასა ჭლილი? გაშდა შავი კლდე, შავი კაცი; ვილმა დაი-
ჰკინე, დალმა დეიშხინე; უფლის ალა მისი სალა, ქათმისალა...

¹ ჩვენ შეუცვლელადა ვწერთ; მართალია, ქართული სიტყვები ბევრ-
გან დამახინჯებულია, მაგრამ გამოცნობაც არაა ძნელი...

² სვანური სიტყვებია ჩამატებული: შავი ძაღლები ჯისისინებენ. (შე-
ნიშვნები ეკუთვნის ი. მარგიანს — შემდგ.).

შავი კაცი, შავი ქალი, წითელი კაცი, წითელი ქალი,
ბელი, შორებელნი, გარეული, ეშმაკური; ფუ, ეშმაკ!..

საქართველოს
წიგნების კავშირი

წ ე ლ კ ა ვ ი შ (ს. მუშალუში ჩაწერილი.)

ათი ქუთუბრი — ქუთუბრი, ჩანგი სამი სოფელი; განი ერთი
ასკილია შვილდისანია; ასიანთსა მევიდეს, ბასიანთსა მიფინეს
ქალებთა სიფიცხლითა, ვაჟებთა ციბილითა; მოვიდეს ბოლა-
ბოზალი — მერცხალი, ერთსა მგელსა გვამ ხარსა უჭუ! ჰუ.

მეორე გვარი

არცხალი, მარცხალი, საი სამწვადი; გელი-მოგელი, გელი-
ბურზელი! ტუპ! (ყურში ჩაჰყვირებენ ავადმყოფ საქონელს).

შელოცვა მუცელ-კითილისა.

(ს. მუშალუში ჩაწერილი).

სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმინდისათა,
ამინ ესე საშორნო წიგნი მოგეცით ჩვენ მოიყვარევალიტ აზ-
რუმელმან მიქელგაბრიელ მთავარანგელოზის მოწმობითა და
თავსდადებობითა... არც შენ ჩვენგან და ჩვენის გვარისაგან არა
გეშინოდეს და არცა მოგიახლოთ შენ... ჩვენი სახელები ეს არი-
ან: ათი, ათირმან, შათირმან, მოიყვარევალიტ აზრუმლისმან,
ტყაოსანმან, შიოსანმან და წითელოსანმან; წითელო ხატო, უშ-
ველე წითლის მუცლისტკივილისაგან მონასა ამასა თქვენსა
(სახელი და გვარი.) ნიორი, სხმარტლი და რთბმელის კუკური
თალათინში, ან წმინდა ჩვარში გამოკერილი უნდა შეიზას ილ-
ლიის ქვეშ.

(ხელში რკინეულობა უჭირავთ და შუქლზედ უსხვინებენ)
 შაკიკისა მოჩვევისა სატეფავისა ბოლოსა; ისე სჭამდა რკინასა, როგორც ხარი თივასა.. მოვიდა წმინდა გიორგი, იერუსალიმში დანა ვიყიდე. — წითელ-ყვითელ ყვავილებსა, ფუა, ფუა, განქარდა! (გააფურთხებს შემლოცავი.)

დიძის ზელოცვა (ს. მუშალში გაგონილი).

(ღორის ქონსა და გოგირდს ერთად შეურევენ და აადულებენ; მერე მტკივანს ალაგას წაუსვამენ და ამბობენ.)

ოჰო, ღიერო, ღიერო, უსახლკარო და მშიერო! წამალსა გიზამ წამალსა, უკუფხოსა და ნაქასა... დილას ადრე გეიპარე, მე ნულარ მკითხავ წასვლასა. ხვარამ ხარ და გულთამცა; შუღლი-უღლი კოტიტასა. ხვარამს ძირი გაუწყდება, ხვარამს სიმი გაუწყდება.

იავ ქალთი

1. იავ ქალთი ბებუცია, სოფელ ქალთი შუშპარია;
2. შუშპარ ჩუბენ კიანია, ძიან ჩვენი მოყვარეო;
3. მოყვრის მოყვარენიაო, მოკლეს ხვარამწენიაო!
4. ელია და მელია, ეხლა რაქა ჩვენიაო!
5. ვენახისა სთველია, ჩიტიც მოგვინველიაო!
6. კათხაც ჩაგვინყებნიაო, ქალაქს ჩაგვიგზავნიაო,
7. ქალაქელი დედლებიო ადიან და ჩადიანო;
8. ხუცის ცოლთან ჩადიანო
9. ხუცის ქალი თავს იბანდა, თანუშია წყალს უსხამდა.
10. ხუცის ცოლმა...¹, ჯამ-ჭურჭელი დაამტვრია!

¹ უჯერო სიტყვაა ნახმარი.

11. მეფეს ცხვირი მოუქცია, ციხეს თავი გადასტეხა!
 12. თათრის წარი გააქცია¹, გურიელი დააბრუნა!

ეროვნული
 ბიბლიოთეკა

სვანეთში თქვენ შეხვდებით შემდეგ წოდებათა: თავადებს, (დადეშქელიანი, გელოვანი და გარდაფხაძე) აზნაურებს და გლეხებს. პირველს ორს წოდების ხალხს სვანი ეძახის „ვარგ-ს“ (ვარგისი). დადეშქელიანს — დაჩქელანს, ან „ოთარშერს“; გარდაფხაძეებს — „გაღფხანარს“.

ზემო სვანეთი ორს ნაწილად განიყოფება: ზედა ხევად (ქაბე ხევი), ანუ თავისუფალს სვანეთად, რომელსაც ბატონ-ყმობა არ გამოუცდია, და ქვემო ხევად (ჩვაბე ხევი), ანუ სადადეშქელიანო სვანეთად, სადაც საბატონო გლეხები ცხოვრობენ.

თ. დადეშქელიანთ სვანეთში დიდი პატივისცემა აქვთ. ისინი სხვა წოდებისაგან განირჩევიან: მაღალი, ახოვანი ტანით, სიმდიდრით, მრისხანე სახით. მათ, როგორც მეფეს, ისე უყურებენ მათნი გლეხნი და ეძახიან „ფუსდს“ (პატრონი). საზოგადოებრივი: ბეჩო, ეცერი და ცხუმარი ეზლა ყველა თ. თათარყანს დადეშქელიანს ეკუთვნის.

საკმარისია წარმოიდგინოს კაცმა განსვენებულის თ. კონსტანტინე (მურზაყან) დადეშქელიანის მაღალი, ზორბა ტანი, ფართო ბეჭები, ლომისებური ღონე და სიმარდე, დიდრონი არწივისებური თვალები, გრძელი ხუჭუჭი თმა, გოლიათისებრი მკლავები, დინჯი, ნელი საუბარი, მახვილი, ყურთათვის არაუსიამოვნო ხმა და გულ-უხვობა, რომ კაცმა შეადგინოს ტიპი თ. დადეშქელიანთ გვარისა. მოსაწონი აგებულეზა აქვთ თ. გელოვანებსა და გარდაფხაძეებსაც; ესენი სცხოვრობენ: ს. ს. ლა-

¹ ზოგან — დადიანი გააქცია. (შენიშვნები ეკუთვნის ი. მარგინს — შემდგ.).

შხეთსა და ჩოლურში. სვანი აზნაური ბევრათ არაფრით არ გა-
ნირჩევა გლეხისაგან: ტანისამოსს იცვამს ცოტათ, მსხვილი
მდიდრულად. გვარებია: იოსელიანი, დედარიანი, ჩარკვიანი,
ყიფიანი, ჯაფარიძე, ჟორჯოლიანი, გოშთელიანი და ქურდიანი.

სვანი აგებულენით ძლიერ ჩამოგავს საქართველოს დანა-
რჩენ მთიელ ხალხს: მომაღლო ზორბა ტანი, მსხვილი ბეჭები,
მომსხო თავი, შავი თმა, მრგვალი პირისახე, დიდრონი შავი თვა-
ლენი, საშუალო მომსხო ცხვირი, სქელი ტუჩები, საშუალო
ყურები, მოკლე და მსხვილი კისერი, ძარღვიანი მსხვილი მკლა-
ვები, ზედ დიდრონი ულაზათო ხელები, მსხვილი ულაზათო
ფეხებივე, — ყველა ეს დაახლოებით გვიხატავს სვანის ტიპსა.

როგორც მთის კაცი, — სვანი ჯანმრთელი აგებულობისაა,
და ამიტომ ფიზიკური ძალაც თან დასდევს, თუმცა-ღა ზანტია-
სვანს იმოდენა მძიმე ტვირთის გადატანა შეუძლია მთაზედ,
რომ იმ სიმძიმე ტვირთს ბარათ ვერ წაიღებს სხვა კაცი, მაგ-
იმერელი, ლეჩხუმელი. უზომო ჯაფის გადატანა ადვილად შეუ-
ძლია სვანს, თუმცა-ღა იგი ბუნებით ზარმაცია. დედაკაცები,
მართალია, იმდენი ძალით ვერ არიან აღჭურვილნი, როგორც
მამაკაცი, მაგრამ ჯაფის გადატანა მათაც არანაკლებათ შეუძ-
ლიათ. იგი საოცარს დაუღლელობას იჩენს მუშაობის დროს...

სვანი ძლიერ შორს იხედება, მაგრამ ხშირად, მუდმივი
კვამლი, მეტადრე გრძელს ზამთარში, ძლიერ ასუსტებს სვანის
მხედველობასა. იგი იცნობს შემდეგს ფერულობას: თეთრს
(თვეთნე), შავს (მეშხე), ყვითელს (ყვითელ), წითელს (წირნი),
ლურჯს (ირჟი), რუხს (ფარე) და სხვას. არჩევს აგრეთვე თავის
ფერს (მდღუგვიშ ფერიშ). ხალხის უმეტესობას კარგი ყურთა-
სმენა აქვს, მოსწონს ჩვეულებრივი არა ულაზათო ლაპარაკი.
უმრავლესობა ლაპარაკობს მსხვილი, ბოხი ხმით... საზოგადოთ

სვანმა დინჯი ლაპარაკი იცის, მაგრამ არის განსხვავება: ზემოთ-თავისუფალს სვანეთში (ხევში) იციან ნელი საუბარის ელემენტით (ელემენტით), ხოლო ქვემო ხევში (სადადეშქელიანო სვანეთში) უფრო მოჩქარო (მეგრულის ელემენტით).

სვანმა სიარული იცის დინჯი და ნელი... უჯოხოთ სვანი არსად არ წავა; თუ სდგას, ჯოხზედ არის დაყრდნობილი და ისე გესაუბრება... უფროსის წინ სვანი ცდილობს თავი დაიჭიროს ზრდილად. მოხუცებულს უპირატესობა აქვს სხვა ასაკთან შედარებით.

ახლა დავათვალიეროთ სვანის ოჯახი. — ზუგები, მთაგრეხილები, ქედები და დღეები ჰყოფენ სვანეთს რამდენიმე ნაწილად, სადაც გამწკრივებულნი არიან ცალ-ცალკე საზოგადოებანი. სვანეთის სოფლებს აქვსთ თავისი განსაკუთრებული ხასიათი. ისინი უფრო ხშირად ფერდობებზედ არიან გაჭიმულნი, — უმეტესი ნაწილი მთის კალთაზედ; ზოგი მათგანი არწივის ბუდესავითაა მიკოსებული მთის კალთაზედ და იქიდგან გადაჰყურებს მღელვარე ცივს ენგურსა. თვითო სოფელში მოსახლე 3—30 უწევს. 6—8 სოფელი შეადგენს ერთს საზოგადოებას, რომელსაც მართავს მამასახლისი და რომელსაც თავისი საკუთარი სახელი აქვს. თავისუფალს სვანეთში არის სულ 11 საზოგადოება: 1. უშგულისა, 2. კალისა, 3. იფარისა, 4. მულახისა, 5. მესტიისა, 6. ლენჯერისა, 7. ლატალისა, 8. ბეჩოისა, 9. ეცერისა, 10. ფარისა¹ და 11. ჩუბეხევისა. ბევრს ალაგას შეხვდებით სახლების ნანგრევებს და მიტოვებულს პატარა სოფლებს. ამ სოფლების დაცარიელება-განადგურებას სვანები მიაწერენ

¹ ეს საზოგადოება ეკუთვნოდა თ. მურზაყან დადეშქელიანს, რომელსაც ჩამოერთვა. (შენიშვნა ეკუთვნის ი. მარგიანს — შემდგ.).

1812 წლის „ქამს“, რომელიც აქ სასტიკად მძვინვარებდა თურმე.

სვანი უმეტეს ნაწილად აშენებს ქვიტკირის სახლსა; ოთხ-კუთხიანსა და ორსართულიანს. გარედან ჰფეთქავს კირით. ერთის შეხედვით სვანის სახლი ლამაზი გამოსჩანს და ამაყად გამოიციქრება. მასალად ხმარობს უფრო სიპს ქვას და ეს არის მიზეზი, რომ შენობა მალე ზიანდება და ინგრევა. სახლი ყველგან ყავრითაა გადახურული და ზედ ქვები ლურსმნის მაგივრობას უწევენ, გარდა ს. ს. კალა-უმგულისა, სადაც სახლებს ქვის ფიცრითა (ასპიდის ქვა) ხურავენ. სვანი აშენების დროს თითქმის არავითარს იარაღს არ ხმარობს, რომ ხელი შეუწყოს, გარდა „ქაფჩისა“ შეღესვის დროს. ამიტომ ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა არქიტექტურული, გემოთი იქნება აგებული სვანური სახლი. ზოგან კედელი შეწეულია, ზოგან გამოწეული, უსწორ-მასწორო და უმაგრო. პირველადა ჰყრიან საძირკველს, რომელსაც სვანები ეძახიან „ხუნს“, ზედ აჰყავთ კედლები. ერთი კაცი „ხელვან“ შიგნით მუშაობს, მეორე გარედან ადგია; სხვები უზიდავენ ქვა-კირსა და „ხალიკსა“ (ხვინჩეები). კარების ძირში უდებენ ქვის „ნაგერას“, რომელსაც აქ ეძახიან „ლაგაგის“ სახლის სიმაღლე 6—8 არშინამდე უწევს, მხოლოდ ორ სართულადაა გაყოფილი. კედლებს რომ სამი არშინის სიმაღლემდე აიყვანებენ, დირეებსა სდებენ; დირე სიგრძით 14—18 არშინია და მსხვილი. ქვეშ სვეტებს უყენებენ დირეებზედ უსწორ-მასწოროდ დაპობილს ხეებს აფენენ და ზედ აყრიან მიწას, რომელიც იატაკობას უწევთ. კედლების სიმაღლე რომ 6—7 არშინს მიაღწევს, მერმე მიჰყვებიან კუთხეებიდან და განის კედლებს თანდათან უმაღლებენ, თანდათან აწვრილებენ ისე, რომ ბოლოს კეხივით ამაღლებული რჩება; ზედ სდებენ დირეებს, დირებ-

ზედ კოჭებს, კოჭებზედ „ქერებს“ და მერე ყავარს. ზემოთა
 ვთქვით, რომ სვანის სახლი უფრო ხშირად ორსართულიანი
 არის მეტი. ქვედა სართული თავის მხრით განიყოფება რამო-
 დენივე ნაწილად. ამ განყოფილებებში შეგიყვანთ ერთი საზო-
 გადო კარი: პირველად თქვენ გაივლით „ჰაგამს“, რომელიც წინა
 ოთახს მოგვაგონებს; აქ ინახავენ სხვადასხვა ავეჯეულობას, სა-
 იდანაც წარმოსდგება მისი სახელი (ჰაგამ) (ჰადგამი). მეორე
 სახელი ჰქვიან „საწველ“ (საწოლი). ზოგიერთს სახლს ამისთანა
 განყოფილებზე ბარე ორი-სამი აქვს და თუ მიჩვეული არა ხარ,
 ისე მათი გავლა გაგიძნელდება: არსაიდგან სინათლე არ მოს-
 ჩანს და წყვდიადი სიბნელეა. პირველს შესვლაზე გეგონება
 ქვესკნელში მივდივარო. მერმე შესვალთ მოზრდო საჯალაბო
 ოთახში, რომლის შუაგულს ალაგას კერა სდგას. გარშემო უდ-
 ვია საჯდომი ავეჯები. შემდეგ იწყობა საქონლის დასაყრდენი გან-
 ყოფილება, რომელიც ხისაა და თითო საქონლისათვის ცალკე
 თავის გამოსაყოფია გამოჭრილი. წინ საქმლის დასაყრდენი ბა-
 გა აქვს, ისიც ფიცრული. ზევიდან გადახურულია ხით. ამ განყო-
 ფილებას ეძახიან „ისგუნტავს“. ხმარებაშია სიტყვა „ბაგა“.
 ზედა სართული განიყოფება ორ ნაწილად: „დარბაზად“ და
 „გუჩანდად“. დარბაზში ინახავენ თივასა და ბზეს, „გუბანდი“
 კი დანიშნულია საზაფხულო სამყოფად. სვანის სახლი უმეტეს
 ნაწილად მიწაშია ჩასმული ნახევრამდის და ძლიერ ბნელა,
 მხოლოდ ორი ჭუჭრუტანა გაძლევთ მცირე სინათლეს. ამ
 ჭუჭრუტანებზე, რომლებიც ფანჯრის მაგივრობას სწევენ, ჰკი-
 დია პატარა კარები, რომლებსაც ღამით მიხურავენ. იციან შუა
 ცეცხლი და შეშაც ძლიერ ბევრი ეხარჯებათ. ზამთარში სვანის
 სახლი მაინცდამაინც ბევრ სიცივეს არ უშვებს. თუმცა-ღა არ
 შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ის რიგიანად იფარავდეს კაცს სიცი-

ვისაგან. ქარი თამამად ნაეარდობს შიგ და ამის გამო ზამთრობით სვანეთში სახადით (გაცივებით) ავადმყოფობა უმეტესად გავრავლდა. ზაფხულობით სვანის სადგომში სიგრილეა, თითქმის მუდამ ზამთარ-ზაფხულ სვანის სახლი კვამლითაა გაბურღული, რადგან კვამლის ერთი თავისუფალი გასავალი არა აქვს; რომელ ჭუჭრუტანასაც არ უნდა მიადგეს, გარედან ქარი ეცემა და უკანვე შემოაბრუნებს ასე, რომ კვამლი იქვე ჩერდება. ამიტომაცაა, რომ თითქმის ყოველ სვანს (ზამთრობით უფრო) თვალების ანთება აწუხებს. ყოველ სახლს მიდგმული აქვს კოშკი, რომელიც წინათ, არეულობის დროს, სვანს სამსახურს უწევდა: შიგ შეაფარებდა ოჯახობას და თვითონ მალლიდან თოფსა და სხვა იარაღს ისროდა. კოშკის სიმაღლე 10—11 საეენია; ის საუცხოვო სილამაზითაა აგებული და მართლაც რომ მის აღმშენებელთ ხუროთმოძღვრული ხელოვნება გამოუჩენიათ. ყველა კოშკი ოთხკუთხიანია და გარედან კირითაა შეფეთქილი. საძირკველი საეენნახევრამდე მაინც არის ჩასული მიწაში. აქიდგანვე იწყება კრული (სვანურად კურივ), რამდენიმე საეენის სიმაღლემდე. მერმე განყოფილებანია. კოშკი განყოფება ოთხ-ხუთ სართულად, რომლების სიმაღლე თითო საეენზედ მეტია. პირველს ოთხს სართულს ეძახიან. „გუბანდს“ (შუა-გული ბანი) და ზედას, რომელიც უფრო დაბალია, „ეიბე გუბანდს“ (ზედა გუბანდი). სართულიდან სართულამდე აგიყვანთ უხერხული ხის კიბეები. ყველა სართულს თავისი საკუთარი პაწია ფანჯარა აქვს — მოგრძო და ვიწრო. ზედა განყოფილების დანიშნულება იყო ის, რომ არეულობა-ჩხუბის დროს (მეზობლობაში უფრო) იქ შეიკრიბებოდნენ მეთოფურნი და „შდურვალეებიდან“ (ფანჯრებიდან) ნიშანში იღებდნენ მტერსა და ეომებოდნენ. დანარჩენ სართულების დანიშნულება

ის იყო, რომ შიგ სხვადასხვა ბარგს ინახავდნენ და შენიზნავდნენ ჩხუბის დროს. ეს კოშკები აგონებენ სვანს წარსულ არევ-დარევის დროს, რომელსაც იგი ხშირად მოიგონებს ხოლმე და „ლიშვანს“ (სვანობა) ეძახის. წინეთ რომ ეს კოშკები სვანისათვის სასიქადულონი იყვნენ და სიამაყით გამოიციქობოდნენ, ეხლა დაჰკარგეს მათ ფასი სვანის თვალში; ის აღარ აქცევს მათ ყურადღებას და გეგონებათ რალაც დარდი აწევთ გულზედ და ჩაღუნულნი გამოიხედებიანო. ამიტომაცაა, რომ ბევრი კოშკი უპატრონობით დაქცეულა, მაგრამ კიდევ რამდენიმე საუკუნე ნახავს მათ, თუმცა-ღა წარსულის სიამაყით კი ველარა...

სახლის ახლოს კალოა და კალოს რომელსამე მხარეს „ლალია“ აგებული (ხის შენობა, რომელსაც წინა მხარე ღია აქვს) და შიგ ინახავენ ნამჯას გაღეწვამდე. ეზოში (პაზვი) აქა-იქ ხეხილებია (ჭკუტა მსხალი და ვაშლი) ჩამწკრივებული; გარს არტყია ქვის გალავანი 3 და 3½ არშინის სიმაღლისა.

სახლში სახმარი საჯდომი აგეჯეულობაა: საკურცხვილ (კრესლო), სკამ (სკამი), ბანდარ (გრძელი სკამი), ლურგიმ (დიდნის მსგავსი გრძელი საჯდომი), კვილ (მრგვალი ხის გადანაჯერი), პასკამ (საზურგეთი). ეს ნივთები შემომწკრივებულია კერის გარშემო; კერიასა და დგამებს შუა ადგილს ეძახიან „ყველფს“ (ლენხუმშიც ხმარობენ ამ სიტყვას). ჭურჭლები: თვინგ (თუნგი), კარდალ (კარდალი), ცხვად ანუ ზამ (ქვაბი), ლაპრაყია ცხვად (საარაყე ქვაბი), ლულლენ (დიდი ქვაბი, რომელშიაც ერთი ან ორი ხარი მოიხარშვის ერთბაშად), სეგდა (რძის საწველი ჭურჭელი), ოხარ (წყლის ჭურჭელი — მხარზე გადაიკიდებენ), კიყო (წყლის სასმელი ყურიანი), ღვებ (ლოფურა ლენხუმში), ბარქაშ (გობი — სამეგრელოშიც ბარქაშს ეძა-

ხიან), სტამან (კოკა — სტამანი სახარებაში), ფაკანი, ანუ ფაკან (სახარებაში პინაკი — ჯამი); ნამუშევარის სარწმუნოებრივად, ანუ საჩუქურ და კვიდოლ (კოდი).

სვანის სახლში თითქმის მუდმივი სინესტეა, უმეტესად ქვედა სართულში, რომელშიაც ცხოვრობენ ზამთარში პირუტყვებთან ერთად. მის ასაცდენად სვანი არაფერს არ ხმარობს, თუ შუაეცხლი არ უშველის. ცეცხლს სვანი ძვირად თუ დააქრობს სახლში. ის შეხვევს დაწოლისას ან დღისით მუშაობის დროს, ცეცხლს ნაცარში და ამგვარად შეხვეული ცეცხლი არ ქრება. საჭიროების დროს სვანი ცეცხლის გასაჩენად ხმარობს კვეს-აბედს, რომელსაც თვითონ აკეთებს. ღამით სვანი სახლს შუაეცხლის შემწეობითა და კვარით ანათენს ასე, რომ შეშისა და კვარის კვამლი ერთად შეერთებული იქაურობას აშავეებს და თვალებს უწითლებს ადამიანს. კვარის მაგიერ იმ ადგილებში, სადაც ნაძვის ხე ძვირია, ხმარობენ არყის ხის გამხმარ ქერქს, რომელსაც ძლიერ ეკიდება (კალა-უშგულში). სხვაგვარს სანათურს სვანი მოკლებულია. შეშათა ხმარობენ ბევრგვარ ხეს: ნაძვს, ფიჭვს, მუხას, თხმელას, არყის ხეს, ვერხვს, წიფელს და სხვას. ბალის ხეს არა სწვავენ, რადგან შეწირული აქვთ¹; ის კი არ იციან, რომ მისი ცეცხლი კაცს თვალებს უფუჭებს.

სვანი ხმარობს შემდეგს რკინის იარაღებს: ნაჯახს (კადა), წალდს (ნასოლ), ბურღვს (სიფრით), ხორცის ამოსაღებად ჩანგალს (ფუცხვ), ასტამს; ხისას: ორთითას, ფიწალს, უღელს (უღვა), ფორჩხას (ლუშდიქ-ლაფცხი), სახვნელს (ლენწიშ), ფარცხი (ლაჭადირ). ხსენებულს იარაღებს სვანი თვითონ აკეთებს

¹ რადგან ხატების ფიცრები ბალის ხისაა. (შენიშვნა ეკუთვნის ი. მარგიანს — შემდგ.)

რკინისას და ხისას, მაგრამ ყოველსავე ხელოვნურს გემოს მოკ-
ლებულია. რკინას და სპილენძს სვანი სხვა ქვეყნებიდან ეზი-
დება. მოსაგერებელს იარაღებს შეადგენს კაყიანი თოფები, ხა-
ჯალი, დამბაჩა, ლივერი (ახლო ხანებში შემოიღეს) და იშვიათად
დაშნა. ამ ბოლოხანებში სანადიროთ აქა იქ შემოიღეს ბერდანი-
სა და მარტინის სისტემის თოფები, თუმცა-ღა აშკარად ვერა
ხმარობენ. ყველაზედ უფრო უძველეს იარაღად მიაჩნიათ
შვილდ-ისარი. სვანს თოფი და ხანჯალი მოსწონს ყველაზედ
უფრო და ამიტომ არც კი იშორებს მათ. შესანიშნავია კაყის
შემდეგი თოფები: სტამბოლისა და ყირიმისა. ბევრი მათგანი
მოოქროვილია, სალტეები ვერცხლისა აქვთ და ნიშანზედ ძლი-
ერ კარგად მიდის. ამისთანა თოფი კი სვანს დიდ რამედ მიაჩნია.
წინეთ ისინი ფასობდნენ 200—300 მანეთად (ეხლა 100—150).

წინეთ სვანები ისარს შხამავდნენ და ძლიერ შორსაც ის-
როდნენ. ნადირობის დროსაც მშვილდ-ისარსა ხმარობდნენ და
მისგან დაქრილი ნადირი ძვირათ გადარჩებოდა. ეხლაც პოუ-
ლობენ მთა-კლდეებში მირკობილ ისრებს, უეჭველად მონადი-
რისაგან ნატყორცნს.

მინ იყვინე „ბაკები“ ანუ „ბაკები“?

ყველამ ვიცით, რომ ჩვენმა მხარემ ბევრი განსაცდელი
გამოიარა მეტადრე სარწმუნოების მხრივ. მუდამ მტრების შე-
მოსევა და ქვეყნის განადგურება ხელს უშლიდა წინსვლას...
წინსვლა რა იყო, მაჰმადიანობა მძლავრდებოდა და ეს ხომ წინ
არავის არ გაუშვებს. ამას ზედ დაემატა შინაური უთანხმოება,
შური და სიძულვილი ურთი-ერთს შორის. ყველაფერს თავისი

დადი დაასვეს მტრებმა, სადაც კი აღვილად მისწვდებოდნენ, ყველგან ძალდატანებით შემოჰქონდათ თავიანთი სარწმუნოება, ზნე და ჩვეულება; ეკლესიებს ჰრყვნიდნენ და მღვდლებს მღვთებისაგან ძარცვავდნენ... მთლად გასცილდნენ მათ ძვირფას ხატებისა და ნივთებისაგან, რომ მოშორებულნი ჩვენნი მეზობელნი არა, — ერთიანად აღმოფხვრიდნენ ქრისტეს სარწმუნოებას და ყველგან მაჰმადიანობას დანერგავდნენ, რომ ისევ იმ მეზობლებს არა, რომელთაც მიაწოდეს დასაცველად მისმა თანამომეებმა მრავალი ძვირფასი ხატი, ჯვარი და ნივთეულობა! — ვინ იყვნენ და ვინ არიან ეს მეზობელნი? ესენი არიან ჩვენი თანამომეები გვარტომობითა და სარწმუნოებით: სვანნი, ფშავ-ხევსურნი, და სხვა მთიულნი ხალხნი და მათი მოძღვარნი. უკეთ რომ ვსთქვათ მათი „პაპები“ და „დეკანოზები“. ჩვენ ვიტყვიტ პირველის შესახებ.

სვანეთი, მოგეხსენებათ უგზო-უკვლო ქვეყანაა: ძველად მაინც იგი მეტად მიუდგომელი მხარე იყო. ის შეადგენდა საქართველოს სამეფოს ნაწილს და თუ ხშირად თავისუფლების დროშას ატარებდა, ეს იმ არეულობის გამო, რომელიც თითქმის მუდამყამ სუფევდა ჩვენში. სვანეთსაც ისეთივე მღვდლები ჰყავდა იმ დროს, როგორც დანარჩენებს, მაგრამ ისევ იმ არეულობამ და პოლიტიკურმა ძალამ სვანეთი თითქმის გააცალკევა სხვებისაგან და რამდენიმე ხანს თავისუფლების დროშა მიანიჭა. ამ განცალკევებას არანაკლებ უწყობდა ხელს მისი გეოგრაფიული მდებარეობა. ეს კია, რომ იგი უკან ჩამორჩა სხვებს: სარწმუნოება სიბნელით იმოსებოდა, არეულობა, კაცის კვლა, სისხლის აღეზა და ძალადობა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. ნამდვილი მღვდლები გაჰქრნენ და მათი ადგილი „პაპებმა“

დაიჭირეს, რომელთაც ეკუთვნის სვანეთში ქრისტიანობის
დაცვის პატივი.

ერთ დროს თავისუფალი სვანეთი ცაგერის (ცაგერულს) ექვემდებარებოდა, ხოლო სადადეშქელიანო სვანეთი — ცაიშისას, რომელნიც უგზავნიდნენ მას (სვანეთს) ნაკურთხ მღვდლებს, მაგრამ შემდეგ, სამწუხაროდ, ეს დამოკიდებულებაც მოიშპო. დარჩნენ მხოლოდ „პაპები“ და დეკანოზები.

პაპებს ყოველთვის ჰყავდათ შეგირდები, რომლებსაც ისინი „დიკნარს“ ეძახოდნენ და ასწავლიდნენ საღმრთო წერილსა თუ ეკლესიის სამსახურსა. როდესაც პაპა მოხუცდებოდა და შეგირდიც გაიწვრთნებოდა, ამ უკანასკნელთ ჰგზავნიდნენ ეპისკოპოსთან, ანუ მიტროპოლიტთან (ცაგერსა და ცაიშში), რომელნიც ხელასხმულს აბრუნებდნენ სვანეთში. ძღვნად მიჰყავდათ ხარი. ბოლოს პაპებმა თვითონ მიიკუთვნეს კურთხევის უფლება, თავის შეხედულებით ხელს ასხამდნენ „დიკნარს“ პაპებად — მღვდლებად და ეკლესიასაც თავისით განაგებდნენ. ამიტომ ადვილი წარმოსადგენია და არცაა გასაკვირველი, თუ თვითო სოფელში მათი რიცხვი 10—15-მდე აღიოდა.

„პაპ“ (ზედა ხევში, ესე იგი თავისუფალ სვანეთში) ანუ „პაპ“¹ (ქვედა ხევში — სადადეშქელიანო სვანეთში) ისე იცვამდა, როგორც დანარჩენნი სვანნი²: თავზედ ნაბდის წვეტიანი ქუდი, ანუ ფაფანაკი ეხურა, ტანზედ ეცვა შინაური ხელოვნების მსხვილი ტილოს პერანგი, რომლის საყელო კანაფის მსხვილი

¹ მღვდლებს ეხლაც ასე ეძახიან სვანეთში.

² პაპად უფრო გლეხთაგანი უნდა ყოფილიყო. (შენიშვნები ეკუთვნის ი. მარგიანს — შემდგ.).

ძაფით იკვრებოდა; ზედ შინაური ხელოვნებისვე მსხვილი მატყლის ჩოხა, მერე იმისვე შარვალი (შალბარ) და პატიქები; ხე-ხებზედ ამოკრული ჰქონდა ბაწრის შემწეონით მრგვალი ქვეყნები; წელზედ ერტყა დაუზელელი ტყავის სარტყელი (ლარტყ), რომელსაც მოდიდო, ადგილობრივი ხელობის ხანჯალი ამძიმებდა. ბეჭზედ კაქის თოფი „ყირიმი“ (ყირმილ) ან „სტამბოლი“ ეკიდა. ყველა ეს გამოუცნობლადა ხდიდა „პაპს“ უბრალო სვანისაგან. სხვა ხნავდა, პაპაცა ხნავდა; სხვა ომოზდა, პაპაცა ომოზდა და ლაშქარს წინ უძღოდა. მაგრამ იმ დროს ის კიდევ მღვდლობდა, თუ შეიძლება ასე ითქვას და ხალხში მოძღვროზდა. მასში თქვენ ნახავდით ისეთ ძალას, რომელიც ხალხს პატივისცემასა და სიყვარულს აგრძნობინებდა. აი ამ უსწავლელმა მღვდლებმა, უკეთ რომ ესთქვათ — პაპებმა დაიცვეს სვანეთში ქრისტიანობა, ხელი შეუშალეს მაჰმადიანობის გამეფებას, გამოსტაცეს მაჰმადიანებს ხელთაგან წმინდა ძვირფასი ხატები და ნივთები და მით ხალხს დაუფასებელი სამსახური გაუწიეს.

პაპების ცხოვრებიდან ბევრი ღირსშესანიშნავი ხასიათის გამოკრეფა შეიძლება. მეტადრე საინტერესოა წირვა-ლოცვის, ნათელის, ჯვარისწერის და სხვა საიდუმლოების წესრიგი და მათი აღსრულება. არიან ეხლაც რამდენიმე მოხუცებული სვანნი, რომელნიც წინეთ „პაპებად“ იწოდებოდნენ და რომელთაც არა ადვილად დასტოვეს ეს სახელი.

სხვათა შორის, ს. მუქალში შეხვდებით მოხუცებულს (ხამდვილს) მღვდელს, გი-გი მარგიანს, რომელიც წინეთ „პაპა“ იყო და რომელსაც დღეს თეთრი თმა უმტკიცებს გამოცდილებას... ხსენებული მღვდლისაგან ვისარგებლეთ და მოგვყავს ორიოდ სიტყვა პაპების დასახასიათებლად.

სვანეთში რუსეთის მთავრობის დამყარების შემდეგ დათან იგზავნებოდნენ ნამდვილი მღვდელი, რომელიც ხმა და პაპებმა ეკვის თვალთ მიიღეს და დევნა დაუწყეს. დევნა ხშირად აშკარაც იყო. მაგალითისათვის საკმარისია გავიხსენოთ მესტიელებისაგან ხსენებული მღვდლის მამის მოკვლა, რომელმაც იკისრა ახლად მოსულ მღვდელთა გაცილება და ბინაზედ მიყვანა. მართალია, პაპებს ამ დროს იმდენი უფლება და გავლენა აღარა ჰქონდათ და ვერც ბედავდნენ წეს-რიგის მაინცდამაინც აშკარად დარღვევას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ისინი ხშირად ჩუმად მოქმედებდნენ და თავიანთ უფლებებს მთლად არ ჰკარგავდნენ. ზოლოს ესეც მოისპო და ისინი ძალაუვნებურად შეურიგდნენ ბედს.

რას ხმარობდნენ პაპები სეფისკვრად, ზედაწედ და სამკაულად? პაპებს სეფისკვერისათვის ბეჭედი არა ჰქონდათ. ბეჭდის მაგიერად გამოცხობამდე სეფისკვერს ჯვარის სახეს გაუკეთებდნენ და შუაში მარილის კვნიტს ჩასდებდნენ. ზედაშედ არაყსა, რანგსა (თაფლისაგან კეთდება) და წყალსა ხმარობდნენ. ბარძიმის მაგივრობასა სწევდა ხის ან სპილენძის კათხა; ფეშხუმიც ხისა იყო ან სპილენძის; ვარსკვლავი ხისა, სპილენძისა და რკინისაგან კეთდებოდა; ლაზვარი რკინისა, დაფარნები კი ჩითისა; ოდიკი სრულებით არა ჰქონდათ. ჩითის ოლარი და ფილონი მოყვანილობით თითქმის წააგავდნენ ეხლანდელს. სამკლავები ძვირად იცოდნენ. სტიხარი და სარტყელი არა ჰქონდათ, გინგილას მაგიერ „დიაკვნები“ ჩითის ნახევებს გადაიდებდნენ ხოლმე მხარზედ და ვისაც სიღარიბისა გამო ესეც არა ჰქონდათ — საკუთარ ლეკვერთხს შეიხსნიდა და იმასა ხმარობდა.

10—20-მდე პაპა შეიკრიბებოდა და საწირავად ეკლესიისაკენ გასწევდნენ. როდესაც ეკლესიის კარებს დაუკრძალავდნენ, დაიწყებდნენ მიმავალნი ლოცვას: „მიწყალენ ჩვენ დიდებად უფალო შეგვიწყალე ჩვენ... აწვდად მოწყალეზისა კარი“... მერე წვეიდოდნენ ეკლესიაში და შეუდგებოდნენ ცისკარსა: ზოგი შუალამისა ქამნსა კითხულობდა, ზოგი — დიდება მადლიანსა, ზოგი რას და ზოგი რას. ამას მობამდდენ წირვის ქამსა. ამის შემდეგ უფროსი პაპა, რომელსაც „ზედამწირველს“ ეძახოდნენ, მიუბრუნდება პაპებს და ეტყვის: ერთს მაცხოვრის სახელზე ეწირა, მეორეს ღვთისმშობლისა, მესამეს მთავარანგელოზისა და ასე ყველა წმინდანების სახელზედ. შემდეგ ამისა ზედამწირველი დაიკავებდა კონდაკს (დანარჩენები თავს მოიდრეკდნენ) და კონდაკის ქნევით ამბობდა: „ლოცვა იერუსალიმისა, მათი ჯვართა, მათითა პირითა, გიკურთხოს ქრისტემან კვართი კვართალი, ოლარო, გინგალი, ფილოვანი, ხელი შემოსილი ცოცხალს მღვდელს გეგის, ანუ დიაკონს აბრამს; ვაჰანდელეს, ექსს-მელექსეს, ფარამოწაფეთა მისთა იამენ!..“ ამის თქმაში პაპები ამბობდნენ: „კირიელეისონ, კირიელეისონ“ და თან პირჯვარს იწერდნენ. მერე ზოგი ჩითის ოლარს და ფილონს გადაიცვამდა, ზოგი ჩითის ნახევებს და ვისაც ესეც არა ჰქონდა, ლეკვერთხს შეიხსნიდა და გადაიკიდებდნენ კისერზედ. შემდეგ დაიხოქებდნენ ყველანი და ღმერთს ევედრებოდნენ: „ხოშა ღერბეთ ი დამბადებელ ფუსნაბუასდიშ! ლადი ნიშგვეი წირვა ღირვა ღირსეულდ შეიწირე! წმინდაო მადლიანო, ცისა საღმრთო მადლიანო! სი ლახეშდ ბეჭაის ი მადილ ჯერაა!“ დიდო ღმერთო და დამსადებლო, მეფეო საიქიოსანო, დღევანდელი ჩვენი წირვა ღირსეულად შეიწირე! შენ შეეწიე ბეჭაის მადლის გული-

სათვის! (ვისიც მწირველი იყვნენ) „ზედამწირველი“ შევა აღსაქ-
ლის კარებით და კონდაკის ქნევით იძახის: „ღმერთო აკურთხე
საყდარი ებე! ღმერთო აკურთხე ტრაპეზ.. ე..ე..ე, ღმერთო აკურთხე
ბადებელო დასწერე ჭვარი შენი...ი... კირიელეისონ!“ სხვა პა-
პეზი დადგებიან ეკლესიის შუაგულ ალაგას, ზოგს უკავია კონ-
დაკი და კითხულობს, ზოგი ზეპირად ამბობს, რაც მოადგება;
ხელში უჭერიათ ყავარჯნები¹ და მათზედ დაყრდნობილნი გა-
ლობენ, უკეთ რომ ვსთქვათ — ხრიალებენ. „ზედამწირველი“
იწყებდა ხმამაღლა: „საღმერთო ეამი წმრვისა (განურჩევლად
წითურისა) წმიდისა იოვანე ოქროპირისა...ა...ა...“ მერე იღებდა
ლახვარს და შეუდგებოდა კვეთას: „ვითარცა ცხოვარი და შემ-
დეგი.“ წმინდა ნაწილს მაშინვე ჩაასვენებდნენ ბარძიმში, რომ-
ლის მაგიერობას კათხა სწევდა. ზედამწირველი აიღებდა ხის
ან რკინის ვარსკვლავს და ამბობდა: „კუთხნი, კუთხნი კამართან
ცისანი შენ ხარ ქრისტე...ი... ამოწაფეთა...ი...ა...მენ!“ დანარჩენ-
ნი პაპები ამბობდნენ გალობით: „შენ ხარ! უფლისა მიმართ ვი-
ლოცოთ! კირიელეისონ!“ ზედამწირველი: „ამან! უფოვ სუფოვ
შვენიერება შეიმოსააა! შენ ხარ ქრისტე და მოწაფეთა ზედა
ი...ა...მე...ნ!“ და გადააფარებს ფეშხუმს ჩითის ნაჭერს, რომე-
ლიც დაფარნის მაგივრობასა სწევდა. პაპები: — შენ ხარ! უფ-
ლის მიმართ ვილოცოთ... კირიელეისონ! ზედამწირველი: — დია-
კონმა პირნქელიანი: შენ ხარ ქრისტე მოწაფეთა და ი...ა...მენ!
პაპები: — შენ ხარ და შემდეგი.

კონდაკში ეწერათ გამოკრეფილი სამოციქულო და სახა-
რება. გამოსვლამდისინ ან კონდაკს დაიკავებდა ზედამწირველი

¹ როკიანი ჯობი, რომელსაც ყოველ წირვის შემდეგ ნიშნავენ წირვის
რაოდენობის საჩვენებლად.

და ამბობდა:—სიბრძნით აღემართენით... მოხედენ... მშვედობა...
 ყოველთა... პაპთაგანი: — ებრაელთა მიმართ სტავდელნი მშვედობის
 ციქული საკითხავი ძმა... ანო! — და სამოციქულოს წაიკითხავ-
 და. ზედამწირველი: — სიბრძნით აღემართენით... პაპები: —
 დიდება ღმერთსა!.. ზედამწირველი: — ოთხნო... ო... სახარე-
 ბა მათესი, ლუკასი, მარკოზისი და იოვანისი საკითხა-
 ვი... ი... ი... — რამდენჯერაც ზედამწირველი სახარების კი-
 თვის დროს ხმას გააგრძელენდა, იმდენჯერ დანარ-
 ჩენეზი ხელს მალა აღაპყრობდნენ და იტყოდნენ: —
 დიდება ღმერთსა! ამასავე ამბობდნენ სახარების გათავე-
 ბისას. ბარძიმ-ფეშხუმის გამოსვენებისას ზედამწირველი: —
 აცოცხლე, ღმერთო, მეფე ჩვენი, კათალიკოსნი და არხი-
 ეპისკოპოსნი... პაპები: ა... ა... ა... მე... ე... ნ! მიერობინ ქერობი-
 თავსა... დაიკავეს ზედამწირველი ვარსკვლავს, გამოსახავს
 ჭვარისსახედ, უკაკუნებს ფეშხუმს და ამბობს: — მღვდელმან
 ამაღლება... ა... ა... ძღვევისაგან მეგალობელნი, მებზობელნი, მღალა-
 დებელნი და მეტყველნი... ი... ი... პაპები გაიმეორებდნენ ამასავე
 და ზედ მოაბამდნენ: — წმინდა... ა... ა... წმინდაა აა... მენ! პაპები: —
 მრავალთვის ჩვენთვის განტეხილი მრავალმისატევეებლად ცოდ-
 ვათა ი... ა... მე... ე... ნ!.. ზედამწირველი: — სუთ ამისგან ესე არს სი-
 სხლი ჩემი თქვენთვის დათხეული მრავალმისატევეებლად ცოდ-
 ვათა.. პაპები: — მრავალთათვის ჩვენთვის დათხეული მრავალ
 მოსატევეებლად ცოდვათა ი... ა... მე... ე... ნ!.. ზედამწირველი: — შე-
 ნნი შენთაგან... პაპები: — მღვდელმა ამაღლება... ა... ა... შენნი შენ-
 თაგან.. შენ გიგალობთ, შენ გიკურთხევდით.. „ღირს არსის“
 შემდეგ მოიხსენებდნენ ცოცხალს, რომლის მწირველიც იყვნენ,
 ანუ მიცვალებულსა. მერმე მოჰყვებოდნენ: — ათმაზირ ივსე-
 დიანრე გვარ ი მინე ლუშენდენის ჩივ შენდბა ხარ!.. ათმაზირ

ნავერიანარ... ამგვარად მოიხსენიებდნენ სოფლის გვარებსა (აკურთხე ივსელიანების გვარი და მათს შესანდობელს შეუნიდე..) ზედაწვირველი: — შიშითა ღვთისითა და სარწმუნოებით მოხვედით! პაპები მობრუნდებიან წაღმა და იტყვიან: — ჩვენ შიშითა მღვთისითა ია...მე...ენ!.. შემდეგ დაიბოქებენ და დალოცავენ ვისიც მწირველნი არიან; ბოლოს გააქრობენ სანთელს და სწყევლიან: — ღმერთო, ვისაც ქრისტიანობა არ სწამდეს, ვინც უქმე დღე გატეხოს და ვინც ჩვენ არ გვიგონებდეს, იმას ასე დაუმსე თვალეში!.. ზედაწვირველი ბარძიმსა სწმენდდა, ხოლო დანარჩენები სეფისკვერს ინაწილებდნენ და ამბობდნენ: — ნაწილი შენი, ნაწყვეტენი შენი წმინდის პეტრეს პავლეს როდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა ია...მევენ!..

ამით წირვა თავდება. მერე მოსახლისას წავიდოდნენ, სუფრას უკურთხებდნენ, ხორცით, არაყით და ხორაგით დატვირთულნი შინ გასწევდნენ. არ იქნება ურიგო, მოვიხსენიო, თუ როგორა ლოცავდა პაპა მოსახლეს, რომლის მწირველიც იყო: — ფუსდ დამბადებელს დიდაბ! ქრისტე ლამარიას დიდაბ! მიქემთარინგზელს დიდაბ! გაბრიელ მიქელთარინგზელს დიდაბ! ერბილ-ქერბილს დიდაბ! ივან ნათლიცემელს დიდაბ! ივან ოქროპირს დიდაბ! ხარამ მახარობელს დიდაბ! ხარამ ამსუალდაშ მუხენე სი ხოჩა მაგ ლახხენ ალ ქორს. იშგვიდ სოუხვ დეცეშ დიდაბ! იშგვიდ კურაბს დეცეშ დიდაბ. იშგვიდ დოშდულუქი დეცექი კურაბ ოთჩვენახ, მერა დოშდულაში გიმთე ამსუალდიშდ ოთხვამახ. დეცეშ ი გიმი ნესგა, ძულვაშ ი ხმელი ნესგა ივა ი ადამუნდო ბედნიერ ამსუალდს ხამურჯვენეს ლიმზურ, ეჯეი ოთმარჯვ ალ ქორს ი ამენ! (უფალს დამბადებელს დიდება! ქრისტე ღვთისმშობელს დიდება! მიქელ-მთავარანგელოზს დიდება! გაბრიელ მიქელ-მთავარანგელოზს დიდება!

სერაფიმ-ქერაფიმს დიდება! იოანე ნათლისმცემელს დიდება! იოანე ოქროპირს დიდება! ხარენის მახარობელს დიდება! ხარებავ, ადამიანის მახარობელი შენა ხარ, ყველა კაი ახარე ამ სახლსა! შვიდო გუნდო ცისაო, დიდება! შვიდო კრებავ ცისაო. დიდება! მეშვიდე მთვარეზე ცაზე კრენა გაუმართავთ; მერვე მთვარეზე დედამიწაზედ ადამიანისათვის გადაუციათ; ცისა და დედამიწის შუა, ზღვასა და ხმელეთს შუა ევა-ადამიდან ბედნიერ ადამიანს ლოცვა გასვლოდეს — ისე მოუვლინე ამ სახლსა და ამინ!).

ნ ა თ ვ ლ ა

ძველად ნაკურთხ მღვდლებისაგან დატოვებულს მირონს პაპები ყოველწლობით ზეთს უმატებდნენ და იმასა ხმარობდნენ მირონად. რომელსაც თავდაცმულს რქებში ინახავდნენ.

განთავისუფლდებოდა თუ არა ქალი, მაშინვე პაპას მოუწოდებდნენ, აიხმას გადაახდევინებდნენ და წააკითხვინებდნენ ლოცვას, რომელსაც „შეგნაბს“ ეძახდნენ. მესამე ან მერვე დღეს კიდევ მოუწოდებდნენ პაპას ბავშვის მოსანათლავად. ამ დროს ქალი განცალკევებით იყო: მას და ბავშვს არც პაპა ეკარებოდა და არც ნათლია. პაპა იდგა შორიახლოს და წითურის განურჩევლად ყველაფერს კითხულობდა. სულის შებერვის დროს პაპა ხელს მაღლა აიშვერდა და ამბობდა: — შებერავს... ფუჰ... ვაჟი შენი შვილია“, თუ ახალდაბადებული ქალია — „ქალი შენი შვილია“!

წყალში ბავშვს თვითონ დედა ჩასვამდა ხოლმე, ხოლო პაპა შორიახლოდან ამწობდა: — ნათვლას იღებს მონა ესე ღვთი-

სა (სახელი) სახელითა მისითა ი ამენ, და ძისა ი ამენ და სული-
ს წმინდისითა ი ამენ! (სამგზის). შემდეგ ამისა ნათლია კრძალს
ჩს არს დაიკავებდა და სცხებდა მირონს; ჩხირს კი ცეცხლში
სწვავდნენ.

გვირგვინის კურთხევა

გვირგვინის კურთხევა სახლში იცოდნენ. სურდათ თუ არა
ერთმანეთი ქალ-ვაჟთ, ამის განსჯაში პაპები არ შედიოდნენ.
ხშირად ქალს ძალით დაიჭერდნენ და ჯვარსა სწერდნენ, —
ბევრჯერ ძმის საცოლეზედაც. ნეფე-დედოფალს დააჯენდნენ
სკამზე და ნემსით კალთებს ერთმანეთზე გადაუბნევდნენ. შემ-
დეგ სრულდებოდა ჯვარის წერის წესი არეე-დარეულად: ღვი-
ნის მაგიერ ხმარობდნენ არაყს, გვირგვინის მაგიერობასა სწევდა
ვაზის რგოლები, რომლებზედაც ხის ჯვარი იყო დამაგრებული.

ზეთის კურთხევა

ზეთის კურთხევისათვის დიდის ამბით ემზადებოდნენ: რამ-
დენიმე ხარსა ჰკლავდა მოსახლე, რომელსაც ზეთის კურთხევა
სურდა. ამასთან ამზადებდა ბევრს არაყსა და პურს. მერე მოიწ-
ვევდა 20—30 პაპას: ესენი მოუკიდებდნენ ზეთსა, ჩამოსხდე-
ბოდნენ, წინ სუფრას დაიდგამდნენ და ზედ ზეთს დასდგამდნენ.
თითქმის ყველას კურთხევანი ეჭირა ხელში და კითხულობდა.
ერთის კვირის განმავლობაში ყოველდღე სრულდებოდა ზეთის
კურთხევა. გათავებისას იმ მოსახლის წევრნი სათითაოდ ეტყო-

დნენ აღსარებას; ხელში ეჭირათ ბალახის კონა და ამბობდნენ:
„მე ამდენი ცოდვა მიქნია“, ბოლოს მოიწვევდნენ სასოველად
იმხიარულენდნენ.

მიცვალებულის დამარხვის წესი

მიცვალებულს პაპა ყოველდღე უკითხავდა წიგნსა. კუბო-
ში ჩასვენების დროს დაისწრებდნენ პაპას, რომელიც მიცვალე-
ბულს შესუდრავდა ტილოში, მერე თავიდან ფეხებამდე ჯვარის
სახედ ძაფს დაადებდა, შემდეგ დაფშენილ ნიგოზს გადააყრიდა
და ამბობდა: — იამენ იესო მღრთისათა, იამენ მამისა ძისათა,
იამენ და სულისა წმინდისათა იამენ!... ერთჯერ თქო, ორჯერ
თქო, სამჯერ თქო; თავი და ფეხებამდი ზეთი გცხენია მეორედ
მოსვლამდი უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი... და დახურავდა
კუბოს. მიცვალებულს პაპა წინ მიუძღოდა და ხელში ჯვარი და
კერასი ეჭირა. საფლავში ჩასვენების შემდეგ მიწას ჯვარსა სა-
ხავდა და ამბობდა: იამენ იესო ღვთისაითა, იამენ და ძისაითა
და სულისა წმინდისაითა იამენ; საფლავი ლაზარესი, ძვალი
იობისი, სული აბრამისა, ესე ხიდი ყოველთა ჩამოსავალი არის.

პ ა ს ე ჟ ი (თანაზ)

მამლის ხმობისას შეიკრიბებოდნენ პაპები ეკლესიაში, ერ-
თი შიგნით დადგებოდა და კარებს გაუღებდა. მეორე გარედან
ეუბნებოდა: აღეხვენიოთ ბჭენი თქვენნი მთავარნი და აღეხვე-
ნიოთ ბჭენი საუკუნენი და შევიდეს მეუფე დიდებას!.. შიგნიდან

პაპა: — ვინ არს ესე მეუფე დიდებისა?.. გარედან: — მეუფე დიდებისა. მერე შევიდოდნენ ეკლესიის დაიწყებდნენ ცისკარს, რომლის შემდეგ ეკლესიის პაპები დაიწყებდნენ ხმამალა ძახილს: — ქრისტე აღსდგა; გიხაროდეთ. ვისაც გესმოდეთ, არა გესმოდეთ პირსა და პირ-მეტყველსა, კაცსა და პირუტყვსა, ტყესა და კლდესა, ქრისტე აღსდგა გიხაროდეთ.

წერილი სვანეთიდან

სვანეთის ორივე ნაწილს (სადადიანოსა და თავისუფალის) მდებარეობა, როგორც იცით, ერთნაირი არ არის: თავისუფალს სვანეთს უჭირავს უმაღლესი ადგილი, ვიდრე სადადიანოს და კავკასიონის უმთავრესი ქედის ძირშია მიკუნჭული. სადადიანო სვანეთის სოფლები დაფენილია მდინარე ცხენისწყლის ნაპირებზე და შედარებით უფრო მდამალი ადგილი უჭირავს. ამიტომაც ჰავა პირველში უფრო მკაცრია, ვინემ მეორეში. ეკენისთვე-მწიფობისთვეში გზა თავისუფალ სვანეთისაკენ იკვრის და მთელი 8—9 თვე მისვლა-მოსვლა შეჩერებულია. მართალია, ზამთარში ხანდისხან ფეხითაც შეიძლება მოგზაურობა, მაგრამ ეს იმდენად საშიში და საქნელოა, რომ ადამიანს ყველაფერს დაავიწყებს... აქ თქვენ ყველაფრის უნდა გეშინოდეთ: შვავისაც, ქარბუქისაც და სხვისაც. ესენი კი სადადიანო სვანეთში მაინცა და მაინც არც ერთი არ გაწუხებთ იმდენად რამდენადაც პირველში.

გზა სადადიანო სვანეთიდან ლეჩხუმამდე ძვირად იკვრის და თუ შეიკრა, ისიც რამდენიმე დღით შვავების გამო. მართა,

ლია. არც აქაური გზებია უშიშარი და ზარდაუცემი, მაგრამ უზარმაზარი, მუდამ თოვლიანი მთები მაინც არ ატარებდას-ვლელი. ერთი სიტყვით გეოგრაფიული მდებარეობის ძალით სადადიანო სვანეთს უპირატესობა უნდა ჰქონდეს ყოველ მხრით თავისუფალს სვანეთზე და წინ უნდა იდგეს მასზედ, მაგრამ ეს ასე არ არის. თავისუფალი სვანეთი ბევრად წინა სდგას მეორეზე. ჩვენ ვამბობთ სწავლა-განათლების შესახებ, რომელიც სადადიანო სვანეთს ჯერ არც კი მოსწრებია. როგორც განათლების, ისე მოქალაქეობის მხრითაც თავისუფალმა სვანეთმა წასდგა წინ რამდენიმე ნაბიჯი, სადადიანო სვანეთი კი ისევ სიბნელით მოცულს მორევში სცურავს და არავითარი წინსვლა მას არ ეტყობა.....

თავისუფალმა სვანეთმა რომ გაასწრო სადადიანო სვანეთს სწავლა-განათლების მხრით, ამას გვიმტკიცებს ჯერ სკოლების რიცხვი და მერმე თვითონ ნასწავლთა რაოდენობა. თავისუფალს სვანეთში, სადაც 14 მრევლია, სულ 13 სკოლაა: 7 საეკლესიო, (ქრისტიანობის აღმდგენელის საზოგადოებისა) და 6 სამინისტრო. სადადიანო სვანეთში კი, რომელიც 11 მრევლისაგან შესდგება, ორი საეკლესიო სკოლაა და ორიც სამინისტრო. თავისუფალი სვანეთის საეკლესიო სკოლებში სწავლობს 319 ბავშვი და სამინისტროში 100-მდე. ესე იგი სულ თავისუფალი სვანეთის სკოლებში 419 ბავშვი სწავლობს. სადადიანო სვანეთის ორს საეკლესიო სკოლაში სწავლობს 54 ბავშვი, ორ სამინისტრო სკოლაში კი — 28 ბავშვი, სულ 82 სული; ასე რომ თავისუფალი სვანეთის სკოლებში წერა-კითხვასა სწავლობს 337 ბავშვით მეტი, ვიდრე სადადიანო სვანეთში. ეხლა ვიკითხოთ, რამდენს სულს მიუღია საშუალო თუ სხვა განათლება? თავისუფალს სვანეთში მცხოვრებთაგანს სწავლა-განათლება

მიუღია ჯერ-ჯერობით 30—35 სულს (არ იფიქროს მკითხველმა, რომ ჩვენ ამით ვამაყობდეთ; კინი ციფრებია, მაგრამ ჩვენ მხოლოდ შესადარებლად მოგვყავს), რომლებიც ცხელ-ყველა სამსახურშია და სწავლობს ეხლახან ქალაქების სხვადასხვა სასწავლებლებში 20—25 კაცი, რომელთაგანც ერთი უნივერსიტეტს ათავენს (ივ. ნიქარაძე ს. უშვულიდან). სადალიანო სვანეთში კი სწავლამიღებულნი უფრო მცირეა; სულ რომ გავადიდოთ, ხუთს არ აღემატება; სხვაგან სწავლონ 3—5 ბავშვი. ეხლა გავიგოთ, თუ რამდენი ჟურნალ-გაზეთი მიუღის თავისუფალს სვანეთს და რამდენი მეორეს? თავისუფალ სვანეთში მიღის შემდეგი ჟურნალ-გაზეთები: 2 „ივერია“, 3 „ცნობის ფურცელი“, 2 „კვალი“, 3 „ნოვოე ობოზრენიე“, 2 „კავკაზი“, 1 „სპ. ვედომოსტი“, 4 „ნივა“, 4 „მწყემსი“. სადალიანო სვანეთს მიუღის ერთადერთი ეგზემპლარი „ცნობის ფურცელი“.

მიზეზი ამ სამწუხარო მოვლენისა (სადალიანო სვანეთის დაქვეითებისა) ბევრია და მათი ჩამოთვლა ამ წერილის მიზანს არ შეადგენს. მხოლოდ ვიტყვი, თუ სამღვდელოება რამდენად იღებდა მონაწილეობას სწავლა-განათლების გავრცელების საქმეში. ჯერ არ იქნება ურიგო გავაცნოთ მკითხველს სვანეთის სამღვდელოების ვინაობა.

თავისუფალს სვანეთში 15 მღვდელში ექვსს საშუალო განათლება აქვს მიღებული, ხოლო დანარჩენებს შინაური. ამათში 8 სვანთაგანია. სადალიანო სვანეთის 11 მღვდელში მხოლოდ ორს აქვს მიღებული საშუალო განათლება, დანარჩენებს კი შინაური. თავისუფალი სვანეთის სამღვდელოებას არ მოუტანია თქო ნაყოფი, — ამას ვერ ვიტყვი, რადგან იგი შეძლებისდაგვარად წინ უძღოდა ხალხს სინდისიერად... რაც

შეეხება სადადიანო სვანეთის სამღვდლოებს, ^{ამათში თით-}
^{ქმის არც ერთს არა უზრუნვია რა სწავლა-გაგონებულნი}
 ხასიათის გასწორების საქმეში. არ უზრუნვია იმიტომ, რომ
 არც შეეძლოთ, რადგან ვერ იყვნენ მომზადებულნი ამისათ-
 ვის (ჩვენ ვამბობთ უმეტესობაზე.).

თუ ადგილობრივი სამღვდლოება ვერ უძლოდა წინ
 ხალხს, არც თავად-აზნაურობას უფიქრია რამ თავისი შვილე-
 ბის განათლებაზე. თითქოს არაფერი იყო, არც მთავრობას მიუ-
 ქცევია ყურადღება ამ მოვლენისათვის და სადადიანო სვანეთს
 თანდათან უტოვებია უვიცობის მორევში.....

ზემოთ გზების შესახებაცა ვსთქვით ორიოდ სიტყვა. გზე-
 ბი ხშირი წვიმებისა და შვავებისა გამო აქეთკენ ძლიერ და-
 ზიანდნენ, ასე, რომ მათზედ მოგზაურობისაგან ღმერთმა დაგი-
 ფაროსთ ყველანი! რიგიანი გზა აქამდისაც არა გვექონია და
 ახლა ხომ მათზე გავლა გაგიძნელდნათ. რას მივაწეროთ, რომ
 მათი გაკეთებისათვის არავინ ზრუნავს ჯერჯერობით არ ვი-
 ცით! ყველაზე უფრო მომეტებული შრომა ეტყობა გზების
 შესახებ ლენტეხის საზოგადოების მამასახლისის ი. ლიბარტე-
 ლიანს, რომელმაც ეგრეთწოდებული გზა „ლათქველიარი“
 ისეთს ალაგას გაიყვანა (ძველი უხერხული მიატოვა), რომ ამა-
 ალაგას სიარული უშიშარპყო. ხსენებული მამასახლისის სიმ-
 კვირცხლე და დაუზარებელი შრომა მადლობის ღირსია ჩვენს
 მიერ და მთავრობის მხრითაც ყურადღებისა. ვუსურვოთ
 შემდგომისათვის მომეტებული მუყაითობის გამოჩენა.

როგორც ზემოთ მოგახსენეთ, აქეთკენ აპრილში ძლიერ
 ცუდი ამინდენი დაგვიდგა. 11—17 აპრილამდე სთოვდა. და-
 ნარჩენს დღეებში წვიმდა კოკისპირულად თითქმის ორი კვი-
 რის განმავლობაში. ამის გამო ატეხილმა სიცივეებმა აყვავე-

ბული ხეხილი დასწვა, ჭეჭილი გააყვითლა და უამისოდ დატოვა. მისი
კლევებული საქონელი სიკვდილის პირას მიაყენა, რადგან
საკვების სიძვირეა და გარეთ კი ვერაფერს ვერ მოვიღოთ.
გამოიდარა 23 აპრილს.

ორიოდე სიტყვა სვანურის ენის შესახებ

„ამბობენ, რომ სვანური ენა დამახინჯებული ქართულიაო, მაგრამ საკვირველია, რომ სვანებს არ ესმით ერთი სიტყვაც კი ქართულად; ქართულს ლაპარაკობენ ცოტანი უშგულში, ლაპარაკობენ ქართულად თავადები, ლაპარაკობენ დიაკვნები და ეკლესიის მნათეები, ლაპარაკობენ ესაულენი სვანეთის ბოქაულისა; მსურს გავიგო — კიდევ ვინ ლაპარაკობს ან ვის ესმის ქართული სვანეთში?“ — სწერს ბ. სტოიანოვი თავის მოგზაურობის აღწერაში; სწერს, მაგრამ სრულიად უსაფუძვლოდ. ნეტავ ვიცოდეთ, სად გამოსცადა სვანენი ბატონმა სტოიანოვმა (გიმნაზიის მოწაფეებსავე) ქართულის ცოდნა-ლაპარაკში? თუ სვანეთში მოგზაურობის დროს შეიტყო, არ მესმის რანაირად; იმას ჰქონდა საქმე მხოლოდ თავადებსა და რამდენსამე გლეხთან და არა ყველასთან და თავადები ხომ ლაპარაკობენ ქართულად, ბ. სტოიანოვო? თუნდაც რომ ჰქონოდა, სვანი მაინც სვანურს გააგონებდა მას და ქართულს, თუკი არ დასჭირდებოდა რათ ეტყოდა? მით უფრო, რომ თვითონ ბ. სტოიანოვი არ ესაუბრებოდა ქართულად. მაშ რანაირად გაიგო ბ. სტოიანოვმა, რომ სვანებმა ქართული ლაპარაკის ინიცი არ იციან? მობრძანდით ბ. პედაგოგო, დაპყევით ს. უშგულიდან, გაიარეთ კალა, იფარი, წვირმი, შედით მულახ-

მუქალში, ჩაჰყევით ს. მესტიას, ლენჯერს, ლატელს და ნა-
 ხავთ, რომ ამ სოფლებში, რომელთაც საერთო სახელი უთქვამ-
 სუფალი სვანეთი ჰქვიათ, ქართული თითქმის ყველა ნიჭისა და
 წინათაც იცოდა. უცოდინარს თუ ნახავთ, ღრმათ მოხუცებუ-
 ლებს. რომელნიც არსად არ წასულან. ზოგჯერ იმისთანა მოსა-
 წონ ქართულს გაიგონებთ, რომ გესიამოვნებათ. მაგრამ
 ბ. სტოიანოვი ჩვენ რათ დავგიჯერებს, როდესაც პატივცე-
 მულს დ. ბაქრაძეს არ უჯერებს? „ბ. ბაქრაძეს, რომელიც ამ-
 ტკიცებს, რომ თავისუფალ სვანეთს (ზემო) საუბარში ქართუ-
 ლი ელემენტი სჭარბობს, ხოლო ქვემოსაში მეგრული — სურს,
 რომ ვერწმუნოთ მისს სიტყვებს, რომლებსაც ათიოდე სვანუ-
 რი სიტყვებითაც ვერ გვიმტკიცებს. ეს მე მაცნობა ერთმა დაკ-
 ვირვებულმა და თავის სამშობლოს კარგათ მცოდნე სვანმაო.
 ეს სრულებით არაფერს არ ამტკიცებს“ — ამბობს ბ. სტოიან-
 ნოვი. რათ არა სჯერა ბ. სტოიანოვს უ. ბაქრაძის სიტყვებიც,
 გვიკვირს, როდესაც ამ უკანასკნელს, როგორც ქართულის მცო-
 დნეს და მასზედ უფრორე განსწავლულს, შეეძლო უკეთესად
 გაეგო ყოველივე და უტყუარი ცნობები შეეკრიბა? არცა
 სტყუოდა ბ. ბაქრაძე, როდესაც ზემოთხსენებულს სიტყვებს ამ-
 ზობდა. მართლაც თავისუფალს (ყაბე ხევ) სვანეთში საუბარს
 უმეტეს ნაწილად ქართული დადი და ხასიათი (ელემენტი)
 აზის, ხოლო სადადეშქელიანო სვანეთში (ჩვაბე ხევ) — მეგ-
 რული. აქ გასაკვირველიც არა არის რა: ზედა ხევს ხშირი კავ-
 შირი აქვს რაჭა-ლეჩხუმ-იმერეთთან, ხოლო ქვედა ხევს — სა-
 მეგრელოსთან. აი ამ გარემოებამ იქონია გავლენა სვანურს
 კილოზედ და სხვადასხვაგვარი ელფერი დასდო. მაგრამ ბ. სტო-
 იანოვი, ალბათ, ეინიანია, თორემ სხვებსაც რათ არ უჯე-
 რებს, მაგალითად, მისს მეგვარტომეს? იგი არ ვერწმუნება არც

ბ. ბ. ბარტოლომეის არც რადდეს, არც ლოლობერიძეს/ არც მაქს მიულერს, არც ნადეჟდინს და ამბობს: „ბ. ბ. ბარტოლომეის ნი საზოგადო ხმით და უ. უ. ბაქრაძის, ლოლობერიძის მიულერის გავლენის ძალით ჰფიქრობს, რომ სევანური ენა ერთი ძირისაა ქართულთან და ამბობს, რომ მეორე აზრის მე-თაურნი ვერავითარს საფუძველს ვერ გვაძლევენო. პირველი აზრის დამცველებმა კი რა საფუძველი მოგვცეს?“

საფუძველს იძლევიან, მაგრამ ბ. სტოიანოვს ან არ უნდა დაიჯეროს, ან იმდენად სამწუხარო მისთვის ეს დაჯერება-დამტკიცება, რომ მაინც თავისას გაიძახის. არა, შეიძლება ესეც არ არის მიზეზი და უვიცობა — ენის უცოდინარობა?

ბ. სტოიანოვი დაიწყო სევანური ენის შესწავლა, როგორც თვითონ ამბობს, 1871 წლიდან. იმოგზაურა სევანეთში, ასწერა მათი ყოფა-ცხოვრება, გამოიკვლია მათი ენა და ნუ იტყვი, შთამომავლობაც... თურმე სევანები — მულახელები იგივე მალოროსსებია, ბოლოს გამოვიდა რაღაც დომხალი, არეული, ჩარეული და ცხრა რჯულა... მართლაც საიდან უნდა მიხვდეს კაცი სევანური ენის მსგავსებას ქართულთან, როდესაც ბ. სტოიანოვი სიტყვენს სულ ასხვაფერებს და რაღაც სხვა ენასა ჰქმნის!.. მაგალითად ბ. სტოიანოვი სწერს: (См. мат. для опис. мест и пл. Кавказа в X отд. II, ст. 18.) „ღვაში კვიცრა ჩოვ ხამურცხა“... (უნდა იყოს: ღვაში ი კვიცრა ჩუვ ხომურცხა) და სთარგმნის ასე „ამოაქვს (ქვევიდგან) ჭიხვები“, როდესაც ხომ ნამდვილი თარგმანი ასეა: ჭიხვი და არჩვი დაამარცხა, (დაუმარცხებია), სადაც ადვილად გაიგებს კაცი, რომ ქართული სიტყვებია. მეორე მაგალითი: „ფოყასოვ ჭირკიდ ვოი ხიმომა“ — სწერს ბ. სტოიანოვი და უნდა იყოს: „ფოყას ჭირკდ ვოი ხანჯარი“ (გვერდზედ გეკიდა ხანჯარი). ყველა

მიხედუნა, რომ აქ ქართული სიტყვებია: „გეკიდა ხანჯარი“ და
ბ. სტოიანოვის ნაწერში კი ვერა რას გაიგებთ. სიტყვების ამნა-
ირი იმდენი შეცდომა აქვს, რომ ვერაფერს ვერ გაუგებთ. სადაც
„ტ“ უნდა, იქ რუსულად „ბ“-სა სწერს, სადაც „კ“ — „ჩ“-ს,
სადაც „ლ“ — „გ“-ს და ასე ამგვარად თავისებურს ანბანსა
ჰქმნის. ასე ამახინჯებს ბ. სტოიანოვი სიტყვებს, წინადადებებს,
ლექსებს და თან ამბობს: „ჩემ მიერ შეკრებილს მასალას მე
კმაყოფილებით წინა დავუდებ გამოსარკვევად იმ საკითხისა,
თუ რომელს ოჯახს ენებისას ეკუთვნის სვანური ენა“.

რასაკვირველია, ბ. სტოიანოვი დიდის კმაყოფილებით
გაიმეტებს იმისთანა მასალას, რომელიც ადამიანს სწორს გზა-
ზედ დაყენების მაგიერ დააბნევს, თავბრუს დაახვევს და ვერა-
ვითარ უტყუარს აზრზედ ვერ მიიყვანს.

„მართალია, უშგულელ ლექსებში ბევრი ქართული სი-
ტყვებია და თითქმის მთელი ქართული ლექსებიცაა, რაიც აიხ-
სნება ქართული ელემენტით უშგულელს საზოგადოებაში. კი-
დეც უნდა შევნიშნოთ, რომ თითქმის ყველა სიტყვები, რომ-
ლებიც კულტურის საგნებს აღნიშნავენ, ქართული ძირისაა,
რაიც სრულებით გასაგები და მოსალოდნელია“. ეს სიტყვე-
ბიც ბ. სტოიანოვს ეკუთვნის. დარწმუნებული ვარ, რომ ბ.
სტოიანოვი ამ სიტყვების თქმის დროს სრულებით არ შეჰკი-
თებია თავის თავს: ვიცი კი ქართული, სვანური, მეგრული
ენები (თუ კილო?), რომ ამისთანა გამბედავი და მაღალმნიშ-
ვნელოვანი აზრი წარმოვსთქვაო? და ამათი ცოდნა კი საჭი-
როა სვანური კილო-კავის წარმოდგომის ასახსნელად. არა, არ
შეჰკითხებია, თორემ ამასაც არ იტყოდა, რადგან სვანური
სიტყვების თითქმის 2/3 სულ ქართული სიტყვებია, ხოლო
დანარჩენი 1/3 — ზოგი მოჩმახული, ზოგი მოგონილი, ზოგი

წასესხები და ზოგი რა. ამის თქმას გვაბედვინებს ჩვენ საკუთარი დაკვირვება და ცოდნა სვანურის ენისა (რა გვენადვლებს და ვეუძახოთ ენა) და მასთან ქართულისაც. მაგალითისა გულისათვის ავიღოთ სვანური ენისაგან რამოდენიმე სიტყვა და ვნახოთ, არის მსგავსება თუ არა?

ა

აბჯარ — აბჯარი.
აბრეგ — აბრეგი.
აედარ — აედარი.
ამბედეთი — ამის ბედობაზედ.
ამგვარ — ამგვარი.
ამზუმ — ამზომა, ამოდენა.
ამიშთან — ამისთანა.

არდგილ — ადგილი.
არი — არის.
აფხნეგ — ამხანავი.
ამბავ — ამბავი.
არწივ — არწივი.
ასაბია — ასაბია, მომხმარე.
ათცულა — გააცულა, გაუწყრა.

ბ

ბაგ — ბავა.
ბალ — ბალი.
ბაბა — ბაბა (მამა).
ბადაგ — ბადაგი.
ბალდუმ — ბალდუმი.
ბაბ — პაპა (მღვდელი).
ბარბელდ — ბორბალი.
ბეფშე — ბოუშევი.

ბადრაგ — ბადრაგი.
ბუშ — ბუში.
ბოგ — ბოგირი (ხიდი).
ბლივ — ბლუ (ვი).
ბაგვრა — ბაგვული (ზე).
ბატ — ბატი.
ბუგვირ — ბულრი (ყვავილია).

გ

გატ — ქატო.
გვარ — გვარი.

გვი — გული.
გზავრობ — მგზავრობა.

გულმეცარ — გულთმეცარი.
გვექ — გოქი.
გვამიდ — შავრად (გვემად)
გვალ — გვალე (წადი).
გვიგბ — გუგუფო (ფიჭვი).
გარცამ — გარდაცემა — ფიცი

გამ — გემო.
გალობ — გალობა.
გაგო — გუგული.
გულჩენჩხ — გულჩენჩხი.
გაჯ — კაკალი.

დ

დაბ — ყანა (დაბა).
დავ — მღვევი.
დაიქ — ტაიქი
დარბაზ — დარბაზი.
დედე — დედა.
დიდაბ — დიდება.
დრეც — დრო.

დედულ — დედუ (ძუძუ).
დედფალ — დედოფალი.
დეც — ცა.
დაშდვ — დათვი.
დაშნაი — დაშნა.
დეფან — დერეფანი.

ე

ეშმა — ეშმაკი.

ერხე — ვერხვი.

ვ

ვარ — უარი.
ვახშამ — ვახშამი.
ვედნ — ოდნავ.
ვება — ვაება.

ვერე — წვერი.
ვერბ — ორბი.
ვიბ — ვაი, ვაება.

ზ

ზვარაჯ — ზვარაკი.
ზორ — ზვარი (შესაყრებელი).
ზარალ — ზარალი.
ზარვილ — მზარეული.
ზეგან — ზეგანი.
ზედაშ — ზედაში.

ზად — ზადი, ნაკლუვანება.
ზისხ — სისხლი.
ზეთ — ზეთი.
ზარ — ზარი.
ზრახვ — ზრახვა.
ზავ — ზავი.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

თ

თავსუფალ — თავისუფალი.
თე — თვალი.
თეთრ — თეთრი, ფული.
თვე — თვე.
თვეფ — თოფი.
თვევენე — თეთრი.
თვით-თვითი — თითო-თითოზე.

თვინგ — თუნგი.
თხრილ — თხრილი.
თხვიმ — თხემი, თავი.
თას — თასი.
თარინგზერ — მთავარანგელოზი.
თაკე — თოკი.
თვითან — თვითონ.
თავლაფ — თავსლაფი.

ი

იფრა — იფნა.
იულ — იულა.

ი

იესო — იესო.

კ

კალთაი — კალთა.
კამრაი — კამარა.
კარან — ვაშკარანი (სარწყავი).
კესარ — კეისარი.
კვამ — კვამლი.
კვიდ — კოდი.
კიბდენ — კილობანი.
კოჯ — კოჯო (კლდე).

კათხ — კათხა.
კალე — კალო.
კინჩხ — კინჩხი.
კაბ — კაბა.
კვენ — კვერნა.
კამინ — მტკაველა.
კალმახ — კალმახი.
კეთილ — კეთილი, ქონება.

ლ

ლადელ — დღე.
ლაზმი — საზომი.
ლარტყ — სარტყელი.
ლახერა — ხერელი (ფანჯარა).
ლაცხნირ — სავარცხელი.
ლაშგარ — ლაშქარი.
ლიბდითე — ბედიითი.
ლიმჯე — აჯა.

ლიგანბულე — გაწბილება.
ლიდგე — დავვა. (კიდევ გაქრობა).
ლიღროვალ — მოღორება.
ლიტუსე — ნატუსელი, დანამწვარი.
ლიშლიგალ — შლეგობა (ხეტიალი).
ლიტყუბე — შეტყუებება.
ლიკრე — კარის ვადება.
ლითალ — გაყრა. (განელეთის).

ლიხნი — შემოშვება.
ლითხი — მონახვა.
ლინსი — მოწვევა, მოწესვა.
ლიღუზე — აღვზნება.
ლითხელი — სათხველობა, ძებნა.

მ

მადილ — მადლი.
მარან — მარანი.
მერე — მური, ღრუბელი.
მეზბელ — მეზობელი.
მეცქვილ — მოციქული.
მი — შე.
მიე — მზე.
მინდვერ — მინდორი.
მოახლ — მოახლე.
მომსახვირ — მოსამსახურე.
მამა — მამა.
მუყესგი — მოყვასიდან.
მარწვენ — მაწონი.

ლარტამ — მტილი.
ლიტეხ — მოტეხვა (დაბრუნება).
ლოც — ლოცვა. მარცხენული
ლუღვარ — მკვდარი. სივლითი
ლუჯე — რძე.

მუქაფ — მუქაფა, სამაგიერო.
მიქემთარინგზერ — მიქელმთავარ-
ანგელოზი.
მუშკიდ — მქედელი. (ნაშკიდურა).
მეხ — მეხი.
მახრობელ — მახარობელი.
მახე ღვეე — ახალი ვაჟი, ვაჟაკი.
მილოვან — მილიონი.
მენენ — მნე. (მორიგე).
მუხიმ — წმინდი, მწარე.
მალე — მელია.
მაჭიკ — მაჭიკი.

ნ

ნადირ — ნადირი.
ნათსაე — ნათესავი.
ნებგვა — ბაგე (შუბლი).
ნეზე — ნეზევი (ლორი).
ნიშან — ნიშანი.
ნისკარტ — ნისკარტი.
ნინ — ენა.
ნამისე — ნამული.
ნესყე — ნემსი.

ნეკბა — ნიკაპი.
ნაბ — ნება.
ნაკ — ვაკე.
ნალ — ნალი. (ნალ მაყა — ნალი
მყავს.)
ნამშვე — ნამუშევარი.
ნახაზ — ნახაზი.
ნაბან — ფიცი (ხატის ნაბანს ას-
მევედნენ.)

ო

ორგვილ — ორგული.
ომთხვ — ოთხი.
ოქვრ — ოქრო.
ოხერ — ოხერი.

ობელ — ობელ.
ოხეშდ — ხუთი.
ოლ — საყინულე (ოლო ლეჩხუმი).
ოდა — ოდა.

პ

პაპ — მღვდელი, პაპა.
პარპანდ — პეპელა.
პერ — ქაფი. (სახარებაში პერო-
ოდა.)
პერიონ — ხან ახნიდა ი პერვა

(ხარი ხნავდა და პეროოდა, პირი-
დან ქაფი მოსდიოდა.)
პასვიხვ — პასუხი.
პილწ — პილწი.

რ

რივენ — ის ადგილი, სადაც წყა-
ლი მძლავრად მიექანება,
ტალღებს ისვრის — აჭედან
რიონი.

როკაპ — როკაპი, როსკიპი.
როგვ — ცერცვი. (როგო).

ს

სააზრ — აზრი, მოსაზრება.
სალარ — სალარი (ცხენი).
სადილ — სადილი.
საკმევე — საკმეველი.
სემი — სამი.
სამეთხვ — სამოთხე.
სამყარ — სამყარო.
საყდარ — საყდარი.
სარჩლობ — მისარჩლება.
სარჩელ — საჩივარი, სარჩელი.

სვინაი — სვინა.
სვეერ — გაწყაპული რიგ-რიგზე
სტამან — კოკა, სტამანი.
საუდ — სევედა.
საფტინ — შაბათი, საბატონო.
სოფელ — სოფელი.
სეტ — სვეტი.
სურუ — სრული, ნამეტანი.
სკამ — სკამი.
სამსახურ — სამსახური.

საღტ — საღტე,
საკვრელ — საკვირველი.
სასტიკ — სასტიკი.

სადაგ — სადაგი.
სარაჯ — თაფლი, ^{ქვეყნული} სარაჯი.
სგა ლიხზინე — ^{ქვეყნული} შეხვეწილობა

ტაბაგ — ტაბაგი.
ტან — ტანი.
ტამბაჩაი — ტამბაჩა,
ტარესე — ტაროსი.
ტვეტ — ტოტი, ხელი.
ტახტ — ტახტი.

ტკიცდ — მტკიცედ, მართლა.
ტახ — ტახი.
ტეზღი — თბილი (ტიზუ.)
ტოომზ — ტბა.
ტიტველ — ტიტველი.
ტალკვეს — ტალკვესი.

უბრალ — უბრალთ.
ულმაშ — ულვაში.

უსგვა — ეჭვსი.
უსულვა — უსულო, მომაკვდავი.

ფაფალ — ფაფარი.
ფექ — ფქვილი.
ფირვ — ფური.
ფაშე — ფაშეი.
ფას — ფასი.
ფისე — ფისი.
ფაქნი — ფაქან (ჯამი).
ფოლაღვ — ფოლადი.

ფალვანდ — ფალვანი.
ფარშმაგ — ფარშავანი.
ფერ — ფერი.
ფიშირ — ხშირი, ბევრი.
ფოცხვერ — ფოცხვერი.
ფარსაგ — ფარსავი.

ქათალ — ქათამი.
ქადაგ — ქადაგი.
ქვერწილ — ქორწილი.

ქორ — ქორი, სახლი.
ქაბაბ — ქაბაბი.
ქუფ — საქუფთე.

ქალღარღ — ქალღარდი.
ქარვან — ქარვან.
ქოშ — ქოში.
ქაჯ — ქაჯი.
ქვეყანა — ქვეყანა.
ქვიშე — ქვიშა.
ქრისტე — ქრისტე.

ქადაგ — წაიღო (მიქაძემა, ტვირ-
თარქნულნი
ზიზლირსენს)
ქვაბ — ქვაბი.
ქვირქვე — ქურქი.
ქედმაღალ — ქედმაღალი (საქონ-
ლის.)

მ

ღართ — ღართი, ნაზადი.
ღერბეთ — ღმერთი.
ღერ — ღერი.

ღარ — ღარი.
ღარიბ — ღარიბი.

ყ

ყაქ — ყაჭი.
ყია — ყია, კისერი.
ყირყინჯ — ყანყარატო.

ყაარ — ყავარი.
ყანჩე — ყანჩა.
ყაფლან — ხაფანგი.

ჩ

ჩარბ — ჩარბი.
ჩეექ — ჩოქი.
ჩიეე — სიძე.
ჩქარდ — ჩქარა.

ჩუბავ — ჩბუნვა, პირქვე დამხოზა
ჩინჩვილ — ჩვილ-ჩვილი, ბავშვა.
ჩელტ — ჩელტი.
ჩხირიშდვ — ჩხართვი.

ც

ცარიელ — ცარიელი.
ცვიდდ — ცუდათ, ტყუილად.
ცოდ — ცოდვა.

ცხირ — ჩხირი.
ცხოველ — ცხოველი.
ცალ — ცალი, ტოლი.

ცილ — ცილი.
ცხირილ — ცხირილი, საცერი.

ძინარ — დილა (მძინარე.)
ძეველ — მძეველი.
ძირ — ძირი.

წალ — წალა (ჩირქი.)
წყნარდ — წყნარა.
წყილიან — წმინდა (რადგანაც ბინ-
ძური წყალში ბანაობით იწმინ-
დებოდნენ.)

ქალაი — ქალა (აქედან მდინარეს
ეძახიან.)

ჭირ — ჭირი.
ჭირალ — ჭირვეული.

ხაბაზ — ხაბაზი.
ხალხ — ხალხი.
ხალთა — ხალთა.
ხან — ხანი (დრო.)
ხატ — ხატი.
ხვია — ხვევი.
ხევს — ხევსი,
ხილ — ხილი.

ცნეშრა — რცხილა, ცხმელა
ცაცე — ციცუ, კატა. ერქმუნული
ხიზლირთხეხ

ძ

ძღვიდ — ზღუდე.
ძუა — ძუა.

წ

წინწილ — წიწილა.
წიფრა — წიფელა.
წერ — წერო.
წიდ — სიბინძურე, წიდოვანი.
წინდ — წინდა.

ჭ

ჭყინტ — ჭყლინტი, ბავშვი.
ჭაგ — ჭაგი.
ჭვიბ — ჭაობი.
ჭერ-ჭერი.

ხ

ხანჯარ — ხანჯალი.
ხორეც — ხორო.
ხარჯ — ხარჯი.
ხარბ — ხარბი.
ხან — ხარი.
ხელწიფ — ხელმწიფე.
ხელვან — ხელოვანი.

ეს სიტყვები, როგორც მიხვდება მკითხველი, ყველა ქართულია, მაგრამ არის კიდევ იმისთანა სიტყვები (მაგონაჲნი მაგალითისათვის მხოლოდ რამდენიმე გამოვკრიჭეთ), რომელთაც პირველს გაგონებაზედ ვერ შეატყობთ მსგავსეზს ქართულს სიტყვებთან, მაგრამ ძირი კი ნამდვილი ქართული სიტყვებისაა.

ბიბლიოგრაფიული ცნობები

კრებულში „ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე“
გამოქვეყნებული ნაშრომების შესახებ

1. ლაზარე დადუანი. სვანეთის ჩვეულებები. გაზეთი „დროება“, 1873, X, 19, № 41.
2. ლაზარე დადუანი. სვანეთი, 15 თებერვალი 1874 წ. გაზეთი „დროება“, 1874, II, № 412.
3. ლაზარე დადუანი. შობა-ახალწელიწადი სვანეთში. გაზეთი „დროება“, 1875, I, 17, № 8.
4. ლაზარე დადუანი. ნათლისღება სვანეთში. გაზეთი „დროება“, 1875, I, 19, № 9.
5. ლაზარე დადუანი. კობი (სეტყვა) სვანეთში. „სასოფლო გაზეთი“, 1875, VI, 30, № 4.
6. ლაზარე დადუანი. მამასახლისი და სუღეები სვანეთში. „სას. გაზეთი“, 1875, № 5.
7. ლაზარე დადუანი. უფლიშის დღესასწაული სვანეთში. გაზეთი „დროება“, 1876, VI, 20, № 52.
8. ლაზარე დადუანი. სურათი სვანეთის ცხოვრებიდან. გაზეთი „დროება“, 1876, VII, 18, № 74.
9. ლაზარე დადუანი. წერილი რედაქტორთან. გაზეთი „დროება“, 1876, VII, 18, № 74.
10. ლაზარე დადუანი. სვანეთიდან, 29 აპრილს. გაზეთი „დროება“, 1881, V, 13, № 98.

11. ლ ა ზ ა რ ე დ ა დ უ ა ნ ი. ხმა სვანეთიდან. გაზეთი „დროება“, 1884, XI, 2, № 237.

12. ლ ა ზ ა რ ე დ ა დ უ ა ნ ი. სოფ. ბეჩო (სვანეთი). გაზეთი „დროება“, 1891, I, 29, № 22.

13. თავისუფალი სვანი. სვანეთიდან, 31 დეკემბერს. გაზეთი „დროება“, 1880, I, 11, № 8.

14. თავისუფალი სვანი. სვანეთი. გაზეთი „დროება“, 1883, IV, 10, № 74.

15. თავისუფალი სვანი. სწავლა-განათლების საქმე სვანეთში. გაზეთი „დროება“, 1883, IV, 26, № 82.

16. თავისუფალი სვანი. ხმა სვანეთიდან. გაზეთი „დროება“, 1884, № 204, 206.

17. თავისუფალი სვანი. წესები მიცვალებულზე სვანეთში. გაზეთი „დროება“, 1885, № 47, 51, 56.

18. ბ. ს ვ ა ნ ი. სვანეთის ზოგიერთი ჩვეულებანი და ცრუმორწმუნეობანი (შეკრებილია თავისუფალ სვანეთში). გაზეთი „ივერია“, 1886, № 143, 146.

19. თავისუფალი სვანი. თამარ დედოფლის ხსოვნა თავისუფალ სვანეთში. გაზეთი „დროება“, 1885, V, 19, № 103.

20. თ. — ი ს ვ ა ნ ი. სვანეთის ეკლესიათა ქონება. გაზეთი „დროება“, 1885, IV, 14, № 78.

21. თავისუფალი სვანი. ჩიხვი და შურთხი. გაზეთი „ივერია“, 1887, IV, 29, № 84.

22. თ. — ი. ს ვ ა ნ ი. სვანეთი, 27 აგვისტო. გაზეთი „ივერია“, 1887, IX, 17, № 192.

23. თავ. ს ვ ა ნ ი. საბიბლიოგრაფიო შენიშვნა. გაზეთი „ივერია“, 1891, I, 9, № 6.

24. იფარის სკოლის მასწავლებელი მღვ. ბესარიონ ნიჟარაძე. წერილი რედაქციის მიმართ, გაზეთი „ივერია“, 1893, I, 19, № 12.

25. იფარის სკოლის მასწავლებელი მღვ. ბესარიონ ნიჟარაძე. წერილი რედაქციის მიმართ. გაზეთი „ივერია“, 1893, V, 25, № 106.

26. ბიბლიოთეკა-სამკითხველოს დამაარსებელი მღვ. ბესარიონ ნიჟარაძე. წერილი რედაქციის მიმართ. გაზეთი „ივერია“, 1895, № 198.

27. თ. ს. — ი. წერილი სვანეთიდან. გაზეთი „ივერია“, 1899, II, 25, № 43.
28. მუქალელი. სოფელი მუქალი (ზემო სვანეთი). გაზეთი „ივერია“, 1891, IX, 25, № 204.
29. ივ. მუქალელი. სვანეთი. გაზეთი „ივერია“, 1893, X, 5, № 212.
30. ინ. — მანი. სვანეთი. გაზეთი „ივერია“, 1895, III, 8, № 52.
31. ი. მარგიაანი. წერილი სვანეთიდან. გაზეთი „ივერია“, 1897, VIII, 21, № 171.
32. ი. მარგიაანი. წერილი სვანეთიდან. გაზეთი „ივერია“, 1898, III, 19, № 60.
33. ი. მარგიაანი. სვანეთი. ჟურნალი „მოგზაური“, 1902, № 6—7, 1903, № 1, 2, 11, 12.
34. ი. მარგიაანი. ვინ იყვნენ „ბაბეზი“ ანუ „ბაბეზი“? ჟურნალი „მწყემსი“, 1902 წ. № 1, 3, 4.
35. ბლ. მღვდ. ი. მარგიაანი. წერილი სვანეთიდან. გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, 1902, VI, 8, № 1831.
36. ბლ. მღვდ. ი. მარგიაანი. ორიოდ სიტყვა სვანურის ენის შესახებ. ჟურნალი „მოამბე“, 1903, № 7, განყ. 2.

ს ა რ ჩ ი ვ ი

გ. ჩ ი ტ ა ი ა — წინასიტყვაობა	3
შემდგენლებისაგან	5
ლ ა ზ ა რ ე დ ა დ უ ა ნ ი	7
სვანეთის ჩვეულებები	12
სვანეთი, 15 თებერვალი 1874 წ.	15
შობა-ახალწელიწადი სვანეთში	17
ნათლისღება სვანეთში	20
კობი (სეტყვა) სვანეთში	23
მამასახლისი და სუღიები სვანეთში	26
უფლის დღესასწაული სვანეთში	30
სურათი სვანეთის ცხოვრებაზე	33
წერილი რედაქტორთან	36
სვანეთიდან, 29 აპრილს	38
ხმა სვანეთიდან	40
სოფ. ბეჩო (სვანეთი)	43
ბ ე ს ა რ ი ო ნ ნ ი ძ ა რ ა ძ ე	46
სვანეთიდან, 31 დეკემბერს	47
სვანეთი	52
სწავლა-განათლების საქმე სვანეთში	54
ხმა სვანეთიდან	57
წესები მიცვალებულზე სვანეთში	62
სვანების ზოგიერთი ჩვეულებანი და ცრუმორწმუნეობანი (შეყრე- ბილია თავისუფალ სვანეთში)	74
თამარ დედოფლის ხსოვნა თავისუფალ სვანეთში	85
სვანეთის ეკლესიათა ქონება	90
ჯიხვი და შურთხი	95
სვანეთი 27 აგვისტო	103

105
107
107
ეროვნული
ბიბლიოთეკა
108

საბიბლიოგრაფიო შენიშვნა	• • • • • • • •	108
წერილი რედაქციის მიმართ	• • • • • • • •	107
წერილი რედაქციის მიმართ	• • • • • • • •	107
წერილი რედაქციის მიმართ	• • • • • • • •	108
წერილი სვანეთიდან	• • • • • • • •	108
ივანე მარგიაანი	• • • • • • • •	113
სოფელი მუჭალი (ზემო სვანეთი)	• • • • • • • •	116
სვანეთი	• • • • • • • •	118
სვანეთი	• • • • • • • •	121
წერილი სვანეთიდან.	• • • • • • • •	122
წერილი სვანეთიდან.	• • • • • • • •	124
სვანეთი	• • • • • • • •	130
ვინ იყვნენ „ბაპები“ ანუ ბაპები?	• • • • • • • •	165
წირვა-ლოცვის შესახებ	• • • • • • • •	170
ნათვლა	• • • • • • • •	174
გვირგვინის კურთხევა	• • • • • • • •	175
ზეთის კურთხევა	• • • • • • • •	175
მიცვალეზულის დამარხვის წესი	• • • • • • • •	176
პასექი (თანად)	• • • • • • • •	176
წერილი სვანეთიდან	• • • • • • • •	177
ორიოდე სიტყვა სვანურის ენის შესახებ	• • • • • • • •	181

იხ 8633
16033

რედაქტორი ე. უბილავა
გამომცემლობის რედაქტორი დ. იუკურიძე
მხატვარი რ. მახარაძე
ტექნიკური რედაქტორი ნ. აფხაზია
კორექტორები: ე. ურუშაძე, ლ. ჭელიძე
გამომშვეები მ. წიფწივაძე

გადაეცა წარმოებას 6/VII-72 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად, 30/1-73 წ.
ქალაქის ზომა $70 \times 108\frac{1}{32}$, პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 8.75,
სააღ.-საგამომცემლო თაბახი 7.14
ფე 00429, ტირაჟი 5000 შეკვ. № 245 ფასი 25 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი, მარჯანიშვილის, 5

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს ბეჭდვითი სიტყვის სახელმწიფო
კომიტეტის მთავარპოლიგრაფმრეწველობის თბილისის სტამბა № 12.
უშ. ჩხეიძის ქ. № 8.

Тбилисская типография № 12, Главполиграфпрома Государ-
ственного комитета Совета Министров Груз. ССР
по печати, ул. Уш Чхидзе, № 8.

563/321

Составители: Георгий Арсеньевич Авалиани
Георгий Васильевич Зурабиани

Этнографические статьи о Сванетии

(На грузинском языке)

Издательство «Сабчота Сакартвело»

Тбилиси, Марджанишвили, 5

1973

ეროვნული
ბიბლიოთეკა